

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
„Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка”

Олексій Неживий

ІЗ ІМ'ЯМ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Навчальний посібник – антологія

Луганськ
ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”
2014

УДК 821.161.2.09(075.8)

ББК 83.3(\$Укр)-8я73

Н 43

Рецензенти:

- Калашиник В. С.** – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.
- Пастух Т. В.** – доктор філологічних наук, доцент кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка Львівського національного університету імені Івана Франка.
- Сулима М. М.** – член-кореспондент НАН України, доктор філологічних наук, заступник директора Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України.

Неживий О.

Н43 Із ім'ям Тараса Шевченка : навч. посіб. / Олексій Неживий ; Держ. закл. „Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка”. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2014. – 158 с.

У цьому виданні – літературознавчі нариси про українських письменників Володимира Сосюру, Григора Тютюнника, Івана та Надію Світличних, Миколу Руденка, Василя Голобородька – лауреатів Національної премії України імені Тараса Шевченка, життя і творчість яких назавжди поєдналися з нашим краєм – Луганщиною. Навчальний посібник – антологія містить художні твори цих письменників, а також вірші-присяги, адресовані їм, написані переважно митцями Луганщини.

УДК 821.161.2.09(075.8)

ББК 83.3(\$Укр)-8я73

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 2 від 29 жовтня 2013 року)*

© Неживий О. І., 2014

© ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2014

З М І С Т

З ІМ'Я ТАРАСА ШЕВЧЕНКА	4
ВОЛОДИМИР СОСЮРА	9
ГРИГІР ТЮТЮННИК	36
МИКОЛА РУДЕНКО	80
ІВАН СВІТЛИЧНИЙ, НАДІЯ СВІТЛИЧНА	105
ВАСИЛЬ ГОЛОБОРОДЬКО	137
ПІСЛЯМОВА	157

З ІМ'ЯМ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Тараса Шевченка називають Великим Кобзарем. Багато віків українські кобзарі несли до людей найдорожче духовне багатство – народну пісню. І тоді ніхто не забував, що таке віра, воля, самовідданість, відвага, а ще працьовитість, творчість, щирість і намагався навчити цьому своїх дітей. Так і в творчості Тараса Шевченка, особливо в головній книзі „Кобзар”, нерозривно пов’язане минуле, сучасне та майбутнє українського народу, право кожної людини на вільне, щасливе життя. Бути гідними ймення Тараса Шевченка означає тепер постійно збагачуватися духовно, берегти рідне слово, вірити в незалежну державу й працювати для добра в Україні.

З 1939 року один з найстаріших вищих навчальних закладів східноукраїнського краю – Луганський національний університет імені Тараса Шевченка носить ім’я Тараса Шевченка. В Указі Президії Верховної Ради УРСР від 26 квітня 1939 року зазна-

чалося: „Задовольнити прохання громадських організацій Ворошиловградського педагогічного інституту і присвоїти Ворошиловградському пединституту ім’я Т. Г. Шевченка”.

Треба сказати, що, зважаючи на певне ідеологічне спрямування цієї події, адже образ Тараса Шевченка та його творчість використовувалася тодішньою пропагандою, в педагогічному вузі 1939 року намагалися досить різнобічно підійти до відзначення Шевченківського ювілею, тобто 125-річчя

від дня народження. Тоді на художній виставці експонувалися навіть оригінали малярських полотен (ймовірно із Галереї картин Тараса Шевченка в місті Харкові), а також ілюстрації художників до його творів. Викладачі та студенти літературного факультету прочитали більше ста лекцій в робітничих та сільських клубах області. На березневій науковій сесії викладачі кафедри української літератури О. С. Пулинець і Н. Г. Ясько виступили з доповідями. У рукописному альманасі було вміщено дослідження викладачів та студентів, а також переклади поезій Т. Шевченка російською мовою. Тоді у вузі навчалося на денному відділенні – 2225 студентів, а на заочному – 4723 студенти. У 1939 році випуск склав 675 учителів. Діяли сім факультетів: історичний, літературно-лінгвістичний, географічний, фізико-математичний, природничий, іноземних мов та робітничий (тобто довузівської підготовки), а також дворічний учительський інститут. Тут працювало 96 викладачів. Бібліотека нараховувала 150 тисяч томів. Поезії про Тараса Шевченка студента літературного факультету Миколи Упеника (згодом відомий український письменник) друкувалися в обласній газеті „Луганська правда”, як і вірші Андрія Онищенка, Григорія Савченка, переклади Павла Євтеєва.

З 1947 року на кафедрі української літератури розпочав працювати О. А. Міхно, для якого шевченківська тематика стала однією з провідних у науковій та навчально-виховній діяльності. Він брав участь у республіканських наукових Шевченківських конференціях, керував студентським гуртком шевченкознавства, зібрав численний матеріал для краєзнавчої експозиції „Ім'я Шевченка на карті Луганщини”, яка багато років прикрашала кабінет шевченкознавства. Щороку майбутні вчителі-словесники готували літературні вечори, які проходи-

ли в березневі дні, здійснювали екскурсії по шевченківських місцях України.

У березні 1961 року в Луганському державному педагогічному інституті імені Тараса Шевченка відбулася перша наукова Шевченківська конференція кафедр історико-філологічного факультету, на якій виголошено вісім доповідей, зокрема „Шевченко і його епоха” (В. Г. Мотренко), „Естетичні погляди Т. Шевченка” (А. К. Косінов), „Образ Т. Шевченка в українській народній поезії” (О. А. Міхно), „Шевченко в російських перекладах” (М. П. Діченсков), „Т. Шевченко в болгарській прогресивній критиці” (Г. М. Гончарук). До шевченківських днів при кафедрі української літератури створено науково-методичний кабінет Т. Г. Шевченка, де розгорнуто виставки-експозиції: „Життя і творчість Т. Г. Шевченка”, „Т. Шевченко і наша сучасність”. Кабінетом придбані рідкісні видання творів Великого Кобзаря: перше видання „Кобзаря” 1840 року і перше повне видання Кобзаря (1907 р.).

До 150-річчя від дня народження Тараса Шевченка організовано другу наукову Шевченківську конференцію. Тоді в ювілейний 1964 рік на сторінках „Літературної газети” опубліковано статтю „З його ім'ям”, де розповідь про Луганський педагогічний інститут завершувалась стверджувально-оптимістично: „Так, це справді шевченківський вуз – найсхідніший у нашій республіці храм української культури”. Її автор – Микола Ташаненко. Таким був газетний псевдонім літературного працівника редакції, а незабаром видатного українського письменника Григора Тютюнника. У 1988 році колектив вузу висунув його на здобуття Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка, яка й була присуджена наступного 1989 року.

Серед найбільш пам'ятних подій 90-х років дві наукові Всеукраїнські шевченківські конференції (1994, 1998), коли в Луганську збиралися шевченкознавці з усієї України.

Міжнародне Шевченківське літературно-мистецьке свято „В сім'ї вольній, новій” відбулося у травневі дні 1998 року в Луганській області. Тоді ж у місті Луганську відкрито пам'ятник Великому Кобзареві, автор якого лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка, народний художник України І. М. Чумак. У Луганській області пам'ятники Тарасові Шевченкові споруджено також в містах Антрациті, Старобільську, Сєверодонецьку, смт Білокуракіне, селі Свистунівці Сватівського району, селі Осинове Новопокровського району.

Не тільки териконами, шахтами, великими промисловими підприємствами знаний наш край – Луганщина. З давніх-давен тут розвивається найдорожче – духовна національна культура українського народу. Саме українська література представлена іменами видатних митців – лауреатів Національної премії України імені Тараса Шевченка, що є красномовним запереченням якоїсь особливої „культури Донбасу, чи навіть якоїсь регіональної літератури. Широко відома творчість письменників-земляків – лауреатів Національної премії України імені Тараса Шевченка – Володимира Сосюри, Григора Тютюнника, Миколи Руденка, Івана та Надії Світличних, Владислава Титова. Василь Голобородько – випускник факультету української філології 2001 року. До цих імен варто додати Івана Дзюбу, Василя Стуса, випускників Донецького університету, які відзначені Шевченківською премією.

У 1973 році лауреатами Шевченківської премії стали чотири скульптори-луганці: В. Х. Федченко, В. І. Мухін, В. І. Чумак,

І. П. Овчаренко – за створений монумент у бронзі й граніті „Україна – визволителям”, що споруджений у селищі Мілове.

І хоча життєві дороги не приводили Тараса Шевченка на Луганщину, однак його творчість завжди там, де живуть українці, ті народи, які шанують поетичне слово Великого Кобзаря. Українські поети луганського краю теж висловили свої сердечні почуття до Тараса Шевченка в багатьох поетичних творах. Тому його образ стає ближчим, ріднішим. Поезії сучасних митців навчають кращому розумінню вічного Кобзарєвого слова. Творча спадщина Тараса Шевченка є унікальна тому, що вона не лише відображає національний світогляд українців середини XIX століття, але й поєднує минуле з майбутнім, а Україну з усім світом.

Микола Щербаков „Молодий Тарас Шевченко”

ВОЛОДИМИР СОСЮРА

Справжня поезія не зникає ніколи. Здавалось би, в часи домінування економічного прагматизму, коли дії людей скеровані в бік матеріального, і при цьому діапазон кількості досить широкий: від скибки хліба до суперавтомобілів, однак рано чи пізно в багатьох виникає потреба задуматися над сенсом життя. І тоді, можливо, потрібнішими стануть поетичні слова:

Для чого троянди цвітуть,
співають пташки у діброві,
над гречкою бджоли гудуть?

Для любові.

Для чого поети пісні
про зорі ясні, пурпурові,
складають в нічній тишині?

Для любові.

Так, це Володимир Сосюра. Його перші поетичні рядки народилися в селищі Третя Рота, над рідною і тоді прозорою рікою – Сіверським Дінцем.

Мабуть, найбільшою загадкою є поява поетичного хисту, який розвинувся в справжній талант, у звичайного хлопчини з однієї чи не найбідніших, щодо матеріального достатку, родин. Батько, Микола Сосюра, якому освітній рівень навіть дозволив лишити своєрідний поетичний спадок своїм рідним, бо нічого більше, окрім злиденної хати-хворостянки, сім'я не мала. Можливо, чутлива душа і привела в безвихідь його затуманене п'янством життя.

До речі, батькове прізвище Сосюра нічого спільного із французьким не має. То була просто красива вигадка чи легенда поета, бо рід їхній українського кореня. А от мати поета, Марія Данилівна, до заміжжя мала прізвище Локотош, що угорською мовою означає „слюсар”. В автобіографічному романі „Третя рота” В. Сосюра писав: „Вона була красуня... У неї було чорне, аж до синяви, волосся, і вся вона була як зоряна і пристрасна пісня. Вона дуже любила зорі і часто молилася і плакала під ними.

В юності своїй вона працювала на потронутому заводі в її ріднім місті Луганську.

...Татко нагадував мені похмурого козацького орла, а мама якусь смугляву птицю, що їй не сидиться на місці і все вона хоче кудись полетіти”.

З ранніх літ В. Сосюра був змушений працювати, хоча навчатися допитливому хлопчику ой як хотілося. Це бажання й привело його до міністерського двокласного училища в Третій Роті, і, що найголовніше, розвинуло нахил до читання різноманітної художньої літератури. З часом захоплення поезією надихнуло на перші віршовані рядки російською мовою, що в 1917 році друкувалися в Лисичанській газеті „Голос рабочего”.

Тоді Сосюра, починаючи з 1914 року, навчається в трикласному нижньому сільськогосподарському училищі на станції Яма Північно-Донецької залізниці. Сімейні нестатки та смерть батька стали причиною перерви в навчанні, але восени 1916 року Сосюра повертається до училища, щоб пробути там ще два роки.

Перший вірш українською мовою „Чи вже не пора” публікувався в газеті „Голос рабочего” 22 жовтня 1917 року, однак у

автобіографії, що датована квітнем 1945 року, говориться про першу публікацію цього вірша в Бахмутському журналі учневої молоді „Вільна думка”.

Революційні зміни в житті суспільства юнак сприймає з притаманним йому романтизмом. У Україні розпочалася громадянська війна. І, звісно, молодий В. Сосюра серед тих, хто, як йому віриться, принесе Вітчизні жадану волю. Пізнаючи історію із захоплюючих оповідей про козаччину, він сприйняв горде ймення – гайдамака, як спробу прямого наслідування славних прадідів.

Так Володимир Сосюра більше року козакує у війську Петлюри. Треба сказати, що перебування у військових формуваннях УНР не раз потім буде ставитися йому в провину. Однак не треба шукати тільки виправдальних мотивів у поетичних рядках:

І пішов я тоді до Петлюри,
Бо у мене штанів не було.
Скільки нас отаких біля муру
Од червоної кулі лягло...
Ми пройшли золотими полями,
Крізь огонь і синяву пройшли.
Та навіки, навіки за нами
Оселедець, погони і шлик...

Нелегко зараз відчуту тодішній внутрішній стан такої суперечливої особистості, як В. Сосюра в юності. Та все ж скажу, що його шукання й боріння в роки громадянської війни були зумовлені гуманною метою – вибороти життя краще від того, яке мав у дитинстві. Русійною ж силою при цьому виступала романтизована національна ідея в поєднанні з комуністичними лозунгами про рівність та братерство.

А поетичний таланти навіть врятував йому життя. Коли на Поділлі Сосюра потрапив до рук червоних і його судив ревтрибунал, то зізнання в тому, що пише вірші, а потім їх читання: про шахтарські ночі, дзвін гітари – розчулили суворих суддів.

І знову стрімко летіли дні, немовби кіннота на полі бою. Вже 1920 року в Одесі червоноармієць В. Сосюра став більшовиком. Чи був цей крок повною мірою усвідомлений? Якщо зважити, як багато значило тоді соціальне походження, то матимемо перший вагомий аргумент. А другим буде те, що Сосюра став не просто членом більшовицької партії, а більшовиком-українцем! Тому й у поемі „Червона зима” (1921) злилися воедино в образне світосприймання всі події та враження, все, що довелося пережити в трагічні роки громадянської війни.

Відомий дослідник творчості В. Сосюри літературознавець В. Моренець наголошував: „Естетика, з якої народилася „Червона зима” і яку загалом несла лірика Сосюри, визнавала й підносила цінність окремої долі, що зливається з народною, але не губиться в ній безслідно. Художнє новаторство митця полягало насамперед у тому, що він у вихорі революційних подій зумів побачити й виділити індивідуальність, яка тількино почала себе такою усвідомлювати”.

Лише шість невеликих віршів разом з „Червоною зимою” склали книгу „Поезії” (1921), однак голосно й красномовно було засвідчено: в українську літературу прийшов талановитий поет Володимир Сосюра.

Письменник приїздить до Харкова, який тоді був столицею України й містом, де мешкала більшість українських письменників та культурних діячів. Тут Сосюра вступає до Комуністичного університету ім. Артема, але потім за власним бажанням переходить на робітфак Інституту народної освіти.

Тоді ж одружується з Вірою Каспарівною Бердіною (їй присвячена поема „Робітфаківка”). Згодом молода сім'я поселяється в письменницькому будинку „Слово”, ростить синів Олега і Колю. Однак подружнє життя не склалося й розлука з дітьми завдає Сосюрі багато страждань упродовж усього життя.

Його численні поетичні збірки двадцятих років стверджували все більшу популярність серед читачів. Володимир Сосюра багато працює, створює низку ліро-епічних поезій. Він спілкується з представниками різних літературних спілок та гркп, бо, як пише в романі „Третя рота”: „Я в силу своєї мандрівної душі переходив то з „Плугу” в „Гарт”, то – навпаки. Як маятник мотався між ними, бо любив і плужан і гартівців”. Потім було членство у ВАПЛІТЕ, далі вступ до ВУСПП і перебування там до 1932 року.

Тоді ж поет звертається до великого епічного твору – роману у віршах „Тарас Трясило”. Однак осмислення історичного минулого в мистецькому вирішенні було не зовсім вдалим, про що досить аргументовано в статті „Володимир Сосюра – лірик і епік” сказав видатний літературознавець Микола Зеров, наголосивши, що коли для лірика В. Сосюра має найвищий дар – легко самокристалізуватися у вірші, то в епічній творчості ця риса йому вже не допомагає, а навпаки – шкодить. Тому й спроба ліричного „осучаснення” історичної постаті Тараса Трясила була приречена на творчу невдачу. Наступне звернення до найдраматичнішої сторінки вітчизняної історії вилилося п поему „Мазепа” (1926). Відразу зауважу, що цей твір доопрацьовувався в 1960 році, а вперше в повному обсязі був надрукований аж в 1988 році... До постаті гетьмана Мазепа зверталось багато письменників світової літератури, однак Володимир Сосюра досяг найбільшої поетичної виразності та реалізму в зображенні його

як державного діяча, який не тільки бачить жорстоке гноблення й приниження України, але й бореться проти нього. Звідси й подвійний трагізм образу Мазепи, що полягає не тільки в поразці від російського царя, але і в тому, що в його особі народ не визнав свого вождя. Однак авторське ставлення при цьому залишається незмінним:

Хай про Мазепу спів мій лине,
Хоч він був пан, та серце мав.
За суверенність України
Боровся він і в цім був прав
І я співать про нього мушу
Так, як ніколи не співав.
Народ не марно в свою душу
Про чайку його пісню взяв.

Тому і в епілозі поет називає Мазепу „герою нещасливий мій...”. Уже з 1926 року в літературній пресі розпочинаються різноманітні критичні звинувачення творчого доробку Володимира Сосюри. Наприклад, у занепадництві, що виражається в оспівуванні нездійсненого кохання, у повторях та переспівуванні самого себе. Як тут не згадати, що над Сосюрою постійним „дамокловим мечем” висіло його гайдамацьке минуле. Та можна зрозуміти чому поет погодився виконати своєрідне політичне замовлення й написав памфлет „Відповідь”, спрямований проти поета-емігранта Євгена Маланюка та його ідейних однодумців.

А ще Володимир Сосюра разом з іншими українськими письменниками, чия творчість розпочалася під революційні акорди, твердо вірив у справедливість ідей соціалізму. Упевненості в цьому додавала й послідовна українізація, яка проводилася в 20-ті роки. У березні 1931 року під час вшанування

пам'яті Тараса Шевченка на Донбасі поет знайомиться з Марією Гаврилівною Даниловою, яка незабаром стала його дружиною. Краще про його почуття, крім поета, не скаже ніхто:

Якби зібрать красунь усіх віків,
повз мене хай ідуть вони без краю –
Марії я на них не проміняю,
ні одній з них не вклониться мій спів.
З яких зірок злетіла ти сюди,
така ясна, що спів про тебе лине?
Світи ж мені, світи мені завжди,
над зорі всі, зоря моя єдина!..

Здавалося, що попереду тільки безхмарні та ясні дні щастя. Однак наближалися тридцять роки, своєрідний відлік масових злодіянь та репресій тоталітарного режиму. Офіційна літературна критика все частіше звинувачувала поета в „есенінщині”, посилювався нещадний ідеологічний прес. Наступила трагічна дата – 13 травня 1933 року в своїй квартирі покінчив життя самогубством Микола Хвильовий, один з найближчих і найдорожчих літературних побратимів, якому ще в 1921 році Володимир Сосюра присвятив поетичні рядки:

Зустрілись в квітні ми. На сонячні галяви
Вже вечір голубий задумливо звисав,
І рядом з ним зоря нервова і смуглява
Ховалась за двома, як золота коса.

З особливим трагізмом тепер звучали слова:

Й нам путь тепер одна. Внизу старе, захляле...
Дим іншого життя нам вітер з гір несе.
І теплим молоком душа моя проллялась
На жито золоте твоїх дзвінких пісень.

Глибоко вразила поета трагедія голоду в Україні 1933 року. Безсумнівно, він розумів, що українців знищують і фізично й духовно. Його ніжна й тремтлива душа не бачила порятунку. Сосюра потрапив до психіатричної лікарні в Харкові, а потім до спеціального санаторію в Москві. Навіть хворого не обминули репресії за антирадянські та націоналістичні ідеї в творчості, які були вигадані вірними й здеморалізованими прислужниками та жертвами режиму. Його виключають з партії. Тоді це було рівнозначно ордеру на арешт... Знищення письменників та діячів культури продовжувалися. Всенародно відомий поет був радий навіть тимчасовій роботі в багатотиражній газеті.

Важливо тепер зрозуміти, що наперекір всьому, все ж таки у В. Сосюри вистачило сил залишитися Поетом. Звісно, в листах соціалістичного реалізму він змушений писати заримовані партійні агітки, „оспівувати” „великих і малих” вождів, однак поетичний світ Володимира Сосюри виявився сильнішим від насильства, паплюження та деформації. Навіть у ті страхітливі роки з-під його пера виходять справжні поетичні шедеври, як наприклад поезія „Васильки” (1939).

Васильки у полі, васильки у полі,
і у тебе, мила, васильки з-під вій,
і гаї синіють ген на видноколі,
і синіє щастя у душі моїй.

А потім війна – жорстока й немилосердна. Але роки ті внесли новий струмись в деформовану українську літературу: животворяще чуття рідної землі, патріотизм, що виростає із почувань предків, а разом з цим – віра в перемогу. Вже поновлений в письменницькій Спільці і в партії В. Сосюра разом з багатьма іншими письменниками як військовий кореспондент

ішов фронтовими дорогами. Ще в 1941 році він створив справжнє поетичне передбачення жаданої перемоги:

Як блищать на сонці сурми перемоги,
як гримлять литаври, як сади цвітуть,
і дзвенять піснями радісні дороги –
вільної Вітчизни калинова путь.

Вірю я – так буде, знаю я – так ти,
сніг стече кривавий у яри, яри.
Вийдуть на майдани і на поле люди
зустрічати сонце мирної пори.

Найбільш художньо довершеним твором серед написаних у роки війни став вірш „Любіть Україну” (1944).

Ніхто не міг передбачити, що в 1951 році цей художній твір стане підставою для страхітливої критики в редакційній статті газети „Правда”: „Проти ідеологічних перекирвань в літературі”. Вже наступного дня ця стаття була передрукована в республіканській пресі. А в липневому номері журналу „Вітчизна” говорилось: „У вірші В. Сосюри немає образу, безмірно дорогого для кожного радянського патріота, – образу нашої соціалістичної Батьківщини, Радянської України... Що ж до вірша „Любіть Україну”, то під такою творчістю підпишеться будь-який недруг українського народу з націоналістичного табору, скажімо, Петлюра, Бандера і т.п. ...Серед інших вірш В. Сосюри особливо захвалював поет Максим Рильський, який, як відомо, сам у минулому не уник серйозних ідеологічних помилок”. Аж чотири дні пленум правління Спілки письменників України розглядав справу „націоналіста Сосюри”, не зважаючи на каяття і виправлення рядків „Без неї – ніщо ми, як порох, як дим” на інтернаціональне „Між братніх народів, мов

садом рясним...” Про все це досить детально написав літературознавець В. Коваль у статті „Любіть!” (Літературна Україна. – 1989. – 2 березня). А ще тоді поет переживав трагедію в особистому житті, адже з 1949 на довгих п’ять років дружина Марія Гаврилівна була засуджена й перебувала в сталінських концтаборах. Такі, справді нелегкі випробування послала доля митцеві. Але і в полудень віку не втрачав він найголовнішого – здатності бачити й глибоко відчувати найпрекрасніше в довкіллі, душах людей.

Не полишало бажання сказати правду про трагічну загибель багатьох ровесників, друзів. Уже в 1960 році дописано розділи поеми „Розстріляне безсмертя”, а починав працювати над нею ще в довоєнні роки. Тепер здається, що такий художній твір мав написати лише він – Володимир Сосюра. Ця поема стала своєрідним символом немеркнучої пам’яті й болю за втраченими побратимами, за їх ненаписаними творами, які мали стати найціннішим надбанням національної культури. Разом з тим відчутний мотив вищості людського життя над будь-якою ідеєю. Нікому з митців у національній літературі не вдалося так органічно поєднати суто особисте й громадянське:

Солодко плачуть в садах солов’ї,
так, як і завжди, незмінно...
В тебе і губи, і брови твої,
як у моєї України...
Ось вона йде у вінку, як весна...
Стиснулось серце до крику...
В цьому злилися і ти, і вона
в образ єдиний навіки.

Знаменно, що й поетичну збірку 1960 року Володимир Сосюра назвав „Так ніхто не кохав”.

Отож творчість Володимира Сосюри розвивалася в надзвичайно жорстоких умовах тоталітарного суспільства. Письменник пережив страхітливі репресії, фізичне і духовне знищення українських митців, яке тривало, більшою чи меншою мірою, впродовж майже усього творчого життя. Тільки цим можна пояснити той факт, що колишній боєць петлюрівського війська, талановитий митець, також був змушений писати малохудожні ідеологічні агітки, бо кожний талановитий і український за змістом твір міг зазнати нищівної критики.

Однак письменник завжди прагнув до справжності в мистецтві, тому так багато його творів не вписувалися в ідеологічні лещата соціалістичного реалізму, а їх оприлюднення затрималося на багато років і розпочалося, починаючи з 1988 року. Тільки того року вперше окремим виданням вийшов автобіографічний роман „Третя рота” (упорядники С. А. Гальченко, В. В. Сосюра, післямова і примітки С. А. Гальченка). Публікацію поеми „Розстріляне безсмертя” розпочали з періодичних видань – журналу „Україна” (1988. – № 1) та журналу „Вітчизна” (1988. – № 1), уперше в журналі „Київ” надруковано поеми „Каїн”, (1990. – № 12), „Мойсей” (1997. – № 11/12), „Мазепа” (1998. – № 12), в газеті „Літературна Україна” друкувалися поеми „Махно” (1998. – 28 травня), „Слово” (1998. – 17 вересня) та „3-й гайдамацький полк” (2000. – 3 січня). Усі ці твори, із ґрунтовним текстологічним опрацюванням літературознавця С. А. Гальченка, й склали другий том вибраних творів Володимира Сосюри в двох томах („Наукова думка”, 2000). У першому томі цього видання вміщено ранні вірші поета, які публікувалися в га-

зеті „Український козак” (1919. – 27 червня, 1 липня) та поетичні твори, що були записані в зошиті за квітень 1918 р. – лютий 1919 року. Цей зошит зберігається в архіві українського письменника А. П. Любченка в Торонтському університеті Канади, а його копію професор Ю. Луцький надав літературознавцеві В. Моренцю для публікації. Продовжують з’являтися друком невідомі раніше твори, як наприклад, вірш-присвята письменникові Б. Антоненку-Давидовичу під назвою „Дорогому другуві Борису на золоту згадку про нашу грозову юність”, хоча в цьому виданні помилково вказана дата написання.

Якщо ж говорити про Володимира Сосюру в порівнянні з іншими українськими письменниками, які жили й творили в один час, то неопублікованих творів у нього виявилось чи не найбільше. Тому й творча спадщина митця потребувала нового переосмислення. Так, ще в 1990 році у видавництві „Дніпро” вийшло друком дослідження Володимира Моренця „Володимир Сосюра. Нарис життя і творчості.” Цей же літературознавець є автором літературного портрета „Володимир Сосюра” в історії української літератури ХХ століття та вступної статті до найновішого видання вибраних творів Володимира Сосюри в двох томах. Думається, що особливо слушною для сьогодення є його думка: „Всі розумування про В. Сосюру як свідомого громадського поета (по суті кон’юнктурні, покликані перетворити його на рупор державних ідей) спростовуються морально-філософською ідеєю, якою справді перейнята вся його лірика. Осердям цієї ідеї є апологетизація життя як такого в усіх його багатоліких виявах. І тому рівновартісними тут є любов до жінки й до краю, замилювання природою й людським трудом: це різні вияви одухотвореності,

що має самочинне й незалежне від ідеологічних установок значення”.

Дещо іншої думки щодо головного ідейно-естетичного спрямування творчості митця дотримується літературознавець Віктор Костюченко – автор книги-есе „Біль аж до краю дороги...”: „Продовживши традиції української літератури – зокрема Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки – Володимир Сосюра в нових умовах колоніальної залежності України від Москви підняв голос на захист нації, а в інтимній поезії сягнув неперевершеного рівня.

Поет Володимир Сосюра – породження революції. Це так. Але не жовтневої, а Української „що об’єднала народ довкола національної ідеї і вклала юнакові в руки і перо, й гвинтівку. І в цьому вся ідейно-громадянська й мистецька сутність поета. Цим пояснюється тернистість його життєвого шляху, що не узгоджувався з шляхом, проголошеним владою...

В. Сосюра був і лишився глибоко національним поетом, який уболівав за рідну Україну, працював для неї і хотів бачити її вільною...”. Разом з тим багато уваги приділяє автор нелегким, а той трагічним сторінкам життя видатного митця, особливо ж його стосункам із дружиною Марією, вводячи в науково-біографічний обіг чимало нових документів.

Генеологія родини Сосюри, зв’язки митця з рідним краєм та відзначення його 100-літнього ювілею – це головне в книзі краєзнавця Володимира Подова.

Про особисте життя В. Сосюри говориться в нарисі краєзнавця із Луганщини Богдана Пастуха „Поет ніжності, тривоги і болю”, але значно більше тут ідеться про „тривоги і болі”, які все ж таки не могли знищити ніжність у душі поета. Як і в попередній книзі, дослідник теж наводить текст прощального

слова Андрія Малишка 11 січня 1965 року на Байковому кладовищі. Ця промова, завдяки національно-патріотичній спрямованості, стала досить значимою в тодішньому духовному житті, тому розповсюджувалася навіть у рукописах і зазнала певних змін (газета „Літературна Україна” від 12 січня 1965 року подала текст із значними скороченнями). Повний автентичний текст надруковано в книзі: Малишко Валентина. Тату, я люблю тебе: Пережите. – К. : Вид. центр „Просвіта”, 2003.

Не міг не звернути увагу на емоційну гостроту Малишкова прощального слова письменник Григiр Тютюнник, який у листі писав: „Поховали Сосюру. Старі мруть, молодих оббили як пилок на квітах (вислів Малишка над труною Сосюри – і Скаба чув!), – а що ж воно далі буде?”

А далі, кажу – „держать і не пущать!”.

З’являються нові твори мемуарного характеру, пов’язані з ім’ям Володимира Сосюри. Назвемо хоча б спогад письменника Олекси Ющенко „Лист повіяв юністю...”, коли за нашим проханням митець розповів про спільну поїздку на Луганщину із Володимиром Сосюрою та Миколою Руденком у 1955 році.

...Через усе життя поет проніс любов до краю дитинства й юності – рідної Луганщини, а приїзди сюди додавали життєвих сил, народжували нові поетичні образи, такі ніжні, люблячі, як і душа Поета.

У 1963 році Володимира Сосюру за збірки „Ластівки на сонці” та „Щастя сім’ї трудової” вшановано Державною премією України імені Тараса Шевченка.

Володимир Сосюра

НА МОГИЛІ ШЕВЧЕНКА

Над широким Дніпром у промінні блакить
і висока і тиха могила.

В тій могилі співець незабутній лежить,
що народу віддав свої сили,

що народу віддав своє серце й пісні,
свої мрії про зорі досвітні...

А навколо лани вдалині, вдалині
розлетілись, як птиці блакитні...

На могилу приносять розкішні вінки
з пишних квітів садів України
Кароокі дівчата, стрункі юнаки –
і всміхаються гори й долини...

І щасливий Дніпро зустрічає дідів
і жінок – Батьківщини окрасу,
і гримить „Заповіту” безсмертного спів
на високій могилі Тараса.

Спи спокійно, поет! Україна твоя
вже розправила крила орлині,
так, як мріяв колись ти в жагучих піснях,
на засланні в тяжкій самотині...

Спи спокійно, поет! Ми, нащадки твої,
пронесем крізь віки твоє ім'я,
крізь колючі вітри, крізь жорстокі бої,
Батьківщини сини незборимі.

Спи спокійно, поет! Образ огненний твій
не зітерти ні бурі, ні часу.
В українській сім'ї, славної, вольній, новій,
ми тебе не забули, Тарасе!

1938

Життя – не дим і не омана.
А може, ні? А що, як ні?..
Сьогодні знов поникли п'яно
мої вербени на вікні.
І шум, і співи в коридорі –
курсанти з лекції ідуть.
Над погляд твій короткозорий
уже нічого не знайду.
У лісі проліски збирала,
прийшла, і ясно все мені.
Як пахнуть губи снігом талим,
і сонцем – кучері твої!
Вони цілують шию й плечі,
збігають радісно до ніг.
А в вікна заглядає вечір
і усміхається мені.

Прийшла... І серце знову тане...
Тобі слова такі ясні!
Але чого ж поникли п'яно
мої вербени на вікні?..
1924

Коли потяг у даль загуркоче,
пригадаються знову мені
дзвін гітари у місячні ночі,
поцілунки й жоржини сумні...

Шум акацій... Посьолок і гони...
Ми на гору йдемо через гать..
А внизу пролітають вагони,
і колеса у темі цокотять...

Той садок, і закохані зорі,
і огні з-під опущених вій,
од проміння і тіней узори
на дорозі й на шалі твоїй...

Твої губи – розтулена рана...
Ми хотіли й не знали – чого...
Од кохання, безвольна і п'яна,
ти тулилась до серця мого...

Ой ви, ночі Донеччини сині,
і розлука, і сльози вночі...
Як у небі ключі журавлині,
одинокі й печальні ключі...

Пам'ятаю: тривожні оселі,
темні вежі на фоні заграв...
Там з тобою у сірій шинелі
біля верб я востаннє стояв.

Я казав, що вернусь безумовно,
хоч і ворог – на нашій путі...
Патронташ мій патронами повний,
тихі очі твої золоті...

Дні пройшли... Одлетіла тривога...
Лиш любов, як у серці багнет...
Ти давно вже дружина другого,
я ж – відомий український поет.

Наче сон... Я прийшов із туману...
і промінням своїм засіяв...
Та на тебе, чужу і кохану,
я б і славу свою проміняв.

Я б забув і образу, і сльози...
Тільки б знову іти через гать,
тільки б слухать твій голос –
і коси, твої коси сумні цілувать...

Ночі ті, та гітара й жоржини,
може, сняться тепер і тобі...
Сині очі в моєї дружини,
а у тебе були голубі.
1927

ВАСИЛЬКИ

Васильки у полі, васильки у полі,
і у тебе, мила, васильки з-під вій,
і гаї синіють ген на видноколі,
і синіє щастя у душі моїй.

Одсіяють роки, мов хмарки над нами,
і ось так же в полі будуть двоє йти,
але нас не буде. Може, ми квітками,
може, васильками станем – я і ти.

Так же буде поле, як тепер, синіти,
і хмарки летіти в невідомий час,
і другий, далекий, сповнений привіту,
з рідними очима порівняє нас.
1939

Білі акації будуть цвісти
в місячні ночі жагучі,
промінь морями залле золотий
річку, і верби, і кручі...

Будем іти ми з тобою тоді
в ніжному вітрі до рання,
вип'ю я очі твої молоді,
повні туману кохання...

Солодко плачуть в садах солов'ї,
так, як і завжди, незмінно...
В тебе і губи, і брови твої,
як у моєї України...

Ось вона йде у вінку, як весна...
Стиснулось серце до крику...
В ньому злилися і ти, і вона
В образ єдиний навіки.
1927

Іван М. Світличний

Я ГОРДЖУСЬ ЗЕМЛЯКАМИ СВОЇМИ

В нас гудуть по степах автотраси,
Під землею гуркоче гроза...
„Ти – співець степового Донбасу,” –
Хтось мені із поетів сказав.
Так, люблю я цей степ без зажури
І горджусь, що в моєму краю
Народивсь Володимир Сосюра,
Тут співав першу пісню свою.
В час минулий, застійний
Єдиний він за мову стояв до кінця,
Своїм віршем „Любіть Україну”
Хвилював українські серця.
Бігав хлопчик кмітливий до школи,
Розглядав голубу далину,
Виріс він у Руденка Миколу,
Який Моноса Силу збагнув.
Ще горджуся, що Голобородько
Людству вірші такі написав,
Де як слово – то цвіт самородка
І народної пісні краса.
Радий я, що в краю знаменитім
Прожива й надихає на злет
Всіх поетів Донбасу Учитель,
Іван Савич – наш мудрий поет.
Нам сміливості не позичати,

І таланту та розуму – теж,
Вміє мріяти і працювати,
І Вітчизну любити без меж.
Я горджусь земляками своїми,
Що у світу всього на виду
Міцно держать тугими плечима
Україну свою молоду!

Микита Чернявський

НА ВІДКРИТТІ ПАМ'ЯТНИКА В. М. СОСЮРИ

Володимире Миколайовичу,
У ногах Ваших Верхнє.
Володимире Миколайовичу,
Подивіться зверхньо
На могилу,
на смерть,
на розлуку,
На незвичну свою мовчазність
Та візьміть своїх учнів за руки,
Всім,
хто заздрить,
На вічну заздрість.
Поведіть на колишні Бондарки,
На Клешню поза Бакаями,
Пригостіть –
Щоб аж небу жарко! –
Придінцевими солов'ями.
Та, розкриливши

серце ніжне,
І самі заспівайте, може,
Щоб аж Біла гора й Рубіжне
Підхопили ту пісню гожу,
Щоб голубкою Україна
Підворковувала тій пісні...
Геть ламайте
могильні стіни!
У могилах поетам тісно!
Володимире Миколайовичу!
Кличемо знову і знову.
Володимире Миколайовичу,
Подивіться на ці обнови.
Ті доріжки,
де Ви ходили,
Заплелися зеленим рястом,
Ті заводи,
що Вас будили
У похід за піснями щастя,
Розрослися,
переродились,
Простяглись у поля –
до колосу.
Тільки б Ви тут не заблудились, –
Вас тут кожен пізна по голосу.
Вас би кожен повів у хату –
Де пропахла любистком віконниця,
Де в жнива і в робочі свята
Ваша пісня до серця горнеться.
Будем з Вами у будні й свята,

Карокий Бояне вічності,
Солов'їних пісень співати
Для Донбасу –
його величності.
Володимире Миколайовичу,
Пісня –
Чуєте? – в'ється.
Володимире Миколайовичу,
Біля Вашого серця б'ється
Серце ніжної України!
Вас не вдержать могильні стіни.

Іван Савич

МОЇ КООРДИНАТИ

Коли вже батьку помагав у полі
Й читав книжки у вечоровий час,
І драмгурток відвідував при школі,
Мене манить до себе став Донбас.
Мартени, шахти, блюмінги і домни,
І терикони... Ой, слова які!
І я збирався утікати з дому,
Та опинивсь в профшколі юнаків.
Які величні тут були будови!
Вікнасті світлі класи, чистота,
Бібліотека, пишний парк чудовий,
Гуртожиток у квітах – красаота!

Навкруг садиби червонясті мури
(Колись тут жив Яхненко – багатій).
Ось там запоем я читав Сосюру,
Все про любов, про ночі золоті,
І про Донбас, і рідну Третю Роту,
Про содовий завод, про шахтарів...
Коли нас призначали на роботу,
Бажанням я лише одним горів:
Потрапити в краї благословенні,
Де народився і зростав Поет,
Звідкіль колись він, юний і натхненний,
У світ великий розпочав свій лет.
Відмінник, мав я право вибирати,
І зважила комісія на це...
І відтоді мої координати
Де шахти, степ, Лисиче над Дінцем.

Микола Малахута

ПІСНЯ ВОЛОДИМИРА СОСЮРИ

Кипучий будню, трударю гарячий,
здрастуй –
Донбасу крутизна, і даль, і висота!
Тут кожна вулиця, мов дівчина, по щастю
Виносить щедро до шахтарського гурта.

Де Сіверський Донець нарадуватись кличе,
В крейдяні гори б'є зеленим співом вод,
Ступаю, як в гартівню, в громохке Лисиче,

І прохідна веде на содовий завод.
Мереживом густим ген естакада висне
І вагонетка мчить.
Прекрасна кожна мить!
І в дзвоні дня ловлю Сосюрину я пісню –
Під серце залетіла: як весна, бринить.

І піснею стає в симфонії мелодій.
Заклечана веселками столунно вись.
Зібралися шляхи на свята в Третю Роту,
І рейки до копрів промінням натяглись.

Де по-шахтарськи день кремезне встав
новітній,
Де Сіверський Донець в обручці голубій,
В Лисиче увійшов я, наче у робітню,
Гартуйсь на міць, рука, а серце – пломеній!

Ганна Гайворонська

ВОЛОДИМИРУ СОСЮРІ

Так ніхто не кохав,
Слово не видихав,
Придінцеві вітри не бандурив,
Не писав під задумливий легіт отав,
Так ніхто не співав, як Сосюра.
Так ніхто ще не вмів
Із донецьких степів

Стрибунцями розбризкати літо.
У вінки заплітатъ жайвориний мотив,
Україну вишневу любити.
Ми літали тоді
Над гривастим Дінцем
Стовбула із високої кручі,
Пахло слово сосюринське над чебрецем
І осмутою вірш його мучив.
Сивизна вже в очах
Від дощів, туманців,
Над літами схилилась зажура,
Тільки знову тривожать мене чебреці
Найніжнішого слова Сосюри.
Тільки знову (укоотре?) летять ластівки
На задимлену вкрай батьківщину,
І синіють васильки, шумлять колоски
Нерозхлюпанам заспівом сина.

ГРИГІР ТЮТЮННИК

Тепер з'являється немало творів, у яких письменники, хто з більшим, а хто з меншим талантом, намагаються осмислити складні, протирічні питання історії, суспільного життя. Такі твори викликають чи не найбільший читацький інтерес. Однак, не полишає думка: „Про все це силою свого таланту і людської гідності вже сказав Григій Тютюнник”. І, що найголовніше, твори його були надруковані відразу після написання в шістдесяті й сімдесяті роки, коли правді важко було пробитися до читача.

Читаємо оповідання Григора Тютюнника „Смерть кавалера”. Дитинство часів війни. В ремісничому училищі навчається сільський хлопчик Ігорко. Як і в багатьох ровесників, його батько загинув на фронті. Нелегко живеться хлопцям, тому „в скверу, ховаючись од майстрів за пам’ятник Сталіна, патронацькі продають жінкам вечірні пайки хліба, щоб уторгувати на тютюн або теплі онучі”.

Коротка, але яка глибока деталь! Діти-сироти ховаються за пам’ятник „вождеві народів”, однак не можуть сховати ні горя, ні нужди. Цим пам’ятником породжена наруга, яку чинять люди над юними серцями. Жорстокою розправою адміністрації закінчилася їх спроба встановити справедливість, викрити розкрадачів харчу в їдальні.

А скільки болю в автобіографічній повісті „Облога”, коли письменник розповідає про жорстокі 30-ті роки, батька свого, якого відібрала сталінщина; про душі простих людей, знищені

підозрою і терором... Сказати правду, якою б нелегкою вона не була – таке творче кредо письменника.

Прочитайте коротку новелу „Чудасія” – вірю, що вже ніколи не забудете сільського дядька Мусія Приходька, інваліда війни, який в листі розповідає своєму командирові про душевний біль, породжений офіційним листом: „Машина вам, товаришу Приходько, пишу, не показана, в св'язі з тим, що культура на два сантиметри довша, ніж треба. Треба п'ятнадцять, а у вас – сімнадцять. Та що ж мені оті два сантиметри надрубати, чи як? „Хто дасть відповідь цьому ображеному на все життя дядькові?” – немовби запитує в кожного письменник. Подібними болючими питаннями до себе, до людей, історії наповнені оповідання „Медаль”, „Поминали Маркіяна”.

Героїв оповівань і повістей Григора Тютюнника не можна забути. Здавалось би, такі схожі між собою дядьки й тітки, наділені не просто талановито виписаними характерами, а мають щось значно більше, те, що в народі здавна називалось – душа. Письменник може кількома реченнями, навіть словами передати і внутрішній стан людини, і зовнішність, і авторське ставлення. Бо відчуває слово не рукою ремісника, а серцем і талантом народного митця. Дивуєшся навіть, що діють ті, надзвичайно приземлені герої, часто в простих побутових ситуаціях; але в діяннях їх бачимо споконвічне, головне, що й визначає національний характер: доброта, любов, некрикливий патріотизм.

Відчутно це в творах гостросоціальних та навіть і ліричних, де Григорій Тютюнник теж говорить з читачем, передусім з реалістичних позицій, збагачених народознавчими традиціями. Правдивість, душевна чистота, гуманізм визначають ідейно-естетичну суть творчості письменника, тому нерідко і вступа-

ють в непримиренний конфлікт з мерзенним. Не помилюсь, коли скажу, що в творчій спадщині Григора Тютюнника немовби сконцентровані всі болі й протиріччя нашого часу.

Вдумайтесь у зачин оповідання „Син приїхав”: „На початку серпня, коли в Ковбиші, велике село по обидва боки вузької річки в очереті та верболозах, з’їжджаються до батьків усі колишні ковбишівці, що отам по війні подалися з дому шукати постійного заробітку і щонедільного вихідного, коли по дворах тільки й чути: „Папа, а как зараз навпростець дійти до лавки?“, або „Мамо, як у вас нащот стірального порошка? Нет? Дак я пришло по приїзду...”

А тепер хочеться запитати, чи не відчуваємо це в мові, звичаях, поведінці колишніх селян, тих, хто потім напише заяву про звільнення дітей від вивчення рідної мови, бо втратили вони відчуття рідного коріння, або й забули в гонитві за матеріальним благополуччям. А хто ж винен? Може, й ті обставини, що змусили кинути батька-матір, витоптали почуття роду, тому й мусили звернути і пішли навпростець, зневажливо обминаючи наші національні святощі: мову, мораль, традиції. Оповідання це написане Григором Тютюнником на початку сімдесятих...

Так, нелегко читати твори талановитого художника, бо потребують вони роботи душі, а водночас і створюють цю душу – чесну, неспокійну, хай і не захищену від наруги й болю. Тепер говоримо про своєрідне відродження народної творчості в її повноті й силі. Такою і є вона в творах Григора Тютюнника, особливо в оповіданнях „Три зозулі з поклоном”, „Зав’язь”, „Оддавали Катрю”...

Майже на всіх фотознімках Григір Тютюнник сумний. Його глибокий погляд наповнений болем, але біль той якийсь рішучий, діяльний, нестримний, немовби говорить словами

письменника: „Мила моя Людино, ніколи я не скажу про тебе чорного слова.” Отож і в його творах превалює любов. До людини, до пам'яті, до чистої ріки і рідного слова. Тому й не повинно бути на землі нашої, – говорить своїми творами Григорій Тютюнник, – пихатого чиновництва, людців, що забули рідних батька-матір, мову, звичаї.

В оповіданні „Вуточка” осліпла мати пам'ятає кожну стежинку в селі, і криницю, і кущі терну. А сини її лишилися „одбувати зверхсрочну”. Не їдуть, а тільки листи надсилають, де написано: „Дорогая мамаша!!! Примите также привет от ваших невесток Лили и Нюси, а также от ваших внуков Жорика и Геника. Посылаем вам 10 рублей на повседневные расходы. Пока все. Допобачиння”.

Старий Терешко із невеликої новели „Людям на добро” (цикл „Крайнебо”) різав із дерева „те, що потрібне людям на щодень: ложки і кухлі кленові, які звав квартами”. Однак ніхто не бачив старого на базарі зі своїми рукотвореннями. Розкладає Терешко усе те добро на лавочці біля криниці і йде в повітку різати далі. Збере потім монети, хто скільки залишить, і скаже: „Людям на добро, а мені на поміч”. Ось таким людям, які, за словами письменника, „відчувають біль на відстані серця”, він і присвятив свої твори.

Тепер про Григора Тютюнника написано чимало досліджень, спогадів. Звісно, переважають серед них письменницькі, адже з осені 1963-го і до трагічного березня 1980 року Григорій Тютюнник жив у Києві, працював у редакції газети „Літературна Україна”, видавництвах, на кіностудії. Думаю, цінними, однак, є й спогади тих людей, з якими майбутній письменник спілкувався у пору юності, коли пам'ять його вбирала все, що потім буде осмислене й відтворене.

Нам, луганцям, особливо близька й дорога творчість письменника. Адже Григір Тютюнник близько десяти років мешкав у селищі Щотове, неподалік міста Антрацит. На Луганщину приїхав Григір (тоді ще Григорій) Тютюнник восени 1937 року. Йому йшов шостий рік. Приїзд цей був вимушений, бо причина – жорстокий сталінський терор. Батько його, М. В. Тютюнник, простий селянин із села Шилівки Зінківського району на Полтавщині, був заарештований. Більше свого батька Григір Тютюнник так і не побачив. А через багато років отримав офіційний папірець із повідомленням, що той був засуджений несправедливо і реабілітований посмертно.

Замінили батьків маленькому Григорію чесна й добра сім'я: дядько Филимон Васильович і тьотя Наталія Іванівна Тютюнники. У селищі Щотове навчатиметься Г. Тютюнник в початкових класах. Потім знову приїде сюди і на початку п'ятидесятих працюватиме в автотранспортній конторі, на будівництві електростанції. Скінчивши службу на флоті в 1955 році, він знову на Донбасі – працює токарем у депо і вчиться у вечірній школі робітничої молоді.

Вже не раз доводилось писати про ці роки, однак кожний приїзд у Щотове, зустрічі з людьми додають і додають нових спогадів, і новими штрихами доповнюється життєпис письменника.

...Неспішна розмова в гостинній родині Миколи Ілліча та Віри Іванівни Слободчукових (із Слободчуковим більше двох років працював Григір Тютюнник на одному токарному верстаті).

– Ми так наловчилися обточувати колісні пари, – розповідав Микола Ілліч, – що замість двох по десять робили.

– Мабуть, і платили вам за роботу добре? – запитую.

– Та де там... Нормувальник та економісти все слідкували, щоб не заробили більше... Яюсь заходить Тютюнник в контору, а з валянка – зимою це було – онуча в мазуті виглядає. А котрась з дівчат-конторниць і каже: „Ой, дивись, онуча грязна в тебе”. Григiр подивився так, як він умів, і каже: „Нічого, аби душа чиста була”. Слів цих, скільки й жити, не забуду.

Одне з оповідань Григора Тютюнника називається „Іван Срібний”. Його герой молодий, щойно повернувся з флоту, токарює в депо. Одного разу зустрівся з молодим начальником депо, який ішов на весілля, щоб забрати кількох чоловіків: на станції треба терміново розвантажити вагон дощок.

Іван Срібний погодився виконати цю роботу сам. Другого дня начальник депо своєрідно оцінив його тяжку працю:

„– Видайте, будь ласка, товаришу Срібному форменну шинель. Під мою відповідальність. – Подумав, заграв бронями, стинаючи то одною, то другою, потім додав поважмо:

– І мені, будь ласка. Таку ж саму, як і Срібному...

Він обернувся до Івана й усміхнувся йому:

– Ви не заперечуєте, якщо я... із солідарності, так би мовити, і на знак дружби носитиму таку ж, як і ви, шинелі?..

– Ні, це не те, Начальник! – Іван перекинув через плече шинелю і рушив до цеху. Потім обернувся. Тур стояв у дверях червоний і ображений.

– Не те, Начальник! Свою солідарність зі мною ви мали можливість продемонструвати вчора.

І пішов.

А в складальному цеху радісно відзвонював крановий дзвінок”.

Із разуючою художньою достовірністю виписаний цей та інші епізоди оповідання. А спогади сучасників письменника

ще раз переконують, що більшість творів Григора Тютюнника не вигадані, а особисто пережиті й переосмислені талантом митця, тому вражають достовірністю.

– А Гриша у нас і на весіллі був, – каже В. І. Слободчукова, – І співати ой як любив, особливо народних, українських.

– То може, послухаємо, Миколо Іллічу?

Цьому магнітофонному запису багато років, та знову співає Григір Тютюнник народну пісню „Летіла зозуля”...

Летіла зозуля

Через мою хату,

Сіла на калину

Та й стала кувати.

Одна із новел Григора Тютюнника потім матиме назву „Три зозулі з поклоном...”.

У сім’ї Слободчуків зберігають дорогий подарунок. Це книжка Григорія Тютюнника „Тисячелистик” із написом: „Незабутньому Колі Слободчукові, другові моєї шлюсарської юності – й по сей день дорогій людині.

Г. М. Тютюнник. 11.Х.1972р.”

Зберігається і лист письменника, написаний щиро, з власним йому гумором: „Шлю нам сякі-такі гостинці й радий буду, що ви їх одержали та згадали свого вайлуватого кума й товарища... Хай зима вам не буде холодною. Хай не хворіють діти й добре вчаться. Хай старшому Слободчукові добре малюється, середульшому – любому моему хрещеникові – буде тепло в хрещено-батьківській сорочці...”

На видному місці в будинку Слободчуків – фотокартка із вічною оселею Григора Тютюнника на Байковому кладовищі.

...У Щотовому Григорій не тільки працює, але й навчається у вечірній школі. Тут закінчує восьмий клас, потім екстерном – дев’ятий і десятий класи.

– Добре пам'ятаю свого учня Григорія Тютюнника, – згадає вчителька-пенсіонерка Лідія Павлівна Буркіна. – Викладала я в його класі математику й фізику. Ці предмети давалися Григорію важче ніж, наприклад, література, історія. Після закінчення восьмого класу сказала йому: „Справжній мужчина повинен знати математику”. За літо Григорій підготувався і склав екзамени екстерном за дев'ятий клас. Прекрасний учень був. Працелюбний, допитливий.

Майбутній письменник часто приїздив у Щотове. У його щоденникових записах 7 травня 1959 року читаємо: „Вперше мене зустріли без усмішки. Дядько, мій дядько, який завжди з доброю батьківською усмішкою йшов мені назустріч, тепер сидів на ліжку, підібравши ноги так, що коліна торкалися підборіддя, і був схожий на ображену, всіма забуту дитину”.

Його старший брат, український письменник Григорій Тютюнник (за роман „Вир” посмертно удостоєний Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка) у листі, адресованому у Щотове, 30 жовтня 1956 року писав: „Мені цікаво, Грицьку, от що. Візьми ти, будь ласка, та заведи такий блокнот і записуй буквально все, що говоритиме наш славний Филімон Васильович. Особливо те, що стосується хроніки Шилівки. Все, що він скаже. Бо це, брате, золотий пил, самоцвіти народного гумору, на який наше покоління вже не здатне”.

Із 1957 року навчається Г. М. Тютюнник на російському відділенні філологічного факультету Харківського університету. Там він знову зустрівся з П. І. Коленським, теж студентом університету, з яким товаришував у Щотовому.

Завершивши навчання, працював П. І. Коленський у селі Тернова Харківської області. Пройшли роки. Багато сил і снаги віддав вчительській праці Петро Іванович. Всі ці роки він

зберігав любов і шану до свого друга – Григора Тютюнника. Зберіг і найдорожчий скарб – листи Григора Тютюнника, адресовані йому в Тернову. Скільки в них тепла, щирості, і, водночас, болю від роздумів про дволикі шістдесяті роки! А написані вони теж у нашому краї – місті Артемівськ Перевальського району, де Г. М. Тютюнник після закінчення університету в 1962 – 63 навчальному році працював учителем російської мови й літератури у вечірній школі робітничої молоді. Гортасмо сторінки повісті Григора Тютюнника „День мій суботній”. Читаємо роздуми головного героя:

„Сердце, сердце, тебе бы для счастья

Чуть грубей, чуть спокойнее быть”, –

пригадалися рядки з вірша мого однокурсника по інституту, і я повторив їх кілька разів”.

– Бач, не забув, – якимось тихо і проникливо згадував Петро Іванович. – Це з мого вірша, написаного в роки університетської молодості. Григір до мене і в Тернову приїздив, а потім не раз в сімдесяті роки ми зустрічалися.

Треба сказати, що вірші свого друга Григір Тютюнник і до друку в альманах „Вітрила” підготував, написав теплу передмову...

Люди, які знали Григора Тютюнника, збираються в літературному музеї письменника, створеному в СШ № 12 міста Антрацита з участю дослідницької групи педагогічного інституту.

Багато допоміг у створенні музею літературознавець з Києва А. Я. Шевченко. В день відкриття він написав: "Ця музейна кімната Григора Тютюнника – перша ластівка на Україні. Дай Боже, щоб їх стало багато, бо, якщо хочемо й далі існувати, не як населення, а як народ, ми маємо шанувати

своїх митців, своїх речників. Григорій Тютюнник – один з найбільших таких речників українського народу. Спасибі організаторам музею".

Тож знову повертаємось думками до турботи часу теперішнього, який гостро потребує ідеалу в мистецтві: справжнього, глибинно приземленого, наділеного національним характером. „Живописець правди – в такий спосіб можна визначити творчі принципи письменника, і весь лад його душі, а відтак і його стиль...” Так сказав про творчість Григора Тютюнника видатний майстер рідного слова Олесь Гончар. Правда. Вічна життєва цінність, якої так часто не вистачає в нашому житті й у мистецтві.

Дивляємось у неповторний творчий шлях письменника Григора Тютюнника. Нелегко наблизитись до вічної загадки його таланту, народженого любов'ю до людей.

У 1989 році за поданням колективу Луганського державного педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка видатний український письменник Григорій Михайлович Тютюнник був удостоєний звання лауреата Державної премії України ім. Тараса Шевченка.

„ЗНОВУ КАЙДАНИ НА СЛОВО”

На початку 1963 р. Григорій Тютюнник не був ще знаним письменником. Тоді він працював учителем російської мови й літератури вечірньої школи робітничої молоді №5 в Артемівську (Луганська обл.).

Лист адресований товаришеві університетських років П. І. Колєнському, з яким познайомився ще в 1955 р., коли токарював у депо селища Щотове, неподалік Антрациту.

Усі ці роки П. І. Коленський зберігав як найдорожчий скарб листи Григора Тютюнника, адресовані йому в с. Тернову Харківської області. Скільки в них тепла, щирості і, водночас, болу від роздумів про дволикі шістдесяті роки! Один з них пропонуємо увазі читачів.

2.Ш.63 р.

Добридень, Кумколіно!

Де се ти запропастився, чого замовк? Хай мені заціпило, так у мене ж син народився, і завештався я, як муха в окропі. А в тебе – що?

Значить, син, Михайло Тютюнник. Вік – 2 місяці, вага 5 кг. (...) Натури козацької. Над ліжком у нас висить бабина картина. На ній зображено вишивкою книгу у квітках, а на книзі – чарка стоїть. Так він очей з цієї картини не зводить! В кого б це він?...

Любий Петре, ти, звичайно, знаєш про нагородження „Виру” Шевченківською премією. Як там реагує на це університет? Якщо побачиш К., то запитай у неї враження. Адже вона, прочитавши роман, заявила на лекції студентам, що в романі тільки про те і йдеться, що „парубки дівок лапають”. Якби її чорти на тому світі лапали й не переставали. Боже, які тільки дурні вчать літераторів! Одверни, Господи, й заступи.

З величезною тривогою прочитав я матеріали зустрічі письменників з керівною силою. Ти розумієш, до чого все це було затіяно?

Кільце в рило вставляли, щоб не рилися. Ех!.. Знову кайдани на слово. А теорійку ж яку придумали! Ті, мовляв, хто буде ремствувати на керівні заходи начальства, – ті є обивателі. Авансом, значить, щоб ярличок був на вільнодумців.

Яке це все знайоме з часів так званого культу. У Панаса Мирного, в „Хіба режуть воли...” є глава під назвою „Старе та

поновлене...”. В ній розповідається про те, як Чіпка після спокійного господарювання знов почав розбишакувати. Отак можна назвати недавно почату сторінку сучасної історії літератури.

Ну що ж, нехай ідеться, куди ведуть. Подивимось, яке там завчорнішки гузно попереду.

Трошки про себе. 1). Твердо взявся за вивчення рідної мови. Гризу словник Грінченка, перекладаю. 2). Школа насточортіла, як і увесь Донбас взагалі: п'янка, бійка, матерщина – завить би!

Думаю міняти місце. Біля річки б де-небудь жити або під лісом, як отой лісничий, що в Терновій. І взагалі, куди б забігти, Петре?

Федір Тютюнник – той завклубом у Шилівці! Це інженер першої руки... Пише в листі, що теж занудьгував.

Оце, мабуть, я на цьому й себе, бо син кричить, мішає зосередитись.

Пиши багато-пребагато. Про себе, жінку, Олю. Як там вона, росте? Криклива? Мій – ого-го! Виростуть – поженим і будемо ходити до них пить горілку і співать: „Чого милка приунила, не слыхать сйо речей, раньше милка щebetала, як у саду соловей...”.

Невиключена можливість, що я скоро буду в Харкові. Якщо це станеться, тоді ударю до тебе ломакою по дроту.

Коли зустріч з випускниками? Міцно тисну ратицю і обіймаю. Твій Григ. Тютюнник. Привіт від Лю.

ПРОБЛЕМА ОСНОВНОГО ТЕКСТУ НОВЕЛИ ГРИГОРА ТЮТЮННИКА „ТРИ ЗОЗУЛІ З ПОКЛОНОМ”

Одним із найвидатніших українських новелістів є Григорій Тютюнник. Однак, новела талановитого письменника „Три зозулі з поклоном”, починаючи з першодруку, продовжує публікуватися з багатьма текстологічними помилками, тим самим знецінюючи глибину й чистоту письменницького слова. До того ж цей літературний твір вивчається в II класі загальноосвітньої школи. Взявши за основний текст авторський магнітофонний запис (або аудіоавтограф), що багатороків зберігається в лубенського фотохудожника Володимира Білоуса, вперше публікуємо новелу „Три зозулі з поклоном” в первозданному вигляді. Пропонується також текстологічне дослідження.

Письменник продовжує жити в своїх творах. Вислів цей давно став аксіомою, як і те, що кожне посмертне видання видатного письменника є завжди жаданим для читачів. Саме така художня спадщина Григора Тютюнника, бо він назавжди увійшов у літературу як митець, що відобразив національний образ світу, який нерідко насильницьки деформувався, навіть знищувався, однак випростувався до нового життя.

Починаючи з 1968 року, тобто з першої публікації новели „Деревій” („Вітчизна”, 1968, № 7), багато літературних творів письменника зазнали редакторських та цензурних втручань, що значно погіршували текст. Нові видання творів Григора Тютюнника передрукуюються із різних видань без будь-яких текстологічних правил, до того упорядники нерідко припускаються помилок, що призводить до нових різночитань. Ці фак-

ти можна пояснити переважно об'єктивними причинами: підцензурний характер прижиттєвих видань, неможливість видання творів при житті автора, відсутність багатьох автографів, незавершеність деяких творів (наприклад, „Житіє Артема Безвіконного”), а також суб'єктивними причинами: ігнорування текстологічних правил підготовки до друку та просто коректорська недбалість.

Досі ми наводили літературно-критичні судження багатьох науковців, однак, як стверджує Галина Бурлака, „навіть значна міра вивченості особи того чи іншого автора істориками літератури не може замінити саме текстологічного дослідження даного матеріалу, адже предмет, завдання і методи цих літературознавчих дисциплін різні” [1, 5].

Художні твори Григора Тютюнника за його життя зазнавали постійної насильницької деформації, а тому потребують очищення, підготовки нового видання, яке має з'явитися тільки після текстологічного дослідження.

Текстологічна робота потребує вивчення автографів, першодруку, різних редакцій, варіантів, встановлення основного (дефінітивного) тексту, і врешті-решт підготовки до друку (повного) академічного видання. Думається, що інтерпретація літературного твору без скрупульозного текстуального вивчення, врешті-решт приводить до поверховості чи й псевдонауковості в літературознавчому дослідженні, особливо тоді, коли під „наймодернішу” індивідуальну концепцію інтерпретатора „підлаштовується” творча спадщина талановитого митця. Тому текстології, як базовій галузі сучасного літературознавства, має приділятися особлива увага саме тепер, коли не стало ідеологічного, цензурного й редакторського засилля. Потребують якнайшвидшого очищення, тобто перевидання,

твори письменників-класиків нової української літератури, які нерідко нівечились при підготовці до видання.

Так, зібрання творів Івана Франка в п'ятдесяти томах (1976 – 1986) стало видатним явищем не тільки у франкознавстві, але й в українській текстології загалом. Однак, зважаючи на тодішній ідеологічний тиск, до п'ятдесятитомника не ввійшло чимало художніх творів, перекладів, наукових праць митця. Як зазначає Миколи Легкий, автор передмови до окремого тому Івана Франка „Покажчик купюр”, упорядники нерідко змушені були вдаватися до купюрування Франкових текстів: „зовсім не всі міркування видатного майстра художнього слова й науковця збігалися з тодішніми панівними політичною, ідеологічною, національною доктринами” [2, 5]

Подібні насильницькі втручання в творчу спадщину видатних українських митців мали місце в багатотомних виданнях творів Івана Нечуя-Левицького, Лесі Українки, Панаса Мирного та інших. В останні роки вже підготовлені та видані чотири додаткових томи до 50-томного Зібрання творів Івана Франка. Давно назріла проблема нових академічних видань українських письменників другої половини XIX початку XX століття.

Однак, вірогідно, що найбільшого, найвіроломнішого втручання зазнали талановиті митці української новітньої літератури, й саме ті, кому була чужою самоцензура, хто найвище ставив творчу гідність в морально найскладніші для митців 60 – 70-ті роки кінця XX століття. Їм, до речі, з академічними виданнями особливо не поталанило. І чи не найпершим треба назвати ім'я Григора Тютюнника, адже його твори, що зазнали насильницького втручання, і далі у спотвореному вигляді переходять із однієї книжки до іншої.

Написання наукової біографії кожного видатного українського письменника теж потребує насамперед проведення текстологічного дослідження, адже будь-яка історико-літературна праця ґрунтується на письменницьких текстах.

Найважливішою проблемою в текстології є встановлення основного тексту. У радянському літературознавстві найбільш усталеним був текстологічний принцип, коли за основу брався останній прижиттєвий текст, який і мав виражати останню творчу волю автора. Але ж літературні твори, які належали талановитим українським письменникам і були опубліковані, зазнавали постійного цензурного і редакторського втручання. Тому тепер вчені-текстологи дедалі частіше говорять про те, що слід враховувати й такий важливий аспект текстологічних досліджень української новітньої літератури як багатоваріантність або проблему двох редакцій, поява яких диктувалася мотивами скоріше ідеологічними, аніж творчими. Отже, зважаючи на вищесказане, будемо дотримуватись думки, що основним текстом може бути й більш рання, навіть від першодруку, редакція літературного твору.

На жаль, у дослідженнях сучасних літературознавців ще мало уваги приділяють текстологічному аналізу творчої спадщини Григора Тютюнника. З-поміж досягнень необхідно виділити підготовку до друку Анатолієм Шевченком художніх творів, які за життя автора не публікувались, нарис життя і творчості „Григір Тютюнник” Лариси Мороз, передне слово Миколи Жулинського до першого оприлюднення уривків зі щоденників та записників письменника „Я – людина, я буду майстром”, здійсненого Раїсою Мовчан та її статті „Неопублікованими сторінками записників Григора Тютюнника”, примітки Віталія Дончика до вибраних творів Григора Тютюнника

„Облога” (К. : Пульсари, 2004), де подано докладні відомості про першодруки й наступні публікації.

Здійснюючи текстологічний аналіз, з’ясуємо, що в першодруці („Вітчизна”. – 1973. – № 3. – С. 31) зазнала суттєвих змін одна з ключових фраз оповідання „Нюра”: „Людину тепер ніхто не бачить”, адже набула іншого вигляду „Людину не побачив”. Уже в збірці „Крайнебо” (1975 р.) автор зміг відновити основний текст, тобто повернути цьому реченню його повноцінне змістове навантаження.

А в листі до Ніни Дангулової після публікації перекладу оповідання „Нюра” в журналі „Сельская молодежь” (1973, № 3) Григор Тютюнник вдячно писав: „Спасибі весні, що підбадьорила мене. Спасибі й Вам, і хлопцям із „С. М.” (Не зіпсували оповідання). У „Вітчизні” № 3 зіпсували одне досить важливе речення, де Нюра говорить: „Людину тепер ніхто не бачить!” Я написав оце речення, надаючи йому в основному значення психологічного (адже скривдженому здається, що всі люди здатні лише кривдити, це спалах маленької амбіціозної людини), а у „Вітчизні” зробили на ці слова наголос соціальний – і зняли. Безглуздо, звичайно. І смішно. І сумно. Йй-богу, скоро і слово „чесний” може стати іронічним, як, наприклад, уже трапилося з поняттям „інтелектуальний”. Все можна, виявляється!” [10, 128].

Також у збірці „Крайнебо” вдалося повернути не тільки назву оповідання **„Іван Срібний”**, бо у першодруці (Вітчизна. – 1975. – № 11) – „Коли сходив місяць”, а й своєрідну розв’язку твору. „Можна я вас піджду? – спитала вона тихо...” – такими словами завершувався твір у першодруці, цим самим нівелювалася головна проблематика: моральна чистота й цілісність народного характеру головного героя – Івана Срібного.

Не вдалося повернутися до авторської справжності в оповіданні „Устим і Оляна”. Уперше його під назвою „Устим” оприлюднено в „Літературній Україні” (1975. – 15 квіт.). Провторгнення в текст Григорій Тютюнник писав у листі до Володимира Білоуса: „Устима” в „Л. У.” дуже коротили. Пам’ятаєш байку про „Охримову свитку”? То ото за цим принципом. Збоку воно, може, й непомітно, а мені болить: наче безпальний ходив днів зо два, потім за іншою роботою забув, махнув безпалою рукою і „вп’єть”, як кажуть у Шилівці, за роботу сів, бо що ж” [10, 139].

Удруге вже під назвою „Устим та Оляна” і підзаголовком „Сімейна історія” оповідання ввійшло до збірки „Крайнебо”. У єдиній прижиттєвій книжці вибраного, як сказано в анотації „кращих творів письменника”, „Коріння” (К. : Дніпро, 1978) цього оповідання немає. Вірогідно, причина теж текстологічного характеру, коли автор не погоджувався на будь-які зміни. Збереглася його записка, ймовірно до редактора книжки, із текстом закінчення цього твору: „Оляна знімає кофту, постогнує, охає, лізе на піч. А Устим бере з купки книжок на лутці замацьканий підручник ботаніки і шелотом вичитує вчені слова про житіє ґрунтів, дерев та вод.

Потім, уже в ліжку, він буде довго розмірковувати про велику мудрість землі, поринаючи в нетривкий сон і знов прокидаючись, і наслухатиме, чи не чути десь по селу півнячої сурми досвітньої”.

Далі йде дописка: „Отак треба закінчити „Устима”... В російському варіанті так” [29]. Справді в російських виданнях, починаючи з першодруку перекладу (Дружба народів. – 1975. – № 7) збережено авторський текст: „Оляна снимает кофту, постанывает, охает, зевает и взбирается на печь. А Устин

берет растрепанный, пухлый учебник ботаники и вычитывает шепотом ученые слова о житии грунтов, трав, деревьев и вод.

Потом, уже в постели, он будет долго размышлять о мудрости земли, забываясь в полусне и снова просыпаясь с ласковой надеждой услышать хрипловатый после дремоты петушиный голосишко...” [4, 183]. Щоправда, й тут перекладач пішов спрощеним шляхом, аби не довго мудрувати з метафорою „півнячої сурми досвітньої”.

Прикро, що в українських виданнях досі так і не виконано творчої волі автора, адже поновлення основного тексту надало б образу Устима нових рис представника народної натурфілософії.

Ще в книжці „Крайнебо” фраза із першодруку оповідання „Іван Срібний” у „Батьківських порогах” – „Уся зміна. Чотири вантажники й два шофери” [52, 69], що надавала певного сатиричного забарвлення, замінено стилістично нейтральною: „Уся зміна. Двадцять сім чоловік” [5, 104]. Основний текст поновлено в книжці „Облога” (2004).

Ще більш віроломно вчинила цензура з новелою „Три зозулі з поклоном”, що вперше друкувалася на сторінках журналу „Ранок” (1977. – № 5. – С. 14 – 15). В авторському тексті, де йдеться про лист каторжанина сталінських таборів допущено багато виправлень, які не сумісні із основним текстом.

Першодрук

„Учора дав мені товариш скалку од дзеркальця, я глянув на себе і не впізнав. Не тільки голова вся, а й брова посивіли. Зразу подумав: може, то іній (це надворі було), тернув долонею – ні, не іній...

Більше не дивитимусь.

Часто сниться мені моя робота. Наче роблю вікна, двері фільончасті, столи, ослони. І так мені руки потім засверблять, що, буває, ложки хлопцям ріжу на дозвіллі ... А руки як не свої. Дерево тут хороше, у нашій стороні з нього білі палати робили б. Але сире. Та й інструмент не той, що в мене був. Ти його ще не спрдала? Як буде скрута – не жалій. Коли повернуся, на новий розживемось. Соню, аби ти знала, як хочеться вижити. Не так-то й далеко я зайшов, та далеко вертатися.

Ти питаєш, як нас годують, як одягають на зиму”.

Наводимо також варіант тексту із найновішого видання творів Григора Тютюнника, що майже збігається із першодруком, який зазнав насильницького втручання.

Варіант другий

„Учора дав мені товариш скалку од дзеркальця, я глянув на себе і не впізнав. Не тільки голова вся, а й брови посивіли. Зразу подумав: може, то інші (це надворі було), тернув долонею – ні, не інші...

Більше не дивитимусь

Часто сниться мені моя робота. Наче роблю вікна, двері фільончасті, столи, ослони. І так мені руки потім засверблять, що, буває, ложки хлопцям ріжу на дозвіллі ... А руки як не свої. Дерево тут хороше, у нашій стороні з нього білі палати робили б. Але сире. Та й інструмент не той, що в мене був. Ти його ще не спрдала? Як буде скрута – не жалій. Коли повернуся, на новий розживемось. Соню, аби ти знала, як хочеться вижити. Не так-то й далеко я зайшов, та далеко вертатися.

Ти питаєш, як нас годують, як одягають на зиму” [7, 392].

На жаль, жодна із шкільних хрестоматій, де вміщено тест новели Григора Тютюнника „Три зозулі з поклоном”, не подає текстологічного джерела здійсненої публікації. Прикро, що текст цього літературного твору, який розрахований на величезну аудиторію – учнів одинадцятого класу – зазнав тепер ще більшої деформації. Для аргументації вищесказаного наводимо фрагмент тексту із найновішої хрестоматії: Українська література. 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень: Хрестоматія-довідник / Упорядник О. І. Борзенко. – Х. : Вид-во „Ранок”, 2011.

„Учора дав мені товариш скалку од дзеркальця, я глянув на себе і не впізнав. Не тільки голова вся, а й брови посивіли. Зразу подумав: може, то іній (це надворі було), тернув долонею – ні, ні, не іній...

Більше не дивитимусь

Часто сниться мені моя робота. Наче роблю вікна, двері, фільтончасті, столи, ослони. І так мені руки потім за-сверблять, що, буває, ложки хлопцям ложки ріжу на до-звіллі ... А руки як не свої...

Ти питаєш, як нас годують, як одягають на зиму” [8, 15].

Тотожний текст знаходимо також ще в одній шкільній хрестоматії: Українська література: Хрестоматія для 11 кл. серед. навч. закладів / Упоряд. Р. В. Мовчан, Ю. І. Ковалів. – Київ: ВТФ „Перун”, 2000.

Текстологічний аналіз дає можливість стверджувати, що за основний текст варто обрати редакцію новели „Три зозулі з поклоном” у книзі „Григор Тютюнник. Вибрані твори” („Дніпро”, 1981), врахувавши авторську редакцію аудіоавтографа, що зберігається в особистому архіві фотохудожника Володимира Білоуса. Здебільшого тут наявні зміни мовности-

лістичного характеру, але ж для такого художника слова як Григорій Тютюнник усі вони мають неабияке значення. А в тексті першодруку редагування мають насильницький характер: щонайперше позбавитися тих слів і виразів, що вказують на перебування головного героя в ув'язненні. Тому в тексті вираз „ходила з передачею аж у Ромни” змінено „ходила аж у Ромни”, а з виразу „це надворі було, не в бараці” стало „це надворі було”. Речення „Він мені, мабуть, уже не пригодиться” набуло істотних змін: „Коли повернуся – на новий розживемось” Далі в тексті слово „на нарах”, виправлено „по землянці”, а „Сибір неісходиму” (цю своєрідну апеляцію до Шевченкового „Кавказу”) на „цей світ неісходимий”

На жаль, наступні видання творів Григора Тютюнника, де публікувалася новела „Три зозулі з поклоном” більше дотримувалися журнального першодруку, хіба що окрім поновленого виразу „Сибір неісходиму”.

Про цензурно-редакторську сваволю, нестерпні умови для автора в процесі підготовки книжки „Коріння” до друку читаємо в листі Григора Тютюнника від 31 січня 1978 р. до П. Т. Малєєва: „Оповідання („Кізоньку”) в журналі зняли з другої верстки. Цензура. Чийсь руки дужче й дужче, жорстоко, чую, стискають мою шию. За кожним моїм рядком стежить чийсь вандаляче око... Вибране уже півмісяця читають і перчитують у тій же цензурі. Звірили все з попередніми українськими виданнями, тепер звіряють з російськими книжками, шукають чогось. Тобі легко уявити тепер, як я себе почуваю. А ще ж треба і працювати: думати, відчувати, шукати душевної рівноваги, забуватися, щоб було слово і світло на папері” [10, 164].

До Ніни Дангулової: „Книжка В. М. Шукшина в наборі. Але якщо за неї мене будуть так мучити, як за перевидання у

„Дніпрі” („Коріння”), то я неодмінно спробую на чийсь прислужницькій фізіономії колишню свою козацьку силу і піду на 15 діб...

О. Гончар питає у мене про дніпровське видання: „Це воно що – вибране?”

„Перебране”, – відповідає я.

Одне слово, хтось у Києві „учредив” за мною „глаз да глаз”. Навіть цензорів намовили взяти мене під особисту опіку. За такої „ласки” я багацько напишу? Цілком очевидно, що мене хочуть наштотхнути на роздуми про власне існування, потім узяти на вуздечку – і повісти пасти на інші, капроново-бадьорі („бодряческие”) трави.

Я ж бачу, як хлопці-українці, навіть обдаровані, почали писати...” [10, 165 – 166].

Не раз із великим душевним болем говорив митець про засилля над його творчістю фарисейсько-диктаторської видавничої системи, як наприклад, у листі до Феодосія Рогового від 1 січня 1978 р.: „Зупинилася була моя верстка у „Дніпрі”. Минає місяць, півтора – не засилають. Перечитали дніпряни всі, від коректора до директора. Кажуть: ми – за, але... І мнуться. Питаю: де верстка? Ніхто не знає. „У видавництві немає”, – кажуть. „А де ж?” Знижують плечима. „У ЦК?” „Ні!” Отже, думаю собі, в Комітеті. .

А в комітеті твій близький земляк і начальник літературний отак собі грайливо, з усмішкою і рум’янцями на щоках, питає:

– А тобі, Григоре, не здається, що як зібрати твої оповідання до купи, то чи не можна, чи не схочеться вмерти?

– Якби мені так здавалося, – одказую, – то я краще вмер би сам, ніж писати.

Одне слово, вийшла переверстка. Зняли троє оповідань і з десяток купюр зроблено. Найдужче мені шкода „Трьох плачів над Степаном” [10, 162].

Згадка про земляка і літературного начальника стосується тодішнього заступника голови держкомвидаву Дмитра Цмокаленка, який народився в Глобинському районі на Полтавщині. А з верстки „Коріння” вилучено новели „Обмарило”, „Чудасія”, „Три плачі над Степаном”, скорочено один з листів Григорія Тютюнника у спогадах „Коріння”.

Григiр Тютюнник завжди був непоступливий до свавільного редагування своїх творiв, однак, як бачимо, доводилося захищати й відстоювати більшість із написаного. Тому, думається, найкращою пам'яттю про письменника буде точне дотримання його авторської волі при визначенні основного тексту, що й стане надійним підґрунтям для підготовки повного (академічного) видання творів талановитого митця.

Література

Бурлака Г. М. Літературна спадщина Маркіяна Шашкевича : Проблеми текстології : монографія / Бурлака Г. М. – К. : Наук. думка, 1988. – 114 с.; 2. Легкий Микола Без купюр / М. Легкий // Франко Іван. Зібрання творів: у 50 т. / І. Франко; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) [та ін.]. – К. : Наук. думка, 2008–2009. Показчик купюр / ред. Є. К. Нахлік. – 2009. – С. 5–8; 3. Особистий архів автора. Лист Григора Тютюнника до редактора видавництва „Молодь” Н. Мурченко. 21 червня 1975 р., 1 арк.; 4. Тютюнник Г. Повести и рассказы / Тютюнник Г. М. ; авториз. пер. с укр. Н. Дангуловой. – М. : Сов. писатель, 1989. – 715 с.; 5. Тютюнник Г. Крайнебо : Оповідання / Г. М. Тютюнник. – К. : Молодь, 1975. – 128 с.; 6. Тютюнник Г.

Вибрані твори : Оповідання. Повісті / Г. Тютюнник ; передм. Б. Олійника. – К. : Дніпро, 1981. – 607 с.; 7. Тютюнник Г. Холодна м'ята : Оповідання, повісті, твори для дітей / упоряд. і передм. П. Засенка. – К. : Укр. письменник, 2009. – 843 с.; 8. Українська література. 11 клас. Рівень стандарту, академічний рівень: Хрестоматія-довідник / Упорядник О. І. Борзенко. – Х. : Вид-во „Ранок”, 2011. – 576 с.; 9. Українська література: Хрестоматія для 11 кл. серед. навч. закладів / Упоряд. Р. В. Мовчан, Ю. І. Ковалів. – Київ: ВТФ „Перун”, 2000. – 576 с.; 10. „Щоб було слово й світло” : Листування Григора Тютюнника / передм., упоряд., прим., підгот. текстів О. І. Неживого. – Луганськ : Альма-матер, 2004. – 232 с.

ГРИГІР ТЮТЮННИК
Любові всевишній присвячується
ТРИ ЗОЗУЛІ З ПОКЛОНОМ

Я виходжу з-за клуба, в новенькому дешевому костюмі (три вагони цегли розвантажив з хлопцями-однокурсниками, то й купив) і з чемоданчиком у руці. І перше, що бачу – хату Карпа Яркового. А перед нею – молоденька сосна рівними рядочками на жовтому піску. На ганку Карпової хати стоїть Марфа Яркова і веде мене очима. Вона стоїть без хустки, сива, пишноволоса – колись її волосся було жовтим і сяло проти сонця золотим, тепер не сяє. Видно, думаю собі, волосся умирає раніше, ніж людина...

Підійшовши ближче, я вклоняюся Марфі й кажу через молоденьку сосну:

– Здрастуйте, тітко.

Марфа ворушить губами і проводжає мене далі, аж доки я не увійду в сосну „велику” (у нас її називають ще: „та, що твій тато садив”).

Дома мене стрічає мама, радіє, плаче і підставляє мені для поцілунку сині губи.

– Мамо, – питаю після того, як куці студентські новини розказано (сесію здав, костюм [ось] осью купив), – а чого тітка Марфа Яркова на мене так дивиться?

Мама довго мовчить, потім зітхає і каже:

– Вона любила твого тата. А ти на нього схожий...

Марфа – тоді її в селі за маленький зріст звали [„маленькою Марфою”] **Марфочкою** – знала, що лист від тата приходить раз на місяць. Вона чула його, мабуть, ще здалеку, той лист, мабуть, ще з півдороги. І ждала. Прийде до пошти, сяде на поріжку – тонесенька, тендітна, в блаженській вишиваній сорочині й рясній [спідничині] **спідничці** над босими ногами – і сидить, сяє жовтими кучерями з-під чорної хустки: втекла від молотарки або від косаря, за яким в’язала, або з лук, де сіно скиртують.

Сидить на поріжку і обриває пелюстки на ромашці, шепочучи: „Є – нема, є – нема, є...”

Коли з пошти виходив наш поштар дядько Левко – [височенний] **височезний**, худючий, як сама худорба, з брезентовою поштарською [сумкою] **сумою** через гостро підняте вгору плече, Марфа підхоплювалася йому назустріч і питалася тихо, **благально** зазираючи знизу в його очі:

– Дядечку Левку, а од Мишка є письомце?

– Нема, – одказував Левко, блукаючи очима поверх золотого Марфиного волосся, що вибилося з-під чорної хустки.

– Не брешіть, дядечку. Є...

– Ну – є! Є... так не тобі, а Софії.

– Дядечку Левку! Дайте я його хоч у руках подержу...

– Нельзя. Чужі [письма] **письма** нікому давати не можна.

Заборонено.

– Я тільки в руках подержу, дядечку, і оддам. Сині Марфині очі запливають слізьми і **жалібно** сяють угору на дядька Левка – ще синіші.

Левко озирається довкола, зітхає немічно худими грудьми і манить Марфу пальцем за пошту. Там він дістає із суми конверт і простягає Марфі:

– На. Тільки нікому не кажи, що давав, бо за це... виженуть мене.

– Ні-ні-ні, дядечку! – аж похлинається від щирості Марфа.

– Ось вам хрест святий!

Вона хапає з **дядькових** Левкових пучок листа – слъози рясно котяться їй по щоках – пригортає [його] **того листа** до грудей, цілує в зворотну адресу...

– Чорнила слізьми не розмаж, – каже Левко і одвертається: жде.

Марфа, якщо поблизу не видно людей, нескоро віддає йому листа, мліючи з ним на грудях, і шепоче, шепоче...

– Ну, от бачте, нічого я йому і не зробила... Тепер несить Софії. Я ж нічого йому не зробила... Спасибі, дядечку, рідненький... Натє вам осьо, вип'єте за його здоров'я.

Вона дістає з-за пазухи пожмаканого карбованця і вкладає Левкові в долоню.

– Хіба що за його здоров'я, – бурмотить Левко, – а так зроду не взяв би...

І чимчикує в село, наставивши вгору гостре плече з порожньою майже сумою (тоді не дуже-то люди писали один одному).

А Марфа біжить на роботу, **не біжить** – птахою летить, щоб дов'язати до вечора свої шість кіп – і вітер сушить – не висушить сльози в її очах.

– А хто вам про це розказував, мамо? Дядько Левко?

– Ні. Він мовчав. Сама бачила й чула. Я теж-бо за нею слідкома з роботи тікала. Отуди ярком, ярком – і до пошти. Дивлюсь, а вона вже на поріжку сидить, жде... Вона щораз перша вгадувала, коли тато обізветься.

– І ви на неї не сердилися?

– У горі, сину, ні на кого серця немає. Саме горе.

– А як же то – вона вгадувала, а ви – ні?

– Хтозна, сину. Серце в усіх людей неоднакове. В неї таке, бач, а в мене таке... Вона за тата набагато молодша була. Йому тридцять три, а їй дев'ятнадцять. Два годочки прожила з Карпом своїм і нажилася [на] за сто. Тато ж... він якось і не старів, однаковий зоставався і в двадцять, і в тридцять годочків... сокіл був, ставний такий, смуглий, очі так і печуть чорнющі. Гляне було – просто гляне [і все], а в грудях так і потерпне. Може, тому, що він рідко піднімав очі. Більше долонею їх [прикріє] **прикриває** і думає про щось. А востаннє як бачила його (ходила з передачею аж у Ромни, їх туди повезли), то вже не пекли, а тільки голубили – такі сумні. Дивиться ними – як з туману.

Вони до нас на посиденьки ходили, Карпо і Марфа. Щовечора. І гомонимо бувало втрюх або співаємо потихеньку. Тато баритоном, [а] я другим йому помагаю, а Марфа першу веде. Голос у ней тоді такий був, як і сама вона, ось-ось наче переломиться, ну, ловкий. А Карпа хоч викинь. Сидить у стелю дивиться. Або у вуса дме, то в один, то в другий – розпушує. То я йому галушок миску гарячих (він їсти страх любив), ложку в руки – їж, Карпе! І тьопає, як на себе кидас. Ми співаємо, а він

вусами пару з миски ловить та сопе так, що каганець на столі як не погасне. „Я, – каже, – картоплю в галушках люблю. Картоплі треба більше кидать у галушки”. Товстопикий був, товстоногий. І рудий – матінко ти моя... Як стара солома. Марфа проти нього – переплочка. Ото гляне було, як він над галушками катується, зітхне посеред пісні й одвернеться, а сльози в очах, наче дві свічечки голубі. До тата... Я ж **то** бачу. А він затулить надбрів'я долонею і співає. Або до тебе в колиску всміхасться та приколисує легенько.

„Ти, Михайле, – кажу, – хоч би разочок на неї глянув. Бачиш, як вона до тебе світиться”.

А він:

– Навіщо ж людину мучити, як вона й так мучиться?

Очі мамині сухі, голос ані здригнеться, і я чую за ним: спогади [її] **її** не щемлять [її] і не болять – вони закам'яніли.

ОСТАННІЙ ЛИСТ ВІД ТАТА

Софіє! Соню!

Учора дав мені товариш скалку від дзеркальця, і я вперше за два роки себе побачив. Побачив і не впізнав. Не тільки голова вся, а й брови посивіли. Зразу подумав був: може, то іній (це надворі було, не в бараці), тернув долонею – ні, не іній.

Більше не дивитимусь.

Роблю я тут, як і дома: вікна (тільки не для хат), двері (тільки не фільончасті), столи, ослони, ложки хлопцям ріжу на дозвіллі крадькома...

Погане виходить, серце болить, як подумаю, що це ж із моїх рук виходить отаке. Дерево хороше, в нашій стороні з

нього білі палати [робити] робили б. Але сире. Та й інструмент не той, що в мене був. Ти його ще не спродала? Як буде скрута – не жалій. Він мені, мабуть, уже не пригодиться. Не так-то й далеко я зайшов, та далеко вертатися.

Ти питаєш, як нас годують, як удягають на зиму. Годують, так: такою смачною юшкою щодня, що навіть Карпо Ярквий п'ятнадцять мисок умолотив би, ще й добавки попросив! Вдягачка звичайна, селянам до неї не звикати.

Сю ніч снилася [мені] моя сосна. Це вона [вже] досі **вже** в коліно, а може, й вища. Сосна – а за неї річки синє крило... Ні ти, ні синок, мій колосок [чось] **чогось** давно не снитесь, тільки привиджуєтесь.

Сусіда мій по нарах молитесь уві сні, а Бога не називає. До кого молитесь?..

Соню!

Не суди мене гірко. Але я ніколи нікому не казав неправди і зараз не скажу: я чую щодня, що десь тут коло мене ходить Марфина душа нещасна. Соню, сходи до неї і скажи, що я послав їй, як співав на ярмарках Зіньківських бандуристочка наш сліпенький, послав три зозулі з поклоном, та не знаю, чи перелетять вони Сибір неісходиму, а чи впадуть од морозу.

(„Сибір неісходиму” було нерішучою рукою закреслено густим [чорним] **зеленим** чорнилом, а вгорі **знову** [тою ж рукою] написано [знову] „Сибір неісходиму”).

Сходи, моя єдина в світі Соню! Може, вона покличе свою душу назад і тоді до мене прийде забуття хоч на хвилику.

[Обнімаю] **Обіймаю** тебе і несу на руках колиску з сином, доки й житиму...

Коли се було... А я досі думаю: „Як вони чули один одного – Марфа і тато? Як?...” А ще думаю: „Чому вони не одружилися, отак один одного чуючи?”

– Тоді не було б тебе... – шумить велика „татова сосна”.

Примітки. У тексті новели в квадратних дужках позначені слова або частини слів, які замінені при підготовці до друку, іншим шрифтом виділені зміни, що зроблені у відповідності з основним текстом у виданні: Тютюнник Г. Вибрані твори : Оповідання. Повісті / Г. Тютюнник ; передм. Б. Олійника. – К. : Дніпро, 1981.

Григор Тютюнник **КОРИННЯ**

Уривки із спогадів про автора роману „Вир” Григорія Михайловича Тютюнника, лауреата Державної премії України ім. Тараса Шевченка 1963 року.

1

Хата наша, батьківська й дідівська, старовинна, з плетеним бовдуrom і без віконниць, стояла над шляхом, що веде з Полтави до Гадяча. Стояла при самій греблі – вся у вербах, берестах, жовтій акації та бузині. Одразу ж за глухою стіною мало не від призьби й до самої річки лежав родючий низовий сінокіс, трава на ньому виганяла ледь не по очкур косареві. По весні, коли розливалася повінь, каламутні грунські води підступали аж до хати, і дід наш Василь Феодулович із трьома синами Павлом, Михайлом та Филимоном боронилися від потопу загатою з гною.

Хата була простора, як загін. Стояли в ній жовта нефарбована лава, стіл, високий чорний комод, побитий шашелем, і

дерев'яне ліжко душ на чотири, під ним ішов димохід від грубки, взимку її топили на ніч, щоб спати було тепліш. Крім великої хати, були ще хатина й комора. В хатині наш із Григорієм батько, Михайло Васильович, середульший з-поміж трьох братів, теслярував – робив меблі, прості, селянські, діжки, ступи, возики тощо.

З хатою нашою – зараз від неї й сліду не лишилось – пов'язаний у мене перший спогад про Григорія Тютюнника, або, як його звали тоді в селі, – Ігоря Буденного.

Я побачив його з вікна, біля якого грівся проти сонця, – стрункого, чубатого, з гордовито одкинutoю назад і трохи набік головою, і хтось, уже не пригадую, хто саме, сказав мені:

– Ото твій брат пішов.

Потім я дізнався, що він „копія Михайло”, себто батько наш. Від того часу й по сей день образ батька в моїй уяві нероздільний з образом Григорія. Я з'єднав їх до купи – Григорієву зовнішність та манери й те, що чув про батькову вдачу або вигадав сам, і вийшов тато, якого я не пам'ятаю і не знаю навіть, який він був із себе, бо єдине його фото (він не любив фотографуватися) загубилося.

Я не випадково почав розповідь про Григорія з батькової хати. Їй, мені здається, Тютюнник багато чим зобов'язаний як письменник, а надто як автор „Виру”. Та й сам він говорив про це не раз.

Може, тому, що стояла хата над шляхом, чи тому, що в дворі був колодязь, єдиний на весь куток Гасанівку, а чи тому, що в ній жили самі мужики без господині (бабуся наша вмерла рано), – вона стала найзручнішим місцем для посиденьок, – „закурацій”, а отже, й для балачки часам аж до перших півнів. Тим паче, що всі Хтудули – так нас прозивали в селі по

дідові – завжди мали на столі дерев'яне коритчатко з січеним тютюном, уміли гарно перекривляти, себто копіювати односельців, і взагалі любили побалакати. До хазяйства ж, за свідченням нашого дядька Филимона Васильовича та й інших людей, Хтудули, крім тата, були байдуженькі.

Отож їде, скажімо, опішнянський дядько до Зінькова на базар чи ярмарок із хурою горшків, макітер, глечиків, свистунів, пересипаних збоїнами, чи вертає назад, розпродавшись, – де напоїти волів, де закурити та погомоніти, чи не у Василя Феодуловича? І гомонять та реготи справляють такі, що аж стріха шелестить, а з відчинених навстіж дверей дим валує надвір, як із шинку.

Але найчастіше збиралися в Хтудулів люди – майже всі вони близькі чи далекі наші родичі, – обдаровані природженим гумором, чіпкою спостережливістю, з неабияким артистизмом. У селі нашому, Шилівці, й досі не можуть без веселої усмішки згадати Павла Васильовича, старшого батькового брата. На той час, про який ідеться (тридцяті роки), він уже був одружений і жив окремо. Жив пребідно, ходив узимку в семилатаній сірячині та дерев'яних постолах. Проте ніколи не журився з цього і ні на кого не нарікав, бо знав: не хазяїн він, не його стихія – земля. Шукав лише якоїсь компанії, слухача й глядача, а знайшовши, веселив, одначе сам при цьому ніколи не сміявся. Він умів перекривити, скопіювати мало не кожного шилівця й шилівчанку, беручи від кожного найхарактерніше й трактуючи його в найкумедніший спосіб. Це викликало захоплення й сміх. Копіював навіть свого батька, Василя Феодуловича, на що той реагував спокійнісінько, сказавши хіба поблажливо: „Хе, сук-киному синові стерво! Ти хоч їв сьогодні? Насип йому, Михайле, юшки...”

Його навіть виляяти було неможливо, бо, послухавши лайку, він заходжувався лаятися й сам, ідеально копіюючи того, хто це почав, – і все кінчалося сміхом.

Здавалося, кому б, як не йому, виступати на сцені? І дядько Филимон, який один час керував шилівським драматичним гуртком, запросив брата на роль попа. Тут і сталася дивина. До свого виходу Павло Васильович, уже в попівській рясі, спав собі у гримувальні на стільці. Коли ж настав час виходу, його розбудили й випхали на сцену. Роль він знав напам'ять. Однак, вийшовши перед люди, оглянув зал, заусміхався на всі боки, розвів руками й сказав до публіки: „Чого не вмю, люди добрі, того не вмю,“ – і пішов за куліси, наступаючи на поли ряси.

У гримувальні його стали розпитувати, що ж таке трапилося, на що він відповів: „Та воно мені й на репетиціях набридло...“

Він був імпровізатор і любив не писаних героїв, а живих.

Заходив Михайло Іванович Тютюнник (по вуличному Гасан), правильніше не заходив, а втанцьовував у хату з сіней задки, заклавши руки в рукава драної куцини й приспівуючи: „І по сінях тупу-тупу, і по хаті тупу-тупу... Дайте, люде, закурить-залюлячить!“ – і таки притупував розбитими чобітьми, обмотаними лантушиною та обмотузованими прядив'яними ошивками.

Гасан перекривляв не гірше за Павла Васильовича, але не вмів одного: співати, як Павло, на криласі всіма голосами, від баса до дитячого дисканта. Батюшка й не сердився на нього за це. Питав лише після служби: „Это ты, Павел, блуждал сегодня из партии в партию?..“ – і сміявся.

Навідувався ще Грицько Макарович Тютюнник, великий приятель нашого батька, отакий собі спокійний велетень, що, зда-

валося, міг би обіпертися плечима об обидва одвірки зразу, а також Ігор Лукич Чобіт, пристрасний шанувальник слів: „філософія”, „мужик”, „адвокат” – і розмов на цю тему. (Якось він сказав мені, пасучи посеред вигону корову на налігачі: „Якби той університет та отуто на вигоні, я, синок, його теж кончив би!”)

Наймолодшим серед цих людей був наш дядько Филимон Васильович, у сім’я якого мені довелося прожити чимало років і почути багато дечого з того, про що розповідаю. Филимон Васильович мав прекрасну пам’ять, смак до образного слова і був неповторний розповідач. Григорій дуже любив його слухати, очі його завжди сяяли, коли розповідав дядько, а рука так і тягнулася до записничка, з яким він, принаймні в Шилівці, майже ніколи не розлучався. Пізніше, вже працюючи над „Вином”, він писав мені в одному з листів, щоб я нотував усе, що розкажує дядько, і посилав йому.

Я згадую тут цих людей тому, що переконаний: сільські типи, характери, імпровізовані ними, були знахідкою, вдячним матеріалом і своєрідною школою для майбутнього автора „Виру”. А Павло Гречаний, Гнат Рева, окремі бувальники й деталі сільського побуту списані немовби з уст Павла, Филимона та Михайла (Гасана) Тютюнників. Григорій умів слухати, цінував почуте („Ні! Ти тільки послухай. Цей народ геніальний!”) та й сам під настрої не проти був розіграти когось, як і його дядьки.

2

Склалося так, що батькові нашому не випало пожити з першою дружиною – матір’ю Григорія – й року. І хто зараз міг би певно сказати, чому так трапилось, як не сам батько? Мені ж судити про це не випадає... Відомо лише, що розлучення було блискавичне, без свідків і скандальної тяганини, а одру-

ження – важке. Справа в тому, що, коли майбутнє подружжя уже мало стати під вінець – традиція ця була тоді ще міцна, – місцеві духовні власті категорично відмовилися його звінчати, бо за святцями Михайло Тютюнник і Ївна Буденна були родичі. Після кількох відчайдушних спроб виклопотати дозвіл на одруження по-християнському батько, так нічого й не добившись, одяг святкову чумарчину, взяв харчу й подався пішки за сімдесят п'ять верств до Полтави шукати щастя в архієрея. І таки знайшов.

Минуло вісім чи дев'ять місяців приймакування, як одного пізнього вечора батько перейшов міст і знову опинився в рідній оселі – з хворою матір'ю, що вже кілька років не володіла ногами (коли баба пряла, то дід або хтось із хлопців крутили прядку, а вона тягла нитку), та двома братами: старшим, Павлом, і молодшим, ще підлітком, Филімоном.

Дід зустрів сина досить спокійно, наче знав, що так воно й станеться. Тільки спитав, виглянувши з печі: – Нажився, кажеш?..

Видно, щось не подобалося йому в батьковому одруженні, однак у натурі Василя Феодуловича не було характерної на ті часи домостроївської жилки – „як батько сказав, так і буде”, – і він дав синові волю. Взагалі, як розповідають, дід не любив старшувати в сім'ї. Він любив інше: поговорити. Приміром, про те, що було перше – слово чи Бог, читав і трактував уголос Четъї-Мінеї, просиджував годинами біля вікна й, помітивши когось там на шляху, вигукував насмішкувато, в'їдливо: „Ось диви, дивись, хто пішов! Хе сук-киному синові багатир. О, вже ж і проява. Погнався, бач, за білим хлібом та й чорний потеряв!..” і т.п. Є люди, які зморюються говорити. Дід зморювався мовчати. Владу над ним мав, либонь, тільки батько. Коли дід

аж надто вже багато говорив, батько казав йому: „Годі, тату, поїдемо в поле” чи „Розпалюйте вже в печі, а то тісто з макітри вискочить”. Вони-бо після смерті бабусі поралися і коло печі, й по господарству вдвох.

Не можна сказати, що тато вдачею своєю мало схожий був на своїх братів та діда. Він також не легковажив нагодою докинути влучне слово, умів скопіювати, пожартувать, однак ніколи не пошивався в чудопала-розважальника, як це з радістю й натхненням робив Павло Васильович. Зайде, приміром, у лавку, постоїть, погомонить із кимось, а як ні з ким, то з крамарем, тоді підіпре долонею щоку й заспіває чудовим баритоном:

Ой я нещасний,
Що маю діяти,
Є горілка в лавці,
Та ні за що взяти...

Отож, маючи старшого брата, закоханого в компанію, балакучого, відданого слову батька, татові довелося взяти всі клопоти по господарству на себе: вдень майстрував у хатині, порався на грядках або коло печі, а в неділю чи вечорами стриг і голив, як тепер сказали б, на громадських засадах, шилівських дядьків або сидів над книжками. Батько любив літературу, знав напам'ять трохи не всього „Кобзаря”, чимало поезій Пушкіна, а „Полтаву” так часто декламував згодом старшому синові, що той без тексту теж вивчив її. Не раз, бувало, коли ми спізналися з Григорієм як брати, розповідаючи про батька (для нас це було свято любові до тата й радість взаємовідкриття через нього), Григорій читав мені найулюбленіший уривок із другої пісні отаким неквапно-урочистим глухуватим баском людини, трохи сумної й до ніжності доброї:

Тиха українська ніч.
Прозрачно небо.
Звезди блещуг.
Своей дремоты превозмочь
Не хочет воздух.
Чуть трепещут
Сребристых тополей листы.
Луна спокойно с высоты
Над Белой Церковью сияет...

І казав:

– Коли батько вечорами читав мені це місце, я завжди дивився на нашу церкву, що біліла при місяці на горбі, як із срібного паперу вирізана, і думав, що то про неї написано. Про місто Білу Церкву я взнав уже потім...

Або вигукував раптом захоплено:

– А ти знаєш, що наш батько пішов якось у Зіньків на базар, побачив оголошення, що Буряченко – був такий учитель приватний у Зінькові – приймає екзамени у тих, хто бажає поступити на короткотермінові курси вчителів, облишив базарування і склав екзамени. Без підготовки!

Це було перебільшення, але невелике, бо тато готувався стати вчителем. А те, як склав іспити, правда – зопалу, експромтом.

3

І після розлучення з першою дружиною батько десять років одинакував, а Ївга Федотівна сім років не виходила заміж, і міст через річку не був міцним кордоном між ними з перших днів після розлучення: вони ждали дитину.

Коли народився Григорій – це було 6 травня 1920 року, – його вирішили назвати Георгієм, або ж, як у нас кажуть, Іго-

ром. Назвали. І послали Федота Йосиповича Буденного, Григорієвого діда по матері, записати онука в сільраду. Випивши на radoшах удома – онук! – дід вирушив до сільської Ради. Але ж по дорозі була монополюка славнозвісної на всю околицю Гузійки. Як не знайти ради такої нагоди ще й до неї! І він зайшов... Коли ж нарешті доплуганився туди, куди його було послано, то вже не тямив, як звелено йому записати онука. Став пригадувати – не пригадується, то сказав секретареві: „Пиши Грицьком. Воно, мо, й не так, як казали, зате просто, по-нашому!” І став Георгій Тютюнник, якого навіть мати не розучилася й досі називати Горею, – Григорієм. Про дідову витівку довідалися аж тоді, коли 1935 року брали у райзагсі довідку про народження, щоб хлопець міг учитися в Зіньківській десятирічці.

Уперше дізнався Григорій про те, що в нього є батько, – дома казали-бо, що немає, – тоді, коли ще грався в пісочку. Відкриття це було, згадував він, велике й незабутнє.

„Граюсь якось біля дороги, – розповідав він весело, – а тут баба якась іде. Не знаю, хто вона була, пам’ятаю тільки, що „ч” не вимовляла. „Цього ти, – каже, – синку, до татка не біжиш? Бацькиш, ондецьки він цимцикує, і-гі-гі, ондецьки, ба?” Дивлюсь – од мосту повз верби на греблі три козарлюги йдуть. Чорні, засмаглі, білозубі і в білих сорочках. Сміються до мене. Підхопили на руки, понесли до лавки. Що говорили, не пам’ятаю. Знаю тільки, що накупили повну пазушку цукерок, пряників, донесли назад до нашої вулички, потім той, що був найчорніший, поставив мене на землю, легенько підштовхнув й сказав: „Біжи додомку. А як питають де був, скажеш: ходив з батьком до лавки”. То були Павло, Филимон і тато. Так і зажив я від того дня на два двори. Добро настало!

Як тільки баба замахнеться віником, то я круть – і до Хтудулів через міст...”

Якось узимку Григорій захворів на скарлатину. Тоді це була небезпечна хвороба, лікували її здебільшого по-домашньому: парили горло над чавуном із вареною картоплею, одлежувалися на печі в гарячому зерні (так і проситься сюди порада Павла Гречаного Тимкові, коли той простудився у вирі: „Пареними кінськими кізяками обкладайся. У нас у Заброді всі так лічилися”). Од скарлатини помер тої зими шилівський хлопчик, з яким Григорій любив гратися. І от одного вечора, коли Григорій лежав у гарячці, на порозі хати став запорошений снігом батько.

– Євгеніє Федотівно, – сказав він (рідко в селі звертаються до жінки так), – наші стосунки можуть бути якими завгодно. Але не зараз, коли хворий наш син. Я з кіньми – одвезу його до лікарні.

Ївга Федотівна вдягла Григорія, закутушкала батька поверх шапки башликом і провела підводу до шляху...

І що один епізод розказував мені Григорій про нашого батька. Сумний епізод. Його й зараз тяжко згадувати.

Якось Григорій по дорозі в школу забіг до нас уранці й поклав перед татом, що пухлий сидів за столом, підперши голову долонею, окрасць хліба. Тато розломив той окрасць надвоє, половину дав Григорієві в школу, а другу ще раз розломив – шматочок собі й шматочок мені – й ледве вимовив: „Спасибі, сину. Любий ти в мене ростеш”, – і став помаленьку їсти, затуливши очі долонею.

*Петро Коленський***ПОГОВОРИТИ, ГРИГІР, ТРЕБА...**

Тіні довшають та довшають,
немов кажуть людям:
Скоро ми станемо ніччю.

Г. Тютюнник
„Кленовий пагін”

Ти в небо зоряно-рясне
Казав: то душі марять світом.
Бо їм, як біль, прости мене,
Широкий степ з гарячим літом.

Поговорити б, Григїр, треба,
Та як тепер? Коли і де б?
Зривайся зіркою із неба
На місце зустрічі – у степ.

Не скрикну, знаючи: це ти,
А ніч тебе ховає й досі,
І ти не міг би в інший спосіб
На це побачення зійти.

„Не повертайся, будь земним.
Не гостем, чуєш, сумноокий?” –
То я кажу й чекаю, доки
Озветься пагінцем живим.

Отим бильцем, що має мову
І вдруге в витворі живе
І все зове кудись, зове...
Прийди-но, Григір, на розмову...
1982 р.

Недовго жив, але багато зміг.
Письмо твоє не спізниться ніколи.
Через роки ступаю на поріг
Задаленої щотівської школи...

А вже на стенді пліч-о-пліч
Твоя печаль, любов і сутність
І лише пам'ять – звісна річ –
Не визнає твою відсутність.
1989 р.

Іван Низовий

Озивається до гори гора,
До зорі – зоря,
До ріки – ріка.
Не озветься лиш голос Григора,
Голос Григора та й Тютюнника.
До душі – душа,
До сльози – сльоза,

До рядка – рядок,
Щоб новелою
Стало все, що він людям не сказав,
Що й сьогодні нам знать не велено.

Василь Старун

ВТЕЧА ГРИГОРА ТЮТЮННИКА

Він з кладовища Байкового втік.
Відтак могила, як вітрило, свище,
І по трамвайних лініях стікає димний Стікс,
І трав'яні хрести все ближче і все вище.

Він з кладовища перейшов Дніпро,
І ластів'ята обліпили плечі,
а ноги-ніженьки не думали про дно,
де зачинався день, щоб зачинався вечір.
Там облетілий тілом древній ліс,
і там листи незібрані в кострища,
і гасне свічка, а вогонь аж свище...

І голос візника. Не синій плащ
накрив його, немов травною гору.
Метелик процесійний хвилю горне,
І над землею протікає плач...

Олена Бондаренко

Григорові Тютюннику і всім

Дерева поприходили й мовчать,
І мовчки дивляться воді у вічі,
А трави долішні, а хмари вічні
На повен вітер мчать собі і мчать.

Так у тугий згортаються сувій
Усі твої кумедні герці з тінню,
Коли тебе серцевий серцевій
Кружля й кружля своєю заметіллю.

Зосталося – чиїсь сліпі листи,
Невірні свята, недієві ліки,
І острах площ, пільми і самоти,
Й судома відчаю в нічному ліфті.

Таки чудову виробили дерть
З оцих кісток млини бетонножорні.
Та є ще воля обирати смерть
В країні, де нема біди чужої.

МИКОЛА РУДЕНКО

Про життя й творчість нашого земляка-луганця, правозахисника й письменника, Героя України Миколу Руденка й поведемо сьогодні розповідь. Тепер творчість митця широко znana. Навіть на Луганщині є його літературний музей, а точніше невеличка кімната в Білівській гімназії, що з грудня 2005 носить його ім'я. Селище Біле Лутугінського району знаходиться неподалік села Юр'івки, де

Микола Данилович Руденко й народився 19 грудня 1920 року. Більше ніяких пам'ятних і меморіальних місць пов'язаних з ім'ям Миколи Руденка на Луганщині не засвідчено.

Хоча за останні роки в обласному центрі споруджено навіть бронзові пам'ятники письменникам чие життя пов'язане з нашим краєм. Видані також книги, приурочені до ювілею, в музеї міста обладнано спеціальну меморіальну експозицію. Правда один письменник, а це Михайло Матусовський, мешкав тут до повноліття, потім переїхав до Москви, а відома своїми естрадними піснями Тетяна Снежина в Луганську жила півроку від народження. Цим нагадуванням ми аж ніяк не ставимо під сумнів увічнення пам'яті талановитих митців. Але ж хочеться нагадати, що Луганщина є споконвіку рідною землею і для українських письменників Володимира Сосюри, Івана й Надії Світличних, того ж Миколи Руденка, творчість яких відзначена Національною премією України імені Тараса Шевченка, однак їх ювілейні дати в останні роки чомусь не супроводжувалися встановленням

величних пам'ятників і виданням розкішних книг за кошти обласного бюджету.

Думається, що саме в незалежній Україні мав би зростати інтерес до творчої спадщини Миколи Руденка, варто згадати хоча б його дослідження „Енергія прогресу”, „Економічні монолози”. Викликає захоплення його тверда й несхитна громадянська позиція правозахисника, а філософська поезія ввійшла до найкращих надбань української літератури.

Невелике село Юр'ївка. До обласного центру, як мовиться, рукою подати: якісь десять хвилин їзди на автомобілі. Звичайний, чи по-літературному, типовий краєвид. Видніються нові і вже давні терикони. По підгір'ю тут і там туляться хатки. Та й село це розташувалося в якійсь улоговині, чи точніше, в балці. А терикони й пагорби і близько й подалік немов би не тільки вічні вартові того, що споконвіку відбувається на землі, а ще – вони тримають постійний зв'язок Землі й Космосу.

Його дитинство зіткнулося з нещастям; коли хлопчиків було шість років, загинув у шахті батько. Отож навчання в школі змушений був поєднувати із нелегкою працею. У 1939 році закінчив у сусідньому селищі шахти Сутоган десятирічку. Не одного дня доводилося ходити пішки до школи, і якийсь безликий незмінний для когось краєвид ставав все ріднішим, щоб запам'ятатись на все життя, а потім стати частиною поетичного й наукового світобачення. Можливо, тут вперше задумався над величчю й вічністю природи, яка знаходить в собі сили змінюватися щодень та щороку обдаровувати людей плодами земними.

Вона ж, тобто природа, стала справжньою рятівницею й у той страхітливий рік, коли нелюди відбирали життя в мільйонів українців. Це згадується найжорстокіший у ХХ столітті 1933 –

рік організованого тоталітарним режимом голодомору. Тоді найбільше потерпало, а точніше вигибало, українське село. Цього поет не може забути ніколи, і поезія „Акація” стала його голосом правди:

На схилі кам'янистому
Росла вона, стара.
Її цвітінню чистому
Раділа дівчора.
В голодний рік, приречений,
У смерті на межі,
Ковтали ми напечені
З її суцвіть коржі.

Стверджують, що кожний поет починається з дитинства. Отож Микола Руденко на все життя зберіг надзвичайно глибоке відчуття Правди у всіх виявах людської діяльності. А тоді, в його далекій юності, на особистість мало звертали увагу. Адже достатньо було, за висловом одного з „вождів”, відчувати себе „коліщатком і гвинтиком єдиного механізму”.

Все ж таки здібний юнак після здобуття середньої освіти вступає на філологічний факультет Київського університету. Та довго вчитись йому не довелось, бо призвали в армію і довірили, зваживши на шахтарсько-бідняцьке походження, охороняти Кремль.

В роки війни вже політрук Микола Руденко воював у блокадному Ленінграді, і був тяжко поранений. Майже рік лікувався, а потім знову повернувся на фронт. Про особисту відвагу свідчили бойові нагороди та звання капітана.

Вже в наступному після демобілізації році – 1947 – виходить його перша поетична збірка „З походу”. Невдовзі Микола Руденко стає головним редактором журналу „Дніпро” та се-

кретарем партійної організації Спілки письменників України. Звісно, запорукою цьому була довіра до колишнього пораненого фронтовика, молодого талановитого поета із шахтарським соціальним походженням. Отож, виходять одна по одній збірки поезій, а також два романи: „Вітер в обличчя” (1955) й „Остання шабля” (1959), збірка оповідань і нарисів „Біла акація” (1969).

Цікаво, що найбільш виважену рецензію на роман „Остання шабля” ми знаходимо в літературно-критичній статті теж нашого земляка, Івана Олексійовича Світличного, „Людина приїздить на село...”, що вийшла друком у журналі „Вітчизна” (1961. – № 4). Аналізуючи подібні за тематикою твори, тобто прозу, присвячену післявоєнному селу, критик приходиться до висновку, що більшість авторів, і Микола Руденко в першу чергу, відтворюють справді реалістичну картину зубожілого колгоспного села. От тільки вихід із затяжної катастрофи надто простий: приїздить в село комуніст, як правило колишній фронтовик, і все змінюється на краще...

Що тут сказати? Тільки те, що всі письменники в п'ятдесяти роки були особливо здавлені лещатами соціалістичного реалізму і будь-які відступи були просто неможливі. Однак з початком шістдесятих років у творчості Миколи Руденка відбуваються істотні зміни. Потім дехто з літературних критиків назве це зміною в світогляді. До цього слід сказати, що світобачення будь-якої людини, а тим більше письменника, не може змінитися за рік чи два. А в період соціалістичного реалізму, декларованого панівною ідеологією як провідний творчий метод, просто особистісне світовідчуття не могло виражатися повною мірою, бо в офіційному мистецтві існував штучний „колективний світогляд”, підпорядкований зверхності ідеї в житті людини.

Однак на початку шістдесятих років після відомих змін у суспільному житті, також змінюється й творче обличчя деяких українських письменників. Думається, що й народження такої літературно-естетичної течії, яка потім дістала назву „шістдесятництво”, було б просто неможливо без участі талановитих письменників старшого покоління, які гостро відчували необхідність правди як в житті, так і в мистецтві. До таких належав і Микола Руденко. Вже в його статті „Поезія і полярність”, яка була опублікована газетою „Літературна Україна” 30 січня 1962 року, говорилося про обов’язок поета перед суспільством.

Однак найбільш яскраво рушійні зміни стали відчутні в поезії. У триптиху „Мати” (1963), цьому своєрідному звертанні не тільки до жінки-матері, що трудиться повсякчас, але й до матері-Вітчизни, читаємо:

Десь вимахують крани високих споруд,
Ти ж заснеш восени при нетопленій печі.
І стотисячний хор оспіває твій труд,
– Та ніхто не піддасть тобі клунок на плечі.

Така глибинна правдивість нагадує поезії молодого Василя Симоненка, одного з найяскравіших постатей шістдесятництва. І як своєрідне кредо – творчий заповіт – звучали поетичні рядки Миколи Руденка:

Україно!..
З твоєї легкої руки
Не боронь мені стати твоїм перегноєм.
Хай вростають у череп шорсткі корінці,
Вибираючи з мене земне і небесне.
Прийде віщий туман,
і в його молоці
Невгасима зоря над землею воскресне.

Сонце зніме утому з натомлених рук,
Всесвіт кине на плечі блакитну кирею...
Кизякова,
солом'яна,
чорна від мук, –
Станеш ти, Україно, тією зорею.

Здавалося, що вже не зупинити голос правди в оновленій літературі шістдесятих років, яка продовжила традиції української класичної літератури. Одне з головних це гуманізм у мистецтві, за яким життя людини має стати вищим будь-якої політичної ідеї, якими б гучними гаслами та не прикривалася. Точніше кажучи, кращі надбання вітчизняної літератури відстоювали еволюційний характер розвитку суспільства, цим самим зближуючи його з правічними законами природи й Космосу. В іншому разі – зламлення життів, людські трагедії...

Прагнення осмислити вселюдські проблеми надавали віршам Миколи Руденка все більшої філософічності, що теж єднало його із шістдесятництвом. Такі поезії, як правило, вступали в пряме протиріччя із прикрашеною дійсністю.

Світе, світе!..
Де в тобі кордон?..
То навіщо ж люди наплели
Тих дротів і сотні мегатонн
Загатили в атомні стволи?..
Тут, крім влади Сонця і зірок,
Ані меж, ні повелінь нема.
Там за слово чи за вільний крок -
Куля в спину, табір чи тюрма.

Зрозуміло, що недовга „ідеологічна відлига” швидко закінчилася і пробитися до читача справжньої поезії ставало все важче. У 1968 році була опублікована поетична книга із промовистою й символічною назвою „Всесвіт у тобі”, в 1971 збірка лірики „Оновлення” та повість-феєрія „Народжений блискавкою”. Потім книги Миколи Руденка не друкувалися в Україні довгі роки.

Болісне шукання талановитої особистості відображено в романі „Орлова балка”. Разом з тим, цей твір тяжіє до вічної проблеми – екології духовності, яку можна вирішити тільки осмисливши призначення людини на землі та невідворотний зв’язок життя поколінь із всесвітом. До речі, події, відображені в романі, відбуваються в шахтарському краї, майже денаціоналізованому, з сплюндрованою природою. Але все ж таки певний оптимізм і віру в завтрашній день викликає художнє полотно молодого митця...

І хоча в першу чергу Микола Руденко надсилав свої твори на адресу ЦК партії, його виключили з партії, а 27 травня 1975 року – і з Спілки письменників України. Репресивні сили арештовують його. На початку лютого 1976 року примусово поміщають до психоневрологічної клініки. Однак бажання боротися за справедливість у Миколи Руденка все наростає. Разом із своїми однодумцями він у листопаді 1976 року повідомляє про створення Української Громадської Групи Сприяння Виконанню Гельсінських Угод. (Досить детально про це говориться у виданнях: Український правозахисний рух. – Торонто: Смолоскип, 1978; Українська Гельсінська група. Документи й матеріали, – Торонто: Смолоскип, 1983.)

Подальша доля талановитого письменника та вченого-дослідника була ще більш трагічною: у липні 1977 року М. Д. Ру-

денка було засуджено на сім років ув'язнення та на п'ять років заслання. Один із його найближчих побратимів, відомий правозахисник Петро Григоренко, писав, що, хвилюючись за Микола Руденка, рівно через місяць прочитав його вірш і зрозумів, що він ніколи не зрадить ні діла, ні друзів... Вірш той називався „Так просто все: напишеш каяття”. Тепер він уже звучить не тільки як художнє відтворення зовсім недалекої дійсності, а й своєрідне життєве й творче кредо митця.

У таборах Микола Руденко продовжував писати, не зважаючи на нестерпні умови для творчості. За кордоном продовжували друкуватися його книги, які свідчили про велику силу таланту митця і його віру в майбутнє України:

Моїх чуттів розвіяна руїна

Нагадує в пісках померлу річку.

Та є ще Бог... І є ще Україна...

Для них я збережу у грудях свічку.

Рідна Вітчизна постає для поета в різних часових вимірах, адже не рідко він звертається до історичного, як, наприклад, у поемі „Цар Буж”. Більші поетичні можливості для цього Микола Руденко знаходить у поемах. Його ліро-епічні твори не такі вже й великі за обсягом. Адже це теж ознака індивідуального творчого стилю: в кількох віршованих строфах відтворити і характери й сюжетну канву, і, що найголовніше, врешті-решт висловити головну ідею:

І усі, хто став уже корінням

(Сотні тисяч – Бужеві сини),

Мов перед новітнім сотворінням,

З-під землі виходять на лани.

А над ними котиться у полі
Голос із далекої доби:
– Без держави нам не мати волі.
Без держави – ми навек раби.

Український літературознавець із Мюнхена Ігор Качуровський наголошує, що багато віршів Миколи Руденка мають характер поетичного документа: „Якою мірою постать ліричного героя цієї книги збігається з особою самого поета? Не знаючи особисто автора, тяжко було б відповісти на це питання, але задокументована й припечатана судовим вирокком його діяльність на користь України й Людства свідчить, що між цими двома постатями, мабуть, узагалі немає розбіжності...”

Після ув'язнення в концтаборі та заслання Микола Руденко разом із дружиною Раїсою (вона теж відбувала несправедливе покарання) були позбавлені громадянства і виїхали до США. Повернення письменника на рідну землю змогло відбутися тільки в оновленій Україні. Влітку 1992 року Микола Руденко побував у рідному з дитинства краї, на Луганщині. В обласній бібліотеці відбувся літературний вечір. Незабутніми залишилися зустрічі з рідними та знайомими людьми.

У 1993 році за роман „Орлова балка” та поетичну збірку „Поезії” Микола Руденко був відзначений Державної премії України імені Тараса Шевченка. Коли на Луганщині в 1998 році проходило Міжнародне Шевченківське свято „В сім'ї вольній, новій” наш славний земляк був його почесним гостем.

Микола Руденка свідомо обрав свій нелегкий, але чесний життєвий шлях, коли виступив проти тодішньої державної та ідеологічної системи. Що ж чекало воїна-фронтовика, інваліда війни, успішного письменника, колишнього секретаря парткому письменницької організації?

У 1974 році Миколу Руденка виключають з КПРС, спочатку одногосно на засіданні бюро парторганізації журналу „Вітчизна”, де він був на обліку. На засіданні парткому Київської організації СПУ проти виключення голосував тільки Юрій Збанацький. Як писав у спогадах Миколи Руденко „Найбільше диво – життя”, відразу після війни разом із Дмитром Білоусом і Олесем Гончарем він допоміг молодому письменникові, який в роки війни командував партизанським загonom, врятуватися від переслідувань високого компартійного керівника та ще й колишнього секретаря підпільного обкому партії... Якраз у журналі „Дніпро”, коли редактором був Микола Руденко, друкувався перший роман Юрія Збанацького „Тасманиця Соколиного бору”.

Однак уже через рік, коли, переслідуваного органами КДБ Миколу Руденка, за їх же вказівкою, виключали із Спілки письменників, навіть Герой Радянського Союзу став слухняним гвинтиком у тодішній репресивній системі. Для документального підтвердження наводимо частину протоколу засідання правління Київської організації СПУ, а для більш зацікавлених скажемо, що цей документ зберігається в Центральному державному архіві-музею літератури і мистецтва України.

Отже, протокол №3 засідання правління Київської організації Спілки письменників України від 20 травня 1975 року

Присутні із 47 членів правління 32

Головує Ю. Збанацький

На порядку денному кілька питань. Перше – участь київських письменників у боротьбі за перетворення Києва в зразкове соціалістичне місто.

П'ятим питанням значиться: персональні справи М. Руденка та Г. Тютюнника.

„Слухали: інформацію першого секретаря правління Київської організації Ю. Збанацького про персональну справу члена організації Миколи Руденка.

Микола Руденко своєю поведінкою і творчістю поставив себе поза письменницькою організацією. Побутовий розклад привів його до серйозних помилок у творчості, його фантастика поєднувана з ідеалізмом, з ворожими концепціями марксизму-ленінізму. Мовляв, марксизм дав людству теоретичні основи для руйнування старого світу, ленінізм дав практичні засоби його руйнування, але тільки М. Руденко накреслив шляхи будівництва нового світу. За Руденком необхідно перш за все ліквідувати колгоспи, тобто соціалістичний сектор в сільському господарстві, а радянську владу „поліпшити”, модифікувати так, як цього хоче М. Руденко та його друзі Сахаров, Некрасов. Солженіцин та т. зв. „Американська ліга”.

Свого часу М. Руденко за побутові та ідейні вивихи, несумісні з вимогами Статуту КППС, був виключений з лав Комуністичної партії. Але ні інші численні попередження на нього не вплинули. Зараз ним займаються органи. Недавно у нього на квартирі було вилучено багато антирадянських матеріалів. М. Руденко заявив, що Спілка йому ні до чого, що він із Сахаровим працює над твором про Радянський Союз. В розмовах поведився визивно, зарозуміло, зневажаючи письменницький колектив і звазали радянські порядки.

Ми його запросили на Секретаріат для розмови, але він не з’явився. Згодом двічі листом і телеграмою пропонували йому прибути на засідання правління, на що він відповів двома не дуже дотепними, але зневажливими листами.

Отже, ми маємо повне моральне право розглядати і вирішувати справу М. Руденка в його відсутність.

Н. Кащук – Мене як і всіх, до глибини душі обурює поведінка М. Руденка. Однак виникає думка, що може він психічно хворий і варто зробити на цей предмет медичну експертизу?

Д. Бакуменко – намагається підтримати цю думку. „Тим більше, що М. Руденко був свого часу нашим товаришем і добрим письменником”.

Ю. Збанацький. Від свідомої контрреволюції, антирадянщини ліки одні. Я пропоную переродження Руденка із членів Київської організації Спілки письменників України виключити за дії не сумісні з вимогами Статуту Спілки письменників Радянського Союзу.

УХВАЛИЛИ: одноголосно

Руденка Миколу Даниловича за дії несумісні з вимогами Статуту Спілки письменників СРСР. Із членів Київської організації СПУ – виключити”.

А що ж Григорій Тютюнник, персональну справу якого письменницькі чиновники долею випадку поєднали із виключенням Миколи Руденка? А може це теж був заздалегідь продуманий метод виховання непокірного, якого вкотре допитували „про негідну поведінку члена організації, який в нетверезому стані образив старших товаришів”?

Не знаємо тепер, як реагував тоді на виключення Миколи Руденка саме Григорій Тютюнник. Але те, що подібну картину морального знищення насильницькою системою Героя Радянського Союзу талановитий митець відобразив за багато років наперед у своєму оповіданні „Смерть кавалера” (тобто кавалера Золотої Зірки за подвиг на війні) сумніву немає. Тому й друкувався цей літературний твір за життя автора тільки двічі: у журналі „Зміна” (1965, № 1) і в першій книжці „Зав’язь” (1966 р.)

А Микола Руденко став Героєм уже незалежної України в 2000 році. Свою земну місію він виконав чесно, а тому достойного вшанування його пам'яті насамперед потребуємо ми – живі.

Микола Руденко

*Мені однаково, чи буду
Я жити в Україні, чи ні.
Т. Шевченко*

Сідай, Тарасе. В нас єдина мати –
Земля побоїщ, гроз та лихоліть.
Зустрілись ми у темнім казематі,
Де часу досить, щоб погомоніть.

Мов отченаш, повторюю для себе
Твої рядки, що вийшли із-за ґрат.
Раніше ти до мене сходив з неба,
А нині завітав, неначе брат.

Тюрма зненацька ніби зацімліла
І зупинилась часу течія.
Усе в тобі до болю зрозуміле,
Бо ти – не тільки ти, а також я.

Лиха нам доля випала, Тарасе:
За слово – тіло вмурувати в мур.
Тож хай слова живуть не для окраси –
Нехай живуть, мов колос після бур.

Він падає на землю, щоб зростати –
Бо тільки після смерті ожива.
Чи знає той, хто кидає за грати:
Солома – тіло, а зерно – слова?

Допоможи не шкодувати плоті –
І надихай, і стиха розважай.
Можливо, хтось у цьому обмолоті
Прибереже для неньки урожай.

Прибереже – то вже й не марш болі
Та марення про волю в напівсні.
А поза цим – ні радості, ні волі.
І де вмирать – однаково мені.
1977

МАТИ

Триггих

І

Клумаки випадають з натруджених рук.
Хто піддасть їх на плечі у вирі
людському?..

Ти босоніж торкаєш розпечений брук,
Так ти ходиш в віках по вугіллі жаркому.

За ворота виходять дебели сини, –
І сліди замітає за ними пороша.
Материнської мови забудуть вони:
Вже та мова для них – нехороша...
Бригадири щоранку обходять двори.

Лиш в неділю є воля городець скопати.
Трактори...
Управління...
Директори...
А годуються люди з твоєї лопати.
Десь вимахують крани високих споруд,
Ти ж заснеш восени при нетопленій печі.
І стотисячний хор оспіває твій труд, –
Та ніхто не піддасть тобі клунок на плечі.

2

Вам треба пісню про колгоспні руки?..
Ось лиш пером зненацька пошкребусь.
А там, дивись, уже ідуть онуки
Виховувати совість у бабусь.
Вони ростуть, мов лісова травиця,
Немов пирій у житньому рядку:
Сто обліковців на твою правицю,
На кожен палець –
по керівнику.
І кожен щедрі обіцянки стеле,
І оплески не знають жодних доз...
І канцелярський млин повітря меле,
Розмахуючи крилами відозв.

А ти викашлюєш старечі груди
І кажеш в ніч невидимим синам:
– От бач, виходять наші дітки в люди.
Дай бог їм щастя більшого, ніж нам.

На них тепер нейлони й чорнобурки,
І возять їх машини –
не вози...
Всі трудодні твої – лише для курки.
А бур'янець під тином –
для кози.
І часом очі робляться сумними,
І сумніви тяжкі в полон беруть:
– О боже праведний! Що буде з ними,
Коли сільські бабусі перемруть?..

3

Наливається вірою серце моє,
І вдивляється думка в невидимий корінь:
Ген селянка мадонною в небі встає –
Господинею вічних земних перетворень.

Все, що мусить померти – помре на віки.
І народиться День із новим неспокоєм.
Україно!..
З твоєї легкої руки
Не боронь мені стати твоїм перегноєм.
Хай вростають у череп шорсткі корінці,
Вибираючи з мене земне і небесне.
Прийде віщий туман,
і в його молоці
Невгасима зоря над землею воскресне.

Сонце зніме утому з натомлених рук,
Весвіт кине на плечі блакитну кирею... Кизякова,
солом'яна,
чорна від мук,
– Станеш ти, Україно, тією зорею.
1963

МОЄМУ НАРОДОВІ

Народе рідний, степова стихіє,
Безхитрісна, довірлива душа!
Чому тебе, святого гречкосія,
Так часто Божа ласка полиша?

Нелегко вжитись у твої потреби:
Ти витворив республіку в часи,
Коли вона хіба що лиш на небі
Могла здобути сили та яси.

Погасла Січ, як вогнище в негоду,
І не воскресла в полум'ї новім.
Понад усе шануючи свободу,
Ти опинився в рабстві віковім.

Та є твоєї долі власний човник,
Що напрямку ніколи не ламав:
Пишайся тим, що ти не завойовник –
В неволі ще нікого не тримав.

Землі чужої не топтавши зроду,
Свою стеріг із косами в руках.
Пишайся цим, мій праведний народе,
Бо то найвищий подвиг у віках.

Не той здолав, хто вилив більше крові
Чи напустив на душі туману –
Твоя могутність у твоїй любові
До колосків на рідному лану.

Нові століття в тебе є по праву:
Ти світ навчиш і сіяти, й косить,
Бо та любов тобі дарує славу,
Яка живих і мертвих воскресить.

І людство, переймаючи науку,
Збагне, чому в тернах твоє чоло:
Ти є Месія, котрий терпить муку
За гріх сусідський, за криваве зло.

Безмежність бачити не можна.
Але й обмеженість на око
Так давить, що клітина кожна
Бунтує і щемить жорстоко.

Ці стіни тиснуть, мов лещата,
На груди сунуться зловісно.
Душа ось-ось почне кричати,
Що тісно їй, до болю тісно.

І хоч, здається, є для тіла
Той спокій, про який ти марив, –
Душа не спокою хотіла:
Їй треба линути за хмари.

Безмежність бачити не можна,
Та є веселка, сонце, зорі.
Є неба усмішка тривожна,
Що грає у коханім зорі.

Є тихі верби над рікою,
Духмяність лугового сіна...
І є поезія, з якою
Не страшно і в тюремних стінах.
29. V. 1977

Я нині весь – немов крутий заміс
Із споминів, та сповідей, та сліз.

Шаную те і вірю тільки в те,
Що у душі Голгофою росте.

Мене кололи й різали – терпів,
Але нічого не робив напів.

Ламав життя і заново творив,
Та напівправди я не говорив.

Напівкохання в серці не беріг,
Не кликав напівдруга на поріг,

Авансу на безсмертя не давав
Тому, хто напіввірш декламував.

Коли життя – воно таки життя,
Не напівмати чи напівдитя.

А раз тюрма – то це таки тюрма,
Бо напівдолі у людей нема...

Отож коли згорю у боротьбі,
Ви напіславу запишіть собі.
Мені ж доволі з Космосом злиття.
А там нехай приходить забуття.

8. VIII. 1977

Так просто все: напишеш каяття –
І роздобудеш право на життя.
Лише десяток слів чи, може, фраз –
І все вчорашнє вернеться нараз.
Дерева й квіти в іскорках роси,
Та за вікном дитячі голоси,
Та риба в озері, та в небі птах,
Та смак цілунку на твоїх вустах.
Як свідчення любові й доброти...
І тільки ти – уже не будеш ти.
Похилений, змарнілий від недуг,
Ти – тільки оболонка, а не дух.
Тепер старі костюми приміряй,
Удосконалюй кабінетний рай.
Топчи ту ж саму стежку у гаю –
Не вернеш душу втрачену свою.
Лише десяток вимучених слів,
Які ти у потьмаренні наплів –
І вже тебе нема,
А є пійма,
Є у людину схована тюрма.
18.VIII.1977

ХЛІБ ТРИДЦЯТЬ ТРЕТЬОГО

Жила Вкраїна. Плакала, стогнала.
Проте я твердо свідчити берусь:
За всі віки безхліб'ям не загнала
Нікого в землю Україна-Русь.

Від тих часів, коли з'явилося рало,
Голодних мук не відало село.
Хай неврожай – та люди не вмирили:
З двадцятим віком лихо це прийшло.

Ми ледь живі верталися зі школи –
До кропиви іще з десяток діб.
Хоч шахтарі не мерли, та ніколи
Я не забуду той нелюдський хліб.

Ні зїсти, ні відмовитись не владний,
Я знав: з корою товчене зерно...
Він повернувся до мене в рік
блокадний –
Той хліб, що вельми схожий на багно.

Але чи думав я посеред бою,
Коли з махрою чорні крихти гріб:
Десь років через сорок із тобою
Я знов зустрінувся, блокадний хліб?..

Ні, люди, я розкажу не байку –
Це наша несьогоднішня біда:
Серед лісів мордовських маю пайку,
З якої тридцять третій прогляда.

Вона, мов глина, облипає руки –
Те ж саме лихо, що й давно колись...
Молось тихенько, щоб мої онуки
До глевтяків таких не дожились.
30.IV.81

На обрії душі моєї
Світає Слово, щоб пливти
Супроти, не за течією –
В уміті зорями світи.

У тих світах є зливи й грози,
І ріки, виповнені вщерть.
Є суперечки, піт і сльози,
І навіть невблаганна смерть.

Та люди там не знали зроду
Ні лицемірства, ні брехні –
Бо ще ніхто людську природу
Переробить не прагнув, ні.

Там змалку правдою здорові,
Бо надихає і втіша
В непоневоленому Слові
Непоневолена Душа.
4. V.81

Ганна Гайворонська

ЖАЙВОРЯ

*Миколі Руденку, який народився
в селі Юр'ївка на Луганщині*

Хіба в Мордовію цей жайвір не літав?
Хіба в Америці його було не чути?
Він тут чекав. Серед донбаських трав.
Не міг ніяк сердешний вас забути.
Такий маленький дзвін у небесах,
Озвучував затужену планету,
А десь в Мордовських, хижих таборах
Зривали дзвони із душі поета.
А в холоди, жорстокі і німі,
Коли і крила на льоту дерев'яніли,
Він щебетав при теплому вікні,
І ми йому подзьобати носили.
Мелодія щасливої пори
Розцвічує закохані блавати,
Хоч жайвір б'ється в приступах жури,

Не вмiє плакати – вмiє лиш спiвати.
Давно той жайвiр крила сивi склав,
I жайвориха по Дiнцю спливла убита,
А степ iзнов iз голосистих трав
Народжує пташа дзвiнке у лiто.
Тече з небес розбурханих вода,
Здуває вiтер з лоба мокру прядку,
Вас кличе степ. I вишня вигляда,
Й чека на батькiвщинi жайворятко.

СЛАВЕТНІ ЗЕМЛЯКИ – ЛУГАНЦІ ІВАН І НАДІЯ СВІТЛИЧНІ - НАЦІОНАЛЬНІ ГЕРОЇ УКРАЇНИ

Наші земляки Іван і Надія Світличні понад усе ставили духовні цінності українського народу, прагнули зберегти й примножити їх. При цьому невід'ємною часткою їх життя було освоєння світової культури, вивчення іноземних мов, перекладацька робота. Вони завжди були вільними і, навіть в ув'язненні, їх дух залишався невтопченим, бо розумова діяльність насамперед була направлена на створення нових художніх цінностей і наукових знань.

Народився Іван Олексійович Світличний 20 вересня 1929 року в селі Половинкине Старобільського району Луганської області. Його батьки – Олексій Павлович і Меланія Іллівна – корінні мешканці Половинкиного, прості селяни, потім колгоспники змогли не тільки вижити з дітьми в страхотливий 1933 рік, але й виростили всіх трьох, допомогли здобути їм вищу освіту.

Захоплює морально-етичне поведіння Івана Світличного в родинному житті. У збірці спогадів „Доброокий” сестра Надія згадувала: „Його ставлення до мами було особливе. Вважається, що матері з доньками все ближчі, ніж із синами. А в нас, скільки пригадую, було навпаки. Іван був органічно уважніший і дбайливіший до мами, ніж ми з сестрою.”

А ще визначила генеалогію основної риси характеру, що значною мірою формувала й виражала його особистість: „Часом думаю ще над одним: звідки в Івана така „м’яка твердість”

у характері, така природна внутрішня гідність? Знов-таки, вважаю, що від батьків. Мамі він не присвятив жодного вірша, але в його неперевершених освідченнях „дорогій половині” Льолі вчувається мені Іванове ставлення до жінки взагалі і до мами зокрема. Недарма ж Льоля вибрала назву його книжки саме з таких рядків:

А в мене – тільки слово. Те, що мати
Навчила мене першим вимовляти,
Навчила гідно на устах нести.”

Закінчивши семирічну школу в рідному селі, Іван Світличний навчається в середній чоловічій школі № 1 міста Старобільська (тепер загальноосвітня школа № 2), яку закінчив у 1947 році, потім на українському відділенні філологічного факультету Харківського державного університету, в аспірантурі Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка

Його літературознавчі статті, написані в кінці 50-х і в першій половині 60-х років позначені глибоким історико-літературним аналізом, високим естетичним рівнем, а ще принциповістю і рішучістю в розвінчуванні псевдо літератури чи надуманого й примітивного вирішення наукових проблем. Не зважав молодий критик і на чиновні посади авторів, що навіть в короткий термін ідеологічної „відлиги” було дивним. Івана Світличного читали всюди, а в 1967 році у видавництві „Смолоскип” вийшла книга Осипа Зінкевича „З генерації новаторів. Світличний і Дзюба”. Однак подібне світове визнання тоді могло означати тільки нові репресивні заходи тоталітарної системи.

На той час Іван Світличний уже був неперевершеним літературним авторитетом і справнім наставником талановитої творчої молоді: Василя Симоненка, Івана Драча, Василя Стуса, Ігоря Калинця, Василя Голобородька...

Саме він став об'єднуючою духовною силою в одній особі між Східною і Західною Україною, із культурними діячами української діаспори. Вперше після довголітньої перерви українські митці могли вільно спілкуватися, не зважаючи на кордони. Недаремно в своїй статті „Сучасне українське літературознавство”, яка друкувалася в „Українському календарі” (Варшава, 1966 рік) Іван Світличний наголошував найсуттєвіше – про історизм, як складник способу мислення у поглядах на явища давноминулого й сучасного в українській літературі й науці. Тому й писав, що потрібно повернути в літературний процес такі визначальні постаті в історії України як П. Куліш, М. Драгоманов, М. Грушевський, В. Винниченко, М. Хвильовий, М. Куліш...Однак, декого з них повернули аж у кінці 80-х років.

Уперше Івана Світличного органи КДБ СРСР заарештували 31 серпня 1965 року й звільнили через вісім місяців. Офіційно він не мав робочого місця за фахом, але улюбленої літературної та наукової праці не залишав ніколи, навіть і тоді, коли 12 січня 1972 року був заарештований вдруге й ув'язнений на сім років таборів суворого режиму і п'ять років заслання.

Більшість літературних творів Іван Світличний написав у таборі. Це вірші, поеми, переклади з польської, словенської, сербської, словацької, чеської, турецької, найбільше – з улюбленої французької. А ще літературознавчі студії, робота над словником синонімів української мови і наполегливе редагування табірної самвидаву, що, потрапляючи за кордон, демонстрував усьому світові нескореність руху опору серед політичних в'язнів.

У вірші „Парнас” Іван Світличний подумки знову зустрічається з незабутніми творами своїх побратимів Ігоря

Калинця, Миколи Вінграновського. Ліни Костенко, Василя Голобородька, Василя Стуса:

Парнас! І що ті шмони й допит?
Не вірю в будень, побут, клопіт –
В мізерію, дрібнішу тлі.

Вщухає суетна тривога.
І в небесах я бачу Бога
І Боже слово на землі.

Коли читаєш двотомне видання листів Івана Світличного не перестаєш захоплюватися його силою духу, мужністю і незламністю. Якби не деякі подробиці табірної побуту, то здається, що листи ці написані письменником і вченим, який врешті-решт отримав змогу творчо працювати, читати сотні різноманітних книг і періодичних видань, особливо з філософії, мовознавства, літературознавства, чи не всі лінгвістичні словники, що тоді виходили.

Тоді епістолярна критика стала основним виявом його літературознавчих інтересів: „Ігор щойно прочитав „Григорія Сковороду” Л. Махновця і, читаючи, аж підстрибував. ... Сковорода написаний бездоганно не тільки фахово, але й сюжетно, стилістично і т. п.; в цьому я переконався зараз, читаючи книгу з великим задоволенням і з вдячністю до автора. Чесно зроблена робота! А для сумлінного дослідника що можна додати до такої похвали?”.

У листі до дружини від 27 квітня 1975 року Іван Світличний писав, що взагалі втратив смак до читання середньої літератури, а з більшою насолодою читає щось наукове, філологічне. „Зокрема, порадь Михасі прочитати видрукувану в № 3 „Вопросов литературы” за цей рік статтю С. Ломінадзе про Лер-

монта. Я читав її як роман. У нас, на Україні, навіть схожого чогось не буває”.

З особливими почуттями Іван Світличний говорить у листах про давніх друзів: „Чи читала Ти в № 10 „Вітчизни” вірші М. Вінграновського? Дуже приємно, що чоловік попри всі несприятливості лишився самим собою і зберіг чистим своє поетичне світобачення. Особливо це звучить на тлі Драчевих дисонансів. Якби ще й Ліну почути, як Вінграновського!

Зверни увагу на поезії М. Фішбейна – вони надруковані одразу після М. Вінграновського. Такий свіжий і витончений поетичний талант”.

Однак у листі до дружини від 21 березня 1976 року з боєм згадує про тогорічного лауреата Шевченківської премії Івана Драча й наводить слова Михайлини Коцюбинської, де вона порівнювала шлях теперішнього лауреата з долею Павла Тичини, „якого вона також дуже любила”.

Тонкий цінитель художнього слова не міг не звернути увагу на новий літературний твір Григора Тютюнника, який відзначення справжністю: „Читаю я, як і взагалі останнім часом, мало, але отримав „Крайнебо” Тютюнника і читав з цікавістю: це не нове слово в літературі, однак автор зберіг такий погляд на героїв, який зараз трапляється рідко: вони живуть самоцілним життям, мало залежать від високих людських матерій, і події, здавалося б. суто побутові, для них є життєвими. Це ще від класичної літератури, сильно прозвучало у його брата, а в теперішніх Гончарів і Стельмахів вивітрилося зовсім і звучить тому, як щось незвичне і несподіване”.

Останній літературний твір Івана Світличного – це переклад на сучасну українську мову літературну пам’ятку епохи Київської Русі „Слова о полку Ігоревім”, про що й повідомив у

листі до свого побратима Євгена Сверстюка 17 червня 1981 року, сподіваючись у майбутньому вдосконалити перший варіант. Однак більше літературного майбутнього в Івана Світличного не було. Перебування на засланні у високогірному районі Алтаю спричинило 20 серпня 1981 року тяжкий інсульт. Важко хворим змушений відбувати увесь термін ув'язнення, яке закінчилося 23 січня 1983 року.

Книжка „Серце для куль і для рим” вийшла в 1990 році. Помер Іван Світличний 25 жовтня 1992 року і похований на Байковому цвинтарі неподалік від могил Василя Стуса, Олексі Тихого, Юрія Литвина.

Надія Світлична народилася 8 листопада 1936 року. Навчання в школі вона теж розпочала в Половинкиному, а потім закінчила середню школу № 1 міста Старобільська (тепер Старобільська гімназія). У 1953 році вона вступає на українське відділення філологічного факультету Харківського державного університету, тобто через рік після закінчення вузу братом

Іваном, де її називали „маленькою сестричкою великого брата”.

Після закінчення – педагогічна праця впродовж чотирьох років у місті Антрациті (учитель, завуч, директор середньої школи робітничої молоді). Потім робота бібліотекарем у сусідньому селі Байдівка та в Половинкиному.

Із січня 1964 року Надія Світлична в Києві, у знайомій багатомісній квартирі, де мешкали брат Іван та його дружина Леоніда Павлівна. Шукаючи сьогодні витоки шістдесятництва, як особливої ідейно-естетичної течії в мистецтві,

насамперед у літературі, дослідники називають першим ім'я Івана Світличного як генератора духовних цінностей шістдесятництва, тобто ігнорування фальшивих ідеологем соціалістичного реалізму, відродження національних традицій, спроба органічного входження в світовий літературний контекст та власний приклад особистої свободи митця за будь-яких обставин і зовнішніх чинників тоталітарного суспільства.

У шістдесяті роки ХХ століття Іван Світличний став учителем для багатьох і, в першу чергу, для найірідніших людей – дружини й сестри: „Іван був добрим учителем, недарма його часто називають Учителем з великої літери, і багато хто може позаздрити мені: мати таким учителем рідного брата – це справді щастя від Бога. Найголовніше він учив ненав'язливо, просто подаючи зразок взаємин і поведінки”.

Отож, Надія Світлична незабаром знайомиться з багатьма молодими митцями, прилучається до самвидавного процесу, передруковує твори письменників-шістдесятників, легально пропагує вірші Василя Симоненка, стає активним учасником своєрідних акцій протесту проти тоталітарної деспотії. Письменниця і правозахисник Ірина Калинець згадувала, як на суд над В'ячеславом Чорноволом до Львова з Києва прибули Іван Світличний, Надія Світлична, Алла Горська, Ліна Костенко, Михайлина Коцюбинська, Роман Корогодський:

Настав 1972 рік. У січні пройшли масові арешти вільнодумців: серед них Іван Світличний, Євген Сверстюк, Василь Стус. Через десять років у спогадах „Погром з продовженням” Надія Світлична напише: „Але 12 січня 1972 року я зовсім не почувалася щасливою. То вже пізніше в концтаборі, зважаючи різні можливі варіанти своєї долі, я схилилася до твердої думки, що мені таки пощастило, що я пізнала ще й цю – без

косметики, відверту сторону нашої прекрасної дійсності та пізнала справжню ціну волі”.

На подібні роздуми здатна по-справжньому мужня людина, яка найбільше в житті цінує честь і гідність, та, водночас, ніколи не декларує їх голосними словами, а наполегливо робить свою справу. Про це в нарисі Євгена Сверстюка „Іван Світличний. Трудівник” читаємо:

„Родина Світличних була на рідкість єдиною. Коли Іван говорив: „Люля – моя половина”, то це було правдиво і в біблійному, і в побутовому значенні. А з приїздом із Старобільська Іванової сестри Надійки сім’я ще більше заясніла і запрацювала з енергією робочої бджоли. Саме цього завжди бракувало нам – скромної діловитости і певности, яка за всякої погоди наспівує:

Якщо на твій клич не прийде ніхто,

Тоді вирушай сам.

Сам вирушай, один вирушай,

В путь вирушай сам.

(Рабіндранат Тагор у перекладі Надії Світличної)

Надію Світличну заарештували 18 травня 1972 року, тоді ж забрали до дитячого будинку її дворічного сина Ярему, якого виховувала сама. Тільки завдяки наполяганням Леоніди Світличної хлопчика віддали бабусі в Половинкине, а офіційне опікунство оформили на сестру Марію Олексіївну та її чоловіка. Зрозуміло, що в тюремній камері біль за сином не полишав її ніколи. У день народження брата 20 вересня 1972 року – Надія Світлична вирішила проспівати всі пісні, які знала про Івана, не зваживши на заборону наглядачів. Тоді Іван Світличний присвятив їй вірш під назвою „Лебедина пісня”:

У світі пошести і змору
Німотности і глухоти,
Де мудрі муштрою менти
Лінчують душі без розбору,

Там пісня, витвір висоти,
Свободи й пружного простору
Шугнула вільним птахом вгору.
У вир! У небо! У світи!

Ривком відчаяного тіла
Роковано залебеділа
В святій готовності офір,

Та браконьєрським залпом з неба
Підтята – легендарний лебідь, –
Упала на тюремний двір.

...Потім було читання 15-томної кримінальної справи. Особливо вразили Надію Світличну покази двоюрідної сестри, тоді вчительки в Половинкиному, яка, наприклад, безапеляційно стверджувала: „В тому, що Надія Світлична стала на шлях антирадянської діяльності, винен її брат Світличний Іван Олексійович, і тільки він”. Навіть ім'я сина Ярема, вона пояснювала як „уярмлєнный, порабощенный”.

Але більшість свідків говорили зовсім інакше, а Михайлина Коцюбинська закінчила дуже позитивну характеристику словами: „... і я її дуже люблю”.

За рік слідства я вже нібито й звикла до кагебістської термінології, а все ж було якось моторошно читати, як „з метою підриву і послаблення радянської влади” Світлична виготови-

ла чотири примірники машинопису Євгена Сверстюка „Котляревський сміється” і розповсюдила їх шляхом передачі авторові. Все це кваліфікувалося за ст. 62, ч.1 Кримінального кодексу УРСР як „антирадянська діяльність”, – таким було враження від прочитання звинувачувального висновку. Навіть у похмурому, грізному й безсердечному судовому засіданні були по-своєму світлі хвилини, тому найяскравіший спогад залишився від двох свідків – Євгена Сверстюка та Івана Світличного, які немовби випромінювали добро.

Коли зачитували вирок, до судової зали вперше впустили матір і братову дружину, які всі шість днів чекали під стінами Київського обласного суду. „Вирок звучав, як обух, – безапеляційно і тупо. Врахувавши всі пом'якшуючі обставини, суд проголосив такий вирок, як і вимагав прокурор, – чотири роки таборів суворого режиму.

Так закінчився найтяжчий період мого ув'язнення – період сумнівів, вагань, компромісів. А далі за всі приниження, фізичні труднощі, – усе, що називають словом неволя, я мала добру компенсацію – можливість бути собою і щастя спілкуватися з гордими і внутрішньо вільними людьми – радянськими політ'язнями”, – до такого своєрідного висновку приходять Надія Світлична.

Термін ув'язнення закінчився 18 травня 1976 року та не скінчилися поневіряння без роботи й прописки, від адміністративного нагляду та переслідувань. Врешті-решт, отримано дозвіл на виїзд за кордон. У автобіографії Надія Світлична про це написала так: „У США мешкаю від 8 листопада 1978 р. – спершу в Філадельфії в родині Софії й Тита Гевриків (спонзорів), потім – в Ньюарку й Ірвінгтоні, шт. Нью Джерзі. Перший рік працювала в Українському Інституті Гарвардського уні-

верситету, пізніше – у видавництві „Пролог”, а з 1982 р. – на радіо „Свобода” аж до закриття Нью-Йоркського корпункту в 1994 р. Останнє місце праці – Український музей у Нью-Йорку і редагування журналу „Віра” для Об'єднання Українських Православних Сестрицтв у США.

Від 1998 р. – на пенсії.

Громадською працею займалася найбільше в пластовому курені „Верховинки” і в організації „Людські права в ХХ ст.” (популярніша назва – Закордонне Представництво Української Гельсінської групи), засновником і керівником якої був ген. Петро Григоренко (1907–1987). У 1980–1985 рр. упорядковувала й видавала щомісячний інформаційний бюлетень „Вісник репресій в Україні” та різні документи Української Гельсінської групи; оприлюднила сотні інформаційних повідомлень від ЗП УГГ; опублікувала самвидавні випуски „Українського вісника” (6), „Експрес-вісника” (4), альманаху „Кафедра” (2). Була упорядником книжкових видань: зб. поезій Я. Лесіва „Мить”, дитячої книжки М. Горбала „Коломийка для Андрійка”, збірок М. Руденка „За ґратами”, М. Горбала „Деталі піщаного годинника”, В. Стуса „Палімпсести”, Г. Снегірьова „Твори”. Публікувала спогади про Б. Антоненка-Давидовича, Г. Снегірьова, А. Горську, І. Світличного, В. Марченка, В. Стуса, шістдесятників, репресії 1972 р. Писала вступні статті до видань Я. Лесіва, Ю. Литвина, М. Руденка, В. Стуса, М. Горбала.”

За цим лаконічним переліком багатотрудна й наполеглива праця в ім'я України, за що разом із братом у 1994 року відзначена Національною премією України імені Тараса Шевченка.

Коли в 1998 році на Луганщині проходило Шевченківське свято „В сім'ї вольній, новій” українські письменники ініціюва-

ли встановлення меморіальної дошки Іванові Світличному на споруді школи в селі Половинкине. Однак влада вирішила встановити дошку не в центрі села, а на хаті, що належала родині Світличних. Через кілька тижнів дошку знищили...

Наруга над пам'яттю брата боляче відгукнулась у серці Надії Олексіївни, про що вона написала в газеті „Українські вісті”: „Важко сказати чи цей вандалізм був санкціонований, чи це просто жанр місцевої самодіяльності. На Старобільщині можливий будь-який варіант. Минулого року, відвідуючи рідні місця, я почула неймовірну новину: єдина українська з шести Старобільських середніх шкіл тепер, у часи незалежної України, стала як і всі решта, – російською. А була ж вона українською й за Сталіна, й за Брежнєва, і обслуговувала українськомовне, головню сільське населення району. І ще один із парадоксів доби: у 1972 році, коли в Києві арештували Івана, і мене, його сестру, хтось написав на воротах у батьківському дворі одне слово – „бандери”. Ті старі ворота притупилися до причількової стіни, з якої оце тепер вандали (ті самі?) здерли меморіальну дошку. Ворота ще, певно, пам'ятають, як воно все було, що люди й двір почали раптом обминати. Нашій неписьменній мамі було важко зрозуміти, що діялося.

Важко й нам сьогодні зрозуміти, хто і з ким воює, здираючи зі стіни меморіальну дошку, присвячену пам'яті гуманіста і добротворця Івана Світличного. Тому й згадалися мені рядки з його поеми „Архімед”:

Люди-людоньки!
Що за час?
Я ж без зла до вас,
Я – з любов'ю”.

Тоді ж Надія Світлична привезла книгу „Доброокий. Спогади про Івана Світличного”, яку подарувала бібліотекам Луганська, Старобільська, Сєверодонецька. Саме тоді в педагогічному університеті міста Луганська був відкритий літературно-краєзнавчий кабінет-музей. Надія Олексіївна була зворушена тим, що спеціальна експозиція розповідає про її брата. У книзі почесних гостей вона написала: „Переважно люди починають шукати свої корені, коли стають старшими, а той утрачають природні джерела. Тому особливо цінним видається створення літературно-краєзнавчого кабінету-музею в педагогічному університеті. Дбайливо дібрані музейні матеріали не лише допоможуть майбутнім вчителям у краєзнавчій роботі, а й заохотять кожного досліджувати власний родовід, бо кожне життя унікальне і є часткою історії народу”.

Восени 2000 року меморіальна дошка Іванові Світличному була встановлена в приміщенні Старобільського факультету тодішнього Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка, автором якої став заслужений діяч мистецтв України М. М. Щербаков. Згодом в бібліотеці навчального закладу з'явилася музейна експозиція пам'яті славетного земляка.

Надія Світлична померла від тяжкої хвороби. Поховано славетну українку на Байковому кладовищі. У листопаді 2008 року в Старобільському факультеті Луганського національного університету імені Тараса Шевченка урочисто відкрили ще одну меморіальну дошку – Надії Світличній. (автор – скульптор О. А. Редькін).

Тепер викладачі й студенти вивчають життєвий і творчий шлях наших славетних земляків, проводять уроки літератури

рідного краю в загальноосвітніх навчальних закладах Старобільщини.

Науковці з різних міст України 25 – 26 вересня 2009 року зібралися в Старобільському факультеті Луганського національного університету імені Тараса Шевченка на Всеукраїнській науково-практичній конференції „Літературна, публіцистична, наукова спадщина Івана та Надії Світличних у розвитку національної культури другої половини ХХ століття”, що присвячена вісімдесятиліттю з дня народження нашого славетного земляка, письменника, ученого, правозахисника, лауреата Національної премії України ім. Тараса Шевченка Івана Олексійовича Світличного.

Учасники конференції прийняли звернення до органів місцевого самоврядування в Луганській області, де зокрема говориться, що згідно з Указом президента України № 712/2009 „Про відзначення 80-річчя від дня народження Івана Світличного” буде достойно увічнено пам’ять славетних митців. Тому пропонуємо присвоїти ім’я Івана Світличного Половинкинській ЗОШ І – ІІІ ступеня, Старобільській районній бібліотеці, створити експозицію в Старобільському районному музеї, спорудити меморіальні дошки на будівлях навчальних закладів, які закінчили Іван та Надія Світличні, найменувати вулиці в місті Луганську, Старобільськ, Антрациті, селі Половинкиному. Все це стане свідченням, примноження національної культури, виховувати патріотизм у молодого покоління.

За результатами роботи конференції видано наукового збірника, складниками якого стануть не тільки сучасні наукові студії, але й спогади про Івана й Надію Світличних, а що найголовніше – їх літературні твори, листи, що раніше не публікувалися. До цього нас зобов’язує діяльна пам’ять.

Іван Світличний

ШЕВЧЕНКО

Люблю Отчизну я,
но странною любовью.

М.Лермонтов

Люблю Вітчизну. Та любов
У мене дивна.
Не прикрося, коли я знов
Не догодив вам.
І байдуже, чи мій Дантес
Любов ту визнав.
Вітчизна – це не хтось і десь,
Я – теж Вітчизна.
Не раб нікому й не слуга
На побігеньках,
Я ласки не запобігав
І в неї, неньки.
І в серці, непідвладнім злу,
Ношу з собою
Вітчизни славу немалоу
І рани болю.
Ношу тягар пекучих правд,
Ганьбу Вітчизни
Не на показ, не на парад
Патріотизму.
За те, що був я в неї син,
Мене карали,
І я любов свою носив

Поза Арали.
Я знав: ся чаша не мине,
Та доля в мене
Жорстока, вибравши мене, –
Благословенна.
Кажу до побратимів я:
– Всього ще буде.
Та чисте збережіть ім'я:
Ми – люди! люди! –
А вам, раби, кажу: – Раби!
Вас мало били.
Люблю Вітчизну я... Якби
Ми всі любили!

Н. СВИТЛИЧНИЙ

У світі пошесті і змору,
Німотності і глухоти,
Де мудрі муштрою менти
Лінчують душі без розбору, –

Там пісня, витвір висоти,
Свободи й пружного простору,
Шугнула вільним птахом вгору,
У вир! У небо! У світи!

Ривком відчаєного тіла
Роковано залебеділа
В святій готовності офір,

Та, браконьєрським залпом в небо
Підгята – легендарний лебідь, –
Упала на тюремний двір.

В. СТУСОВІ

У нас нема
зерна неправди за собою.

Т. ШЕВЧЕНКО

Коли твій вистражданий злочин –
Твоя окрадена любов,
Тоді нехай в чаду обмов
Ганьблять тебе ганьбою збочень,

Відступництва, і зрад, і змов, –
Той чорний суд тобі ніпочім.
І ти в пусті й холодні очі,
Як в прірву, глянеш знов і знов.

І будуть глузи, глум, погорда –
Тобі найвища нагорода, –
І ти, на проби й гарт готов,

Крізь всі Мордовії й сибіри
Нестимеш гордо світло віри
В свою незраджену любов.

ТЮРМА

Ми серцем голі догола.
Т. ШЕВЧЕНКО

В тюрмі, за ґратами, в неволі
Мені приснилася... тюрма.
Але не ця. Ні ґрат нема,
Ні варти. І всього доволі.

І світ – ідилія сама.
І люди – стовпище моголів
З кокардами, а серцем голі:
Кричать, а мова в них німа.

Полуда очі заступила,
На світ їм глянути несила,
Всі ждуть... початку чи кінця?

Відпущення гріхів чи страти?
І гупають об ребра-ґрати
Безвинно-заячі серця.

ПАРНАС

И в небесах я вижу Бога.

М. Лермонтов

І враз ні стін, ні ґрат, ні стелі.
Хтось невидимий ізбудив
Світ Калинцевих візій-див,
Драчеві клекоти і хмелі,

Рій Вінграновських інвектив,
Чаклунство Ліни,
Невеселі Голобородькові пастелі
І Стусів бас-речитатив.

Парнас! І що ті шмони й допит?
Не вірю в будень, побут, клопіт –
В мізерію, дрібнішу тлі.

Вщухає суетна тривога.
І в небесах я бачу Бога,
І Боже слово на землі.

МОЯ СВОБОДА

Свободу не втікати з бою,
Свободу чесності в бою,
Любити те, що сам люблю,
А не підказане тобою,

Свободу за любов мою
Хоч і накласти головою,
А бути все ж самим собою, –
Не промінюю на твою,

Ліврейську, жебрану, ледачу,
Вертку, заляпану, як здачу,
Свободу хама й холуя.

Несу свободу в суд, за ґрати,
Мою від мене не забрати –
І здохну, а вона – моя.

ПРОВИНА

Великий гріх на серці я ношу.
В. Стус

Я винен, браття. Всі ми винні.
Наш гріх судитимуть віки
За беріїв, за Соловки,
За чорні, зганьблені, злочинні

Перегвалтовані роки,
За куці істини нізчимні,
За те, що унтери причинні
Нам кастрували язика,

За довбані в катівнях ребра,
За реабілітанські жебри,
За небо, ґратами рябе, –

Судіть мене. Судіть без знижки,
Судіть – я винен – хоч до „вишки”,
Мене, а заодно й себе.

Василь Стус

ІВАНОВІ СВІТЛИЧНОМУ

Не можу я без посмішки Івана
оцю сльотаву зиму пережить.
В проваллях ночі, коли Київ спить,
а друга десь оббріхують старанно,
склепить очей не можу ні на мить,
він як зоря проміниться з туману,
але мовчить, мовчить, мовчить, мовчить.

Ні словом не озветься. Ані пари
із уст. Вусате сонечко моє!
Несуть тобі три царіє со дари
скапарене озлоблення своє.

Іваночку! Ти чуєш, доброокий?
Їй-бо, не знаю, що я зле зробив.
Чого ж бо й досі твій поріг високий
ані відчув, ані переступив.

Прости мені недільний мій Хрещатик,
що, сівши сидьма, ці котли топлю
в оглухлій кочегарці. Що терплю,
коли вже ні терпіти, ні мовчати
не можу, що, читаючи, люблю
твоїх Орхана, Незвала і Данте,
в дев'яте коло прагнучи стремлю.

Моє ж досє, велике, як майбутнє,
напевне, пропустив котрийсь із трутнів.

Із тих, що білий світ мені окрали,
окравши край, окрали спокій мій,
лишивши гнів ропавий і кривавий
і право – надриватися в ярмі
Сидять по шпарах всі мужі хоробрі,
всі правдолюби, чорт би вас побрав!
Чи людська добрість – тільки доти добрість,
поки без сил, без мужності, без прав
запомогти, зарадити, вступитись,
стражденного в нещасті прихистить

і зважитись боротися, щоб жити,
і зважитись померти, аби жить?..
5-6.12.1965

**НАДІЯ СВІТЛИЧНА:
„ЗВІДКИ Ж ВОНИ ВЗЯЛИСЯ ТУТ, НА ДОНБАСІ...”**

Олексій Неживий. Надіє Олексіївно, Ви не так часто буваєте у нас на Луганщині. Тому дуже добре, що в цей приїзд відбулася наша зустріч. Вашу творчість, як і творчість Вашого брата – Шевченківського лауреата Івана Олексійовича Світличного, на Луганщині все ж таки знають і люблять.

Надія Світлична. Я просто мріяла, не тільки хотіла, а й мріяла з Вами зустрітися, Олексію Івановичу. Тому що колись дуже давно вже, бо час швидко біжить, я раптом дізналася про такого дивного чоловіка, який цікавиться творчістю мого брата, вже покійного Івана. Я знала, що його в нашій тіснішій батьківщині, на Старобільщині і, навіть, у рідному селі Половинкине просто не знають, а ще й просто не прагнуть знати. Ще не прийшов той час, здається. Вірю, він прийде. Мені сказали, що приїде чоловік із Луганська, щоб довідатись про нього. Я була цим дуже зворушена і хотіла з Вами познайомитися, хотіла зустрітися. Так що знайомі ми з Вами давно, тільки заочно. Які враження? Враження неоднорідні, може, часом навіть дивні. Довідалася: з тих кількох шкіл у Старобільську нічого не залишилось, навіть єдина українська школа вже тепер стала російською, а не навпаки. Я сподівалася, що побільшало українських шкіл, а дізналася – навпаки. Єдина перша школа, яка була українською, це колишня жіноча гімназія, потім жіноча школа або змішана школа, а тепер вона теж російська. Отже, у Старобільську немає жодної української школи.

О. Н. Звісно, це прикро, що жодної школи Старобільськ не має з українською мовою навчання. Однак, працювати треба.

У нас так було і в Марківці, і в Біловодську, і в Новопскові. Зовсім недавно, років десять тому, ще змінювали статус шкіл з української на російську мову навчання, Мені думається, що робота з увічнення пам'яті видатних діячів української національної культури стає перешкодою цьому.

От, наприклад, селище Щотове, середня школа № 12, українську мову там вряди-годи тільки по заміні читали. Коли ж шкільний музей Григора Тютюнника там відкрили, то на якісному рівні й українська мова викладається, і музей діє, і бібліотека там непогана, і книг багато нових, бо письменники часто приїздять та надсилають. Думаю, і в Старобільську це варто зробити. Обласна письменницька організація звернулася до місцевої влади з пропозицією увічнити пам'ять лауреата Шевченківської премії Івана Олексійовича Світличного меморіальними дошками у селі Половинкине, на будівлі школи, і в середній школі № 2 міста Старобільська. Хотілося б з цього приводу почути Вашу думку.

Н. С. На жаль, я не змогла відвідати середньої школи № 2, я її взагалі не знаю. Ця російська школа була ще й тоді. Брат свідомо йшов до російської школи, бо там буди кращі вчителі, значно кращі. Гарна вчителька французької мови. Так що він собі вибирав, взагалі планував своє життя, будував його свідомо. Орієнтуючись на українську філологію, він потім закінчив російську школу з погляду на те, що вона давала кращу загальноосвітню підготовку. Думаю, що в другій школі дійдуть до того, щоб зробити якийсь меморіальний куточок. Чи зробити бібліотеку, меморіальну дошку, щоб зафіксувати колишню присутність і працю Івана. Думаю, що і в селі також можуть знайтися люди, які зголосяться до такого увічнення пам'яті. Бо пам'ять це дуже хистка, крихка річ, вона швидко зникає. Тяжко

буде потім збирати все по крихті. Тому мені хотілося б, щоб збереглася хата, яку він своїми руками будував. Своїми скаліченими руками. Він був дуже майстровитий, багато чого робив в прямому розумінні своїми руками. Окрім того, він там любив бувати, йому там гарно працювалося. Він взагалі був дуже прив'язаний до пуповини, до села, до батьків. Дуже уважний був. І думаю, що з часом, можливо, невдовзі з'являться ентузіасти, які захочуть визбирати ті крихти, щоб вшанувати його пам'ять. Луганщина – зрусифікований край, і дехто вважає її безнадійним краєм. Я оптимістка в цьому плані, надіюся на молодь. Молоді дуже талановиті. Я просто була вражена. У селі є такі талановиті молоді люди, що мені аж дивно, звідки вони такі беруться. А потім подумала: звідки ж взявся Дзюба, той Голобородько, той Григійр Тютюнник, той Іван Світличний? Звідки вони взялися у тому Донбасі?

О. Н. Надіє Олексіївно, так, пам'ять треба берегти. І буває, що якийсь там може і непотрібний нікому поживклий папірець, а він для уважного прочитання, для історії нашої літератури дуже багато значить. А от відомо, що ви разом із дружиною Івана Олексійовича підготували до друку спогади. Під такою символічною і поетичною назвою „Доброокий”. А чи є в цій книзі спогади про дитинство, юність Івана Олексійовича?

Н. С. На жаль, таких спогадів дуже мало. Мені бракує в цій майбутній книжці спогадів з двох сторін. По-перше, його земляки чи родичі. Бо фактично із родичів тільки мій спогад і спогад нашого двоюрідного брата Сергія Твердохліба. Це дуже мало. Та я й не пам'ятаю Іванового дитинства, бо на 7 років молодша за нього. Отже, пам'ятаю його більше студентом. Є ще записи маминих спогадів про нього. Я коли приїздила до-

дому, все старалась записати, що мама розказувала. Але приїзди ті були дуже короткочасні, поспішні, втомливі. Тому дослідникам можна було там щось знайти. Із земляків єдиний спогад у цій книжці Івана Савича, відомого поета, який познайомився з ним в Києві. Але зустрічався, цікавився і вболівав навіть тоді, коли інші обминали й боялися. Боялися признаватися про своє знайомство. А він не боявся цього...

О. Н. Завтра студенти факультету української філології вирушають у фольклорну експедицію в Перевальський район, де сто років тому жив і працював Борис Дмитрович Грінченко. Хочу сказати, що ми дуже вдячні Вам за благодійну допомогу нашій експедиції. Водночас це велика моральна підтримка. Ви б бачили, як світилися очі у першокурсників факультету української філології, коли вони дізналися, що відомий літературознавець, наша землячка, Шевченківський лауреат так уважно поставилася до нашої роботи! Думаю, що й на Старобільщині ми організуємо теж експедицію.

Читаючи Ваші спогади про студентське життя, дізнався, що у Вас тема дипломної роботи була „Топонімічні назви Старобільщини”. Це було давненько, але все ж таки цікаво, чому Ви обрали цю тему?

Н. С. Та це давні спогади. Здається, що то мені наснилося. Я вчилася у Харківському університеті з 1953 по 1958 рік. Теж ходила з фольклорними експедиціями до Куп'янського і Дворічанського районів. А потім темою дипломної роботи взяла назву „Топонімічні назви Старобільщини”. Це дуже цікаво було. Знаєте, ми жили бур'янами. Сільське виховання в ті важкі часи було стихійне й куце. Ми не знали історії свого краю. Навіть історії своїх родин. І тепер я дуже відчуваю брак цих знань. Дослідивши топонімічні назви: населених пунктів, ярів, гір,

річок, можна легко переконатися, що Слобожанщина – не дикий край. Тут є своя історія.

О. Н. Над матеріалізацією духовної пам'яті нам треба наполегливо працювати. Наступного року Луганськ буде центром проведення Всесвітнього Шевченківського свята. Хочеться, щоб воно не було формальним. Будемо чекати Вас серед гостей цього свята. Думаю, що діяльну роботу треба починати вже тепер.

Н. С. Для мене свято, принада всякого свята, яке б воно не було, в підготовці до цього, а не в самому проведенні. Я не прихильник монументів, пам'ятників у бронзі чи в камені. Мені здається, що це не є найважливішим в увічненні пам'яті. Для увічнення пам'яті потрібна підготовка до свята. Підготовка до того, щоб знати, що ми святкуємо, чому святкуємо, хто був Шевченко, хто для нас Шевченко. Очевидно, лауреати Шевченківської премії, які ще живуть на Луганщині, мають бути трохи більше знані. Ми звикли чекати. Коли людина помре, тоді вишукувати сліди, якусь пам'ять. То вже не те. Поки людина жива, вона має можливість творити, вона має можливість щось дати людям.

Тут є Голобородько Василь. Я знаю, наскільки він самотній, наскільки забутий. І то дуже прикро. Також прикро, що в наших краях не знають Івана Світличного, не дуже спішають знати.

О. Н. До речі, Василь Голобородько був одним із небагатьох, творчість якого позначена тією літературною течією, яку називають шістдесятництво. На мою думку, це не тільки літературний напрям, але й своєрідна естетична, морально-етична і навіть світоглядна вартість у нашій національній культурі.

Н. С. Це справді таки унікальне явище. І зараз, вочевидь, воно ще не зовсім викристалізувалося. До шістдесятництва

багато примазуються, не розуміючи суті. Так само після смерті Василя Симоненка раптом стало багато його друзів. А Іван Дзюба застерігав тоді, що це великий моральний обов'язок – називати себе другом Симоненка. Це велике зобов'язання. Адже він із того світу не може застерегти від фальші.

Так само і щодо шістдесятників. Дуже часто не враховують суті шістдесятництва. А суть, як я її розумію, в моральному критерії, в тому моральному кліматі, який створили шістдесятники.

О. Н. Надіє Олексіївно, дуже Вам вдячний за розмову. Вдячний за книги, які Ви передали до бібліотеки педагогічного інституту й товариства „Просвіта”.

Н. С. Дуже хотіла б, щоб до наступної зустрічі можна було похвалитись якимись успіхами. Насамперед, мене цікавлять дослідження тих студентів, які цікавляться фольклором, творчістю Грінченка, творчістю письменників-земляків. Це дуже важливо, якщо вони тут будуть вишукувати й стверджувати наші духовні обереди.

Надія Світлична

НАД ТРУНОЮ ВАСИЛЯ СТУСА

Ярій, душе. Ярій, а не ридай.
У білій стужі сонце України.
А ти шукай - червону тіль калини,
на чорних водах – тіль її шукай,
де горстка нас. Малесенька щопта.
Лише для молитов і сподівання.
Усім нам смерть судилася зарання...

Усього 15 років тому, в 1970, ці слова зойком вирвалися з поетового серця над могилою Алли Горської, що „світлим, добрим Духом пройшла між нами” і була раптово, підступно вбита в розквіті краси і таланту. Тим відважним поетом був Василь Стус. 4 вересня цього, 1985 року, його слова віддунали в наших душах над роззявленою могилою самого Стуса, теж убитого – тільки його вбивали із садистською послідовністю, довго й нещадно. Фактично це вбивство тривало протягом усіх 15, а то й 20 років.

Рівно за 20 років до своєї смерті, 4 вересня 1965 року, В. Стус у переповненому столичному кінотеатрі „Україна”, дізнавшись про репресії із закликом: „Хто проти тиранії, встань-те!” і сам устав при цьому першим. Відтоді його почали катувати в різний спосіб.

Не раз, коли жертва доходила до межі своєї фізичної спроможності, кати повертали її з критичного стану трохи за межу, на цей бік, не дозволяючи померти, але й не даючи жити. Віяло смерті, думали, змусить поставити „на шлях виправлення” не-виправного поета. Бо хто ж не боїться смерті, як вона вже загляне в вічі? Стуса не лякала фізична смерть. Його лякала смерть духовна, яку він бачив, як пошесть, серед живих. І ледь опритомнівши після тривалої і загрозливої кровотечі, Стус писав за ґратами:

Як добре те, що смерті не боюсь я
і не питаю, чи тяжкий мій хрест,
що вам, лукаві судді, не клонюся
в передчутті недовідових верст.
Що жив-любив і не набрався скверни,
зненависти, прокльону, каяття.
Народе мій! До тебе я поверну
і в смерті обернуся у життя.

Тоді кати ще більше лютували, а він зціплював зуби і понад їхні ниці голови промовляв слова молитви за вітчизну, „перестрашене пташа”, бо вона – його „трунок і трутизна, нею витліла душа”.

Ставили пастки його думці, його душі, знущались і глумились, а йому над усі боліболіла Україна. „За межею. Там, лівіше серця!” Він сподівався:

... серця я, мій Господи, не маю
на свій талан. Це Ти мене береш,
немов шматок невироблений глини,
і місиш, мнеш, і пальцями всіма
формуєш образ, щоб не задарма
іще один кавалок України сподобивсь тверді.

Його душа – попри всі муки – співала, „ропаво і криваво”, і пісні птахами вилітали крізь ґрати і мури. Їх перехоплювали, забирали, нищили: близько 600 віршів і перекладів тільки під час першого ув'язнення 1972–1977 рр. А потім ще ж було 3 роки заслання на Колимі, страшнішого за табір. Прощаючись із дружиною на засланні, сказав їй, що вдруге бачитися доведеться, напевно, в таборі (Не міг він знати, що в таборі за 5 років жодного разу не вдасться побачитися). „Але голови гнути я не збирався – бодай, щоб там не було. За мною стояла Україна, мій пригноблений народ, за честь котрого я мушу обставати до загину”, – напише він згодом з табору. А там, у тому таборі на Уралі – „закон повного беззаконня – ось єдиний регулятор наших так званих взаємин (з владою)”. Під час першого ув'язнення вірші-птахи все ж вилітали, хоч і з обсмаленими крилами. Вони склали велику збірку „Палімпсести”. А в Кучино Пермської області, куди Василя Стуса прирекли на друге, 15-річне, ув'язнення, як він писав, „ми втратили всяке

право належати собі, не кажучи про те, щоб мати свої книги, зошити, записи”.

Тоді забрали в нього книжку нових поезій під назвою „Птах душі”. Можна уявити, як тішилися мисливці за думкою, замкнувши „Птаха” в своєму сейфі. Це була смертельна рана для фізично знівеченого поета. Він не міг пережити цієї втрати, писав у листі, що болить йому так, ніби забрали щойно народжених немовлят. Восени 1984 року написав прощальний лист своїм найближчим: матері, дружині, синові, сестрі, друзям.

А в цей час літературні цербери писали рукою Л. Колосова в 6-му номері журналу „Радуга” про найкращого поета сучасної України як про „зрадника, вбивцю і терориста в тозі правозахисника” та запевняли, що „Василь Стус фактично здоровий”... Стусові давно вже боліло не це. В листі із заслання 29 жовтня 1977 року В. Стус писав до друзів:

„Гепер мені байдуже, як мене називатимуть: націоналістом, чи шпигуном, чи зрадником. Я знаю своє і надто катастрофічне духовне існування мого народу, щоб можна було сидіти, склавши руки. І не можна звужувати проблеми – питанням репресій чи мук в’язнів. Є питання народу – і масштаб цього питання, звужувати який – гріх”.

Є трагедія народу, і Василя Стус – символ цієї трагедії.

ВАСИЛЬ ГОЛОБОРОДЬКО

Ім'я самобутнього і талановитого поета Василя Голобородька вже майже п'ятдесят років відоме в українській поезії. Він лауреат Національної премії України ім. Тараса Шевченка 1994 року, його літературні твори вивчаються у вузах і школах, друкуються в багатьох країнах світу, а в українському літературознавстві з'являються все нові дослідження на рівні кандидатських і докторських дисертацій.

Народився Василь Іванович Голобородько 7 квітня 1945 року в селі Адріанопіль Перевальського району. Писати вірші розпочав тоді, коли навчався в одинадцятому класі школи-інтернату в м. Лисичанську на Луганщині, адже в його рідному селі середньої школи не було. Говорити про вплив на його поетичну свідомість якогось конкретного митця було б просто банально. Справжній талант носить у собі таку ж загадковість, як і народження дитини. Писати почав українською мовою, яка була для нього рідною, бо цією мовою говорили батьки, односельці, а ще в селі жили прадавні звичаї про які потім згадував в есе „Посівальником через усе життя”: „Зовсім малим у віці посівальника будила мене мати зимовим ранком і посилала посівати до сусідів, це недалеко, через дорогу лише перейти. Заходив я до хати вісником свята, мені раділи, підводили до покуті, я сипав із жмені пшеничне зерно і промовляв поздоровлення з Новим роком, як мене навчила мати”.

Перший вірш Василя Голобородька був надрукований 7 травня 1963 року на сторінках Лисичанської міської газети „Новый путь” під назвою „Після дощу”:

Дощ пройшов.
На телевежі
Сохнуть неба сині рядна.
В траву опадають вишні
Як червоні краплі граду.

По росі бредуть корови
Під зелено-синім гаєм.
Кінострічкою дорога
пшеницями пробігає.

Пшениці, як ліс на ниві
Ми таких іще не знали!...
Йдуть машини вмиті в зливі,
Давлять шинами дзеркала.

Як бачимо, вже в першопочатках поет тяжів до народної метафоричності, намагається знайти своє образне слово. Незабаром з'явилася публікація і в луганській обласній газеті „Прапор перемоги” (2 червня 1963 р.) із вступним словом „Початок шляху” письменника Микити Чернявського, де говорилося про свіжість образів, цікаві знахідки, а також висловлювалася впевненість, що „здібний хлопець” стане хорошим поетом. Маючи непогане естетичне чуття, досвідчений письменник Микита Чернявський звичайно був вражений нагромадженням поетичних образів у віршах Василя Голобородька, тоді таких незвичних і несхожих на безмежжя заримованих ідеологем, що культивувалися в призмі вимог соціалістичного реалізму радянськими поетами того часу. Незвичайність образів просто вражала, як наприклад у вірші „Літній етюд”:

Ми скиртували з батьком у полі:
батько стояв на гарбі –
з головою
у сонці
а я подавав з копиці.
Нанизував оберемки музики на вила
і кидав у сонце.

Із часом цей вірш став складником нового поетичного твору „З дитинства: скиртування”.

Після закінчення середньої школи Василь Голобородько вступав до Київського державного університету і не пройшов за конкурсом, тому студентом філологічного факультету став через рік. Однак його поезія встигла привернути увагу і в столиці. Вже в квітні 1964 року Маргарита Малиновська розповіла в газеті „Літературна Україна” про традиційний вечір-обговорення творів молодих авторів у Спілці письменників, де Василь Голобородько прочитав твори „Грушка”, „Голова”, „Руче, руче, відірвана руче”, „Проліскові човни”, „Брате мій хліборобе”, „Балада про війну”. Критик наголосила: „Часто вірші В. Голобородька – це словесні пастелі, з мазками буйними і радісними, щасливими і контрастними, образ народжується з найщільнішого зближення віддалених і несподіваних асоціацій, що дає спалах емоційної сили”. А головуючий на вечорі Андрій Малишко сказав: „Поезія Василя Голобородька – буйна, одухотворена, по-філософськи заглиблена”.

Добірки віршів молодого поета з’явилися на сторінках „Літературної України”, журналах „Дніпро”, „Жовтень”, альманасі „День поезії – 63”. Однак найбільший резонанс викликала стаття Івана Дзюби „У дивосвіті рідної хати” („Дніпро”, 1965, № 4). Можливо це був той поодинокий випадок в україн-

ському літературознавстві, коли про двадцятилітнього поета, який навіть не мав поетичної збірки було опубліковане велике за обсягом та глибоко аналітичне дослідження, в якому стверджувалося: „як багато ще може дати сьогодні органічне відродження елементів української національної давньпоетичної стихії, елементів високофольклорного і висококазкового світосприймання, – продовження сьогодні тої традиції розкривання прадавнього психічного підкладу та міфологічно-поетичних джерел світопочування українського народу, активного динамічного включення їх у світопочування сьогоднішнє, – традиції, яку заклала Леся Українка в „Лісовій пісні” та Михайло Коцюбинський у „Гінях забутих предків”.

Стаття викликала своєрідну дискусію, тобто негативну оцінку офіційного радянського літературознавства. На сторінках „Литературной газеты” виступив один із провідних теоретиків марксистсько-ленінської естетики Ігор Дзевєрін, в журналі „Вопросы литературы” з критичних позицій відгукнувся Леонід Новиченко, в газеті „Літературна Україна” Дмитро Сєдих. Зовсім іншої точки зору дотримувались молоді критики, особливо Анатолій Макаров, Олена Никанорова. А Микола Ільницький в журналі „Радянське літературознавство” (1966, № 9) писав: „Ось добірка поезій „Золоті глечики груш” Василя Голобородька („Жовтень”, 1965, № 12). Наша уява вже призвичаєна багатьма віршами до ускладненого образу, а ще частіше – до рясноти абстракції, раптово опиняється серед дивовижної прозорості, якоїсь ніби язичницької прадавності уявлень, понять, хоча йдеться цілком про наш час, його тривоги, клопоти, складності...”. Далі критик зазначає, що уява В. Голобородька нерідко видобуває справжні поетичні перлини, а при читанні вірша „На подвір’ї випускала молодиця...”

згадується новела Василя Симоненка „Кукурікали півні на рушниках”...

Вірші Василя Голобородька продовжували друкуватися в різних періодичних виданнях, хоча сам він після року навчання в Київському державному університеті змушений у 1965 році покинути його. До речі, значно пізніше (тобто з кінця 80-х років) отой рік київського життя стане приводом для спроби досить суб'єктивно (при цьому нерідко змінюючи коло учасників та часові межі) витлумачити якийсь легендарний феномен Київської поетичної школи, тим самим наділяючи багатьма міфологемами спілкування Василя Голобородька із тими, хто навчався в університеті й теж писав вірші.

Якщо ж говорити про творче спілкування, то найбільше його із середини шістдесятих років Василь Голобородько мав із Василем Стусом. Принагідно зауважу, що підтвердженням цього є не лише спогади, але й опублікований, а ще більшою мірою їх неопублікований епістолярій, який, хочеться вірити, незабаром буде оприлюднений. А в книзі спогадів Василя Стуса „Не відлюбив свою тривогу ранню”... Василь Голобородько писав: „Майже двадцять років, аж до 1987-го, довелося мені перебувати у невимовному стані повного безправ'я – без прописки, без постійної праці, без засобів до існування, зі щоденним чеканням перемін у житті на ще гірше, у невідомості щодо своєї подальшої долі.

Відразу ж після виключення мене з Донецького університету я жив у рідному селі у батьків, інколи приїжджаючи до Києва. Найчастіше знаходив притулок у Василя...”

Так, спроба навчатися в Донецькому університеті для Василя Голобородька виявилася теж не довгочасною і завершилась виключенням 16 січня 1967 року „за дії, несумісні із зван-

ням радянського студента”. Найбільш красномовним документом, який свідчить про репресивні дії тоталітарно-компартиїного режиму є лист секретаря Донецького обкому КП України А. Дегтярьова від 30 січня 1967 року із позначкою „Строго секретно”, який тепер зберігається в Центральному державному архіві громадських організацій України. Вважаю, що його варто навести мовою оригіналу:

„В Донецьком государственном университете была принята попытка националистической пропаганды.

Студент второго курса украинского отделения филологического факультета Донецкого государственного университета Голобородько В. И. получил в г.Киеве от И. Дзюбы экземпляр так называемого письма В ЦК КП Украины и стал знакомить с ним отдельных студентов.

В частности, он передал письмо студенту первого курса того же факультета Тесленко А. К., который организовал коллективную читку письма в своей учебной группе.

Действия Голобородька В. И. и Тесленко А. К. получили единодушное осуждение со стороны студентов и преподавателей. Комитете комсомола университета исключил Голобородько В. И. и Тесленко А. К. из членов ВЛКСМ и просил ректорат университета отчислить их из числа студентов. В настоящее время Голобородько В. И. и Тесленко А. К. исключены из университета.

Вопрос о попытке националистической пропаганды в университете обсуждали на бюро Донецкого горкома КП Украины и партийном бюро университета, где дана политическая оценка случившемуся и приняты меры, направленные на усиление идейно-политической работы среди студенческой молодёжи.

Вместе с тем обращают на себя внимание следующие факты: как выяснилось, студент Голобородько В. И. обучался в Киевском университете, откуда был отчислен за распространение взглядов, чуждых нашей действительности. Однако в академической справке, выданной Киевским университетом, записано, что он оставил учебу по собственному желанию. Деканат филологического факультета Киевского госуниверситета на наш запрос дал Голобородько В. И. хвалебную характеристику.

Летом прошлого года в Донецкий госуниверситете приездом В. П'янов – бывший председатель комиссии по работе с молодыми авторами при Союзе писателей Украины и настоятельно добивался в деканате филологического факультета, чтобы Голобородько В. И. был зачислен на второй курс Донецкого госуниверситета.

Вызывает недоумение и тот факт, что председатель Правления Союза писателей Украины А. Т. Гончар в своём отчетном докладе на прошедшем недавно съезде писателей упомянул Голобородько В. И. в числе молодых талантливых литераторов”. Читаючи тепер цей архівний документ, не перестаєш захоплюватися мужністю нашого земляка. який на догоду тоталітарному режимові не написав жодного вірша, а загалом у його творчості немає літературних творів, де переважає ідеологічне начало.

У 1970 році вийшла перша поетична збірка Василя Голобородька „Летюче віконце” (Вид-во „Смолоскип”, Париж – Балтімор). Тоді вже сам факт публікації книги за кордоном розцінювався як крамольний, хоча письменник і не був причетний до передачі рукопису. Тож наступні два роки Василь Голобородько в далекому Владивостоці відбував у будівельному батальйоні військову службу.

До 1977 року в Україні не з'явилося в пресі жодного його вірша. Потім епізодичні добірки друкувалися тільки в Луганській обласній молодіжній газеті „Молодогвардієць”, яких за десять років було аж... вісім. Та ще три в часописі „Наша культура” (Варшава).

Щодо публікацій в „Молодогвардійці”, думається, що з боку каральних органів (Компартія та КДБ) вони мали теж репресивний характер: цим самим демонструвалося, що насправді поета ніхто не переслідує, а художній рівень його поезії не вище обласної молодіжки. Так тривало аж до 1986 року, а власне до опублікування поетичної збірки „Зелен день” в 1988 році, за яку Василь Голобородько отримав літературну премію імені Василя Симоненка.

...У 2002 році видавництво „Акта” видало нову поетичну збірку В. Голобородька „Українські птахи в українському краєвиді”, тоді ж видавництво „Альма-матер” Луганського національного університету імені Тараса Шевченка порадувало читачів збіркою вибраних поезій „Посівальник”, де вміщено вірші, починаючи з 1962 року.

...У 2002 році видавництво „Акта” видало поетичну збірку В. Голобородька „Українські птахи в українському краєвиді”, тоді ж видавництво „Альма-матер” Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка порадувало читачів збіркою вибраних поезій „Посівальник”, де вміщено окремі вірші, починаючи з 1962 року.

Врешті-решт, за сприянням засновників групи компаній „Планета” – родини Мошенських, у 2005 році побачила світ книга Василя Голобородька „Ми йдемо” (Вид-во „Планета-друк”, Київ-Рівне) – найбільш повне видання його віршованих творів.

Поетична творчість Василя Голобородька є органічним продовженням багатовікового народно-поетичного надбання в переважно цілісній формі казкової та пісенної метафоричності. Наприклад, вірш „Бик з одним рогом”:

*Посилала мене мати
зеленого жита жати
(народна пісня)*

Із темної печери, що була житом,
виходив бик з одним рогом, що був плугом,
і кидався на жінку, що була нивою,
аж та падала, як рілля, що була голими ногами.
Поранена об ріг бика, що був плугом,
жінка лежала на землі, що була голою,
і гляділа квіти, що були червоним маком.
Заходив бик з одним рогом, що був плугом,
у темну печеру, що була житом.

Тут окремі елементи метафоризованого обрядового, казкового й пісенного дійства трансформувалися в цілісний образ першого весільного єднання.

Подібна реставрація не знає часово-просторових орієнтирів, бо й справді, говорити про якийсь чітко виражений хронотоп у міфологічно-фольклорній поезії, – означає звужувати її художньо-світоглядні можливості. Тому у вірші „Катерина Білокур: Завивання вінка”, де, на перший погляд, мова йде тільки про народну художницю, читаємо:

У вінкові, звитому з квіток усього літа,
дівчиною, яка починає дівування кожної наступної весни,
стоїть із пензликом у руці посеред вічного літа.

Вічне, прадавнє, тобто рідне, приходить у наше сьогодення кожної миті, і найчастіше „словом нашої мови”, проспівана

ним у Пісні, а інколи може ожити й продовжитися тільки єдиним звуком, як у поезії „Рухомий храм”:

Людина носить той храм із собою
єдиним приголосним звуком
спільним для її імені
і назви рухомого храму
нечуваного віросповідання.

Поезії Василя Голобородька – це вірші саме українського поета. Не тому, що в поетичних рядках часто надibuємо слова „козак”, „Україна”, „гетьман”, імена історичних осіб та географічні назви (Сагайдачний, Берестечко), адже й раніше в численних творах інших авторів ми натрапляли на них. Ні, не зовнішніми атрибутами позначений національний характер поезії Василя, а внутрішнім змістом, особливістю світобачення, образністю, поетичною семантикою. До того ж, усе це не є незмінним, а створює постійне відчуття руху поетичного мислення, естетики. Поет може в короткому, на перший погляд, описовому вірші, навіть в окремій метафорі, сказати стільки, що в цілісності своїй становить досвід багатьох поколінь і вражає силою поетичного образу:

На горі дівчата
– у вишиваних сорочках –
кривий танець ведуть,
весну веселу гукають,
звичайно:
ніде не збиваються,
нічого не пропускають:
„Благослови, боже,
весну закликати!
Весну закликати,
Зиму проводити”

І, як соняшники за сонцем, повертаються козаки обличчям до дівчат. Є у вірші ще одна досить глибока художня деталь – поет двічі, окрім цитованого уривка, повторює слово „звичайно” („звичайно веснянки ведуть”, „звичайно весну закликають”). Навіщо? У такій узвичасності й незмінності дійства виражено головну ознаку усної творчості українського народу. Тому й життєдайність веснянки – рівня сонцю. Справжнє поетичне відкриття, а скільки їх у талановитих поетичних рядках Голобородька!

Ритмомелодика вірша „Міждо мир хрещений” нагадує народну думу. Однак мало буде сказати, що поет розвиває традиційну форму. Тут щось значно більше: несхожість естетики відображення, трагізм часу, який суперечить багаторічному ідеалові народу, коли жорстокий сталінізм назвав зрадниками полонених воїнів.

Одна із загадок поетичного світу Василя Голобородька – матеріальне й духовне – мають однакову силу. Те, що ми звикли ділити на одухотворене й неживе, для наших предків не мало чітко окреслених меж, а постійно перебувало в рівновазі. Тому й говорили, відчували, діяли не тільки люди, а й тварини, дерева, рослини, вода й вогонь, земля й померлі предки. Народжуване світобачення людини закріпило все це, і хоча з часом світ поділився на духовний і матеріальний, первісний зв'язок не був утрачений. Продовжується велика і багаторічна праця митця над дослідженням генезису української казки.

Василь Голобородько**ЧИТАННЯ**

В дощ розгортаю стару, читану ще моїм дідом
книжку, що її з роду в рід передають,
як і повість про те, що вона впала з неба,
починаю читати за поточеним шашелем столом,
у низькій хаті за приплюснутим
хмарою дахом, перед вікном, у яке б'ються
краплі дощу, як зубці граблів,
і видно зблиски блискавки, ніби пропливає
блакитна рибина із лискучими боками
повз маленьке вікно, де я, тихий сиджу.

Слово мені ставало струменями дощу
у розкриту пашу сухого яру,
а дощ ставав словом, що напуває коріння
лугової трави моєї Батьківщини.

КОБЗАРІ

Обідрані сироти народу,
сліпі, мов цуценята,
ходять на ниточці поводатареві руки,
пестять вербову дівчину.

Голі серця народу
судинами –
шляхами України ходять –
переганяють

кров народу
на ім'я кров,
а кров іменують
Україною.

ТРАДИЦІЙНЕ ВБРАННЯ

Вже віддавна не надіваємо шапок,
що колись робили нас вищими над собою на цілу шапку,
або ходимо з непокритою головою:
ніби ми присутні на якихось усесвітніх похоронах
і йдемо за непомітною труною,
чи то, щоб не скидати шапку перед тими,
перед ким нас навчено покірно
– з шапкою у руках – стояти;
або вибираємо собі такі головні убори,
які не могли б і натякати на якусь вивищеність
– навіть через традиційну шапку –
такі ми низенькі та тихенькі.

Не носимо вишиваних сорочок,
ніби вже не треба нам засвідчувати перед
богом і світом, що ми – люди,
та перед смертю, що ми – живі.
Не захистили ж нас живі квіти на грудях
від смерті – скільки нас мертвих лежало
попід тинами у селах та по шляхах, що
вели до міст, у голодному 33-му році!
Той, хто ще лишався живим, був уражений,
скільки мертвих квітів довелося йому
бачити одразу. Не доведи господи!

Та й поясом червоним не підперізуємося:
адже відучено наших жінок
шукати любов у очах
та тиху розмову в устах,
а наших чоловіків
відучено жити за велінням чола і серця.

Але етнографи, які будуть описувати
український традиційний одяг,
хай не забувають про одну невід'ємну деталь
нашого вбрання:
навіть тоді, коли вже нічого на нас не лишилося
із перерахованого вище,
у правиці – коли пильно придивитися –
у кожного українця – воїна світла –
уречевлена метафора блискавки світиться.
Хай не забувають, що перед ними стоять
– без шапок, у чужинських сорочках,
не підперезані поясом –
онуки Перуна,
які й донині продовжують уважати змія –
володаря темряви –
ворогом світла і України.

Ми вже не подібні одне одного:
ні вишивання на наших сорочках не однакове,
ні пісні не співаємо ті самі,
ні слова не вимовляємо схожо.
Що нас об'єднує?
Лише наші пальці
рівномірно поквацьовані йодом.

Чи це профілактичний захід?

Чи ми вже поранені?

КРИВИЙ ТАНЕЦЬ

На горі дівчата
– у вишиваних сорочках –
кривий танець ведуть,
весну веселу гукають,
звичайно:

ніде не збиваються,
нічого не пропускають:
„Благослови, боже,
весну закликати!
Весну закликати,
зиму проводити”.

А попід горою військо іде:
кривавим змієм витікає з-за рогу,
лякає числом і галасом вівсянок обабіч шляху,
ті прожогом кидаються, геть летять.

Військо козацьке іде,
на горі дівчат
у вишиваних сорочках помічає:
дівчата – чують – звичайно веснянки ведуть –
сурмачі опустили свої сурми,
стали козаки зі списками та корогвами,
стоять – гетьман попереду – обличчями, як соняшники –
повернулися до гори,
де дівчата у вишиваних сорочках
звичайно весну закликають.

Так, долиною військо
козацьке іде, попереду гетьман,
замислений про Берестечко,
військо іде, жупани – як мак процвітає,
веселить багатолюдністю і голосами світ,
птахи над ними вгорі летять –
дорогу вказують.

МІЖДОМИРХРЕЩЕНИЙ

Гей, козаче, чи ти через міру на radoшах від перемоги
оковитої впився,
чи ти від жиру молодого, як собака, сказився,
чи ти у лиху годину із розумовим ганджем уродився –
ти ж не татарин, а юрба оця – не татарський ясир,
це ж – репатріанти –
– знову русичі –
– відбитий полон, повернений міждо мир
християнський!

Та козак на ясні очі, тихі погляди вивільнених
полонянок не зважає,
усередину натовпу коня вороного направляє,
наліво-направо нагайкою сировою помагає,
слова сороміцькі гидко промовляє:
на дівчат полонянок: ворожі підстілки – казав,
ворожими підстілками узиває,
на парубків полонених: зрадники, запродавці – казав,
зрадниками, запродавцями узиває.

Нещасні очима з цього проклятого місця тікали:
хто погляд назад, через синє море, до Кафи, звертав,
хтов сиру землю, під ноги очі опускав,
хто – догори – в небесах синесеньких бога шукав,
хто через голови людей і коней уперед поглядав,

То не хвиля морська погримає –
то сміх козаків, що коні пустили
по траві попасати,
лунає,
голосніше, ніж коли кпили з турецького султана,
листа йому писавши:
козак вишколений гуляє,
так і сунеться, як крізь татарську кінну лаву у бою,
наліво-направо нагайкою хрестить
дівчат – ворожих підстілок,
парубків – зрадників, запродавців –
людей у білизні – одязі мертвих –
із країни чужинецької,
смертенецької:

на біле полотно течуть зі скроні
червоною заплоччю вишивки
не подільські, не полтавські, не слобожанські –
українські.

Петро Біловода

СОНЕТ ДЛЯ ВАСИЛЯ

В. Голобородьку

Не пускають з села Василя
батько й мати, дружина і діти,
і рядки, які ніде подіти,
і густе голосіння джмеля.
Він не може піти звідсіля,
бо джмелю буде дуже боліти,
де пилок осідає на квіти
під вагою червненого дня.
Інший, може, давно б уже глянув на це
і подався по світу
здобувати освіти (для звіту?)
чи просто – заради рубля.
Але вперто гойдають джмеля
квіти, вітер та батькові діти.

ІВАН НИЗОВИЙ

Люблю поета Василя
Голобородька
Й добре знаю,
Що родом він –
Не звідсіля,
Не з цього краю...

Він із раю
Забрів знічев'я в ці краї,
В оці окраїни без краю
І напустив нам солов'їв
І жайворів – пташок із раю!

Люблю і просто Василя
З Адріанополя,
З глибинки,
Де наша вольниця справля
Печальні поминки-обжинки...
А він, Василь,
(Та ж без зусиль!)
Пожовклі сторінки горгас
І оживляє плюскіт хвиль,
І все – пощезле – повертає...

24.02.96.

ПІСЛЯМОВА

Заняття з літератури рідного краю сприяють формуванню духовної культури студентів, особливо щодо проблеми морально-етичного та естетичного ідеалу, побудованого на основі національного світобачення.

Літературне краєзнавство є складовою частиною професійної кваліфікації педагога, воно допомагає в розвитку літературної освіти студентів, наближає їх до розуміння особливостей літературного процесу та специфіки художньої творчості, активізує читацькі інтереси, розвиває інтерес до пошуково-дослідницької діяльності. Головна мета вивчення літератури рідного краю – формування наукового розуміння закономірностей розвитку української національної культури в нашому регіоні від давнини до сучасності. Література рідного краю необхідна як засіб прилучення до найбільш високохудожніх зразків української літератури, більш глибокого розуміння особливостей її розвитку. Із прадавнього українського фольклору та однієї з перших писемних пам'яток „Слова о полку Ігоревім” веде свої першопочатки духовна культура нашого краю. Народна філософічність творчості Г. Сковороди, близькість гуманістичних традицій Харківського університету на Слобожанщині в XIX ст., подвижницька праця Бориса Грінченка – усе це переконує у необхідності значення літературного краєзнавства як ефективного засобу національного виховання.

Предметом вивчення є творчість наших земляків – українських письменників – лауреатів Національної премії України імені Тараса Шевченка. Внесок у розвиток української літератури Володимира Сосюри, Григора Тютюнника, Миколи Руденка, Івана Світличного, Надії Світличної, Василя Голобородька надзвичайно вагомий і знаний у всьому світі.

Навчальне видання

Олексій Неживий

ІЗ ІМ'ЯМ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Навчальний посібник – антологія

Здано до склад. 27.09.2013 р. Підп. до друку 29.10.2013 р.

Формат 70x108 ¹/₃₂. Папір офсет. Гарнітура Times New Roman.

Друк ризографічний. Ум. друк. арк. 6,91. Наклад 300 прим. Зам № ____.

Видавець і виготовлювач

Видавництво Державного закладу

„Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011. Т/ф: (0642) 58-03-20.

e-mail: alma-mater@list.ru

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3459 від 09.04.2009 р.